

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ(*)

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ πᾶσαν συστηματικὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν λαογραφικῶν κειμένων εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ κατάταξις αὐτῶν. Ἰδιαιτέρως διὰ τὰς παροιμίας, πολυπληθῆ κείμενα μὲ βραχεῖαν διατύπωσιν καὶ ποικίλιαν παραλλαγῶν, ἡ μεθοδικὴ κατάταξις ἐπιβάλλεται ὄχι μόνον δι' ἐπιστημονικούς, ἀλλὰ καὶ διὰ πρακτικωτέρους χρηστικούς λόγους.

Εἶναι δύσκολον νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς καὶ νὰ μελετήσῃ μὲ ἄνεσιν παροιμίας, αἵτινες προσφέρονται ἔστω καὶ ἀλφαριθμητικῶς, ἀλλὰ χωρὶς ἐσωτερικὴν συνοχήν. Ἡ προσοχὴ τοῦ μελετητοῦ περισπᾶται τότε ἀπὸ τὰς ποικίλας ἐννοίας καὶ καταπονεῖται τάχιστα ἀπὸ τὰ ἄλλα εἰς τὰ ὅποια τὸν παρὰσύρουν αἱ διαφοροὶ ἀπὸ τῶν παροιμιῶν ἐντυπώσεις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἀνευρεσὶν ὠρισμένης τινὸς παροιμίας, μόνη ἡ ὀργανικὴ κατάταξις δύναται κατὰ τρόπον ἄμεσον νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐρευνητὴν, καὶ μόνη αὕτη ἐξασφαλίζει γενικώτερον τὴν εὐκολωτέραν καὶ σκοπιμωτέραν χρησιμοποίησιν τῶν συλλογῶν.

Τάξις τις περὶ τὴν παράθεσιν τῶν παροιμιῶν ἢ ὑποτυπώδης κατάταξις αὐτῶν παρατηρεῖται καὶ εἰς ἀνεπιτηδεύτους συλλογὰς, ἐπειδὴ καὶ αὐτομάτως ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ καταγράφοντος γεννᾶται ἡ σκέψις τῆς καθ' ὁμοίους κύκλους ἢ κατὰ πρακτικὴν τινα βάσιν συγκεντρώσεως τῶν παροιμιῶν. Οἱ διάφοροι ἀπὸ παλαιότερων χρόνων

(*) [Αἱ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας δι' εὐνοήτους λόγους παρουσιάζει τὸ σύστημα τῆς κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν κατάταξεως τῶν παροιμιῶν, τὸ ὅποion ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ἔκδοσίν του ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Πολίτης καὶ ἀκολουθεῖ εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς συλλογῆς του τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, ἐπέβαλον τὴν διατύπωσιν κανόνων τινῶν, δυναμένων νὰ χρησιμεύσουν πρὸς καθοδήγησιν τῶν συλλογῶν εἰς τὴν κατάταξιν καὶ δημοσίευσιν παροιμιῶν. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνεθέσαμεν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κ. Δ. Λουκάτον, ὅστις ἐργαζόμενος ἀπὸ τοῦ 1938 εἰδικῶς εἰς τὴν κατάταξιν τῶν παροιμιῶν ἀπέκτησε τὴν ἀπαιτούμενην πεῖραν. Ὁ κ. Λουκάτος ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν ὑποτύπωσιν διαγραμμάτων πολλαπλῆς κατάταξεως καὶ ἄλλας χρησίμους παρατηρήσεις· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἀπόψεις αὐτοῦ δὲν ἀντιπροσωπεύουν κατὰ πάντα τὰς γνώμας τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

συλλογείς, είτε καταχωρίζοντες κατὰ τὴν σειρὰν τῆς σταχυολογήσεως αὐτῶν γνώμας καὶ παροιμίας καὶ ἀπλῶς ἀριθμοῦντες αὐτάς, είτε καταγράφοντες κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν, είτε καὶ χωρίζοντες αὐτάς εἰς ἠθικολογικοὺς κύκλους, ἠκολούθουν οὕτως ἓνα τρόπον κατατάξεως. Ἀκόμη καὶ ὅταν κατέγραφον τὰς παροιμίας ὅλως ἀτάκτως, παρεσύροντο συνήθως ὑπὸ συνειρμικῆς τινος σκέψεως, ἥτις συνεκέντρον αὐτομάτως πλησίον ἀλλήλων τὰς συναφεῖς παροιμίας¹⁾.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπὸ ἓν σοβαρὸν σύστημα συγκεντρώσεως καὶ ἐκδόσεως τῶν παροιμιῶν ἔχει εὐτυχῶς καταστῆ ἐπιστημονικὴ συνείδησις ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ, ἅπασαι δὲ σχεδὸν αἱ νῦν ἐκδιδόμεναι συλλογαὶ ἀκολουθοῦν συστήματα καθιερωθέντα παρ' ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν καὶ εἰσηγμένα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς κατὰ τόπους Ἀρχαίοις. Λόγῳ ὅμως τῆς ἀνεπαρκείας τὴν ὁποίαν ἐν ἑκάστῳ τῶν συστημάτων τούτων παρουσιάζει διὰ τὴν ἐξαντλητικὴν κατὰ τὰξιν τῶν παροιμιῶν, ὡς καὶ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν συλλογῶν ἐν τῇ προτιμῇ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τρόπου κατατάξεως, ὑφίσταται πάντοτε τὸ ζήτημα τῆς ἀποδοχῆς ἑνὸς ἐνιαίου συστήματος ἢ καὶ συνδυασμοῦ συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἀκολουθούμενα ἀπὸ τοὺς συλλογεῖς μιᾶς χώρας θὰ ὡδήγουν εἰς τὴν ταχύτεραν συγκέντρωσιν, τὴν μεθοδικωτέραν κατὰ τὰξιν καὶ τὴν εὐχερესτέραν μελέτην τῶν παροιμιῶν τῆς χώρας αὐτῆς²⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ (τόμ. Α', σ. ιζ').

²⁾ Εἶναι ἄξιον ἀπορίας ὅτι εἰς συστηματικὰς περὶ παροιμιῶν μελέτας, οἶαι τοῦ *Archer Tylor*, *The proverb* (Harvard Mass. 1931), τοῦ *Friedrich Seiler*, *Deutsche Sprichwörterkunde* (München 1922) καὶ τοῦ *J. Dejardin* (εἰσαγωγή εἰς τὸ *Dictionnaire des spots ou proverbes wallons* (Liège 1891), οὐδὲν περὶ κατατάξεως τῶν παροιμιῶν ἀναφέρεται. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ὁμοίως, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ (τόμ. Α', σ. ε' - σε') οὐδὲν λέγει περὶ τῆς κατατάξεως αὐτῶν. Ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῶν σχετικῶν ἀπόψεων αὐτοῦ τὰ ἀρνούμεθα ἐκ κριτικῆς του δι' ἄλλας ἐκδόσεις παροιμιῶν καὶ ἐξ ἄρθρου του ἐν τῷ περιοδικῷ *Παρθενών*, «Περὶ τῶν δημοδῶν παροιμιῶν» (1872, σελ. 927 κ. ἐ.). Ὁ γάλλος ἐθνολόγος *Mauss*, ἐξαίρων τὴν σημασίαν τῶν παροιμιῶν διὰ τὴν μελέτην τῆς ἠθικῆς τῶν λαῶν, ἀδιαφορεῖ διὰ τὸν τρόπον τῆς κατατάξεως αὐτῶν: *L'observateur choisira un principe de classification quelconque, en s'efforçant simplement d'être aussi complet que possible.* (*Marcel Mauss*, *Manuel d'Ethnographie*, Paris 1947, σ. 162). Εἰδικὴν μελέτην περὶ κατατάξεως τῶν παροιμιῶν ἀνεύρομεν μόνον ἐν τῷ ἀγγλικῷ περιοδικῷ *Folk-Lore* δημοσιευθεῖσαν ἐν ἔτει 1894 (τόμ. V σ. 229-274) ὑπὸ τοῦ *G. W. Wood*, *On the classification of proverbs and sayings of the isle of Man*. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τὸν Πολίτην, συνεζήτησε τὸ ζήτημα καὶ ὁ καθηγητὴς *Στίλπων Κυριακίδης* ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ τῆς «Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» αὐτοῦ (Μέρος Α', Ἀθῆναι 1923, σ. 312-314). Ὅλως προχείρως ἔχουν ἐκτεθῇ καὶ αἱ ἡμέτεραι ἀπόψεις ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς συλλογῆς παροιμιῶν ἐκ Φαράσων τῆς Καππαδοκίας. (Λοιπὸν σελ. η' καὶ κα').

Ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *Ζητήματα κατατάξεως παροιμιῶν* θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα περὶ τῶν συστημάτων καὶ τῶν τρόπων κατατάξεως, ὅσοι μέχρι τοῦδε ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν συλλογὴν καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν παροιμιῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ καὶ θέλομεν ἐκθέσει τὰς ἡμετέρας παρατηρήσεις περὶ τῶν συστημάτων τούτων, ὥς καὶ τὰς ἀπόψεις ἡμῶν διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐξ αὐτῶν πρακτικωτέρου καὶ σκοπιμωτέρου.

Δίδομεν ἀμέσως, οἷονεὶ καὶ ὥς πίνακα περιεχομένων, τὸ διάγραμμα τῆς ἐργασίας ἡμῶν μετὰ τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων αὐτῆς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Α'. Τὰ συστήματα

1. Τὸ ἀλφαβητικόν. 2. Τὸ λημματοθετικόν. 3. Τὸ εἰδολογικόν. 4. Τὸ ἐννοιολογικόν.

Β'. Παράλληλοι μορφολογικαὶ διαιρέσεις

1. Παροιμιολογική. 2. Φιλολογική. 3. Χρονολογική. 4. Γλωσσογεωγραφική.
5. Προσφδιακή.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

1. Τοῦ ἀλφαβητικοῦ. 2. Τοῦ λημματοθετικοῦ. 3. Τοῦ εἰδολογικοῦ. 4. Τοῦ ἐννοιολογικοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΧΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΛΗΜΜΑΤΟΘΕΤΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

1. Τὸ λημματοθετικόν, βασικὸν σύστημα κατατάξεως.
2. Περιπτώσεις χρησιμοποίησεως τῶν ἄλλων συστημάτων.
3. Οἱ βοηθητικοὶ πίνακες.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

1. Ὑποδείγματα εἰδολογικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς κατατάξεως.
2. Συγκριτικὸς πίναξ κατατάξεως τῶν αὐτῶν παροιμιῶν κατὰ τὰ ἐκτεθέντα τέσσαρα συστήματα.

Βραχυγραφίαι

Bonser = Proverb Literature. A bibliography of works relating to Proverbs. Edited by W. Bonser, compiled by T.A. Stephens (Folk-Lore Society, London 1930).

E.E.B.Σ = Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν.

F. F. C. = Folklore Fellows Communications. Helsinki.

Κυριακ. = Στίλπωνος Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. (Μέρος Α'), Ἀθῆναι 1923.

λ. = λῆμμα.

Λ.Α = Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον. Συλλογὴ παροιμιῶν, κατατεταγμένων κατὰ τὸ σύστημα Ν. Γ. Πολίτου.

Λαογρ. = Περιοδικὸν «Λαογραφία». Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς Ἑταιρείας.

Λουκ. = Δ. Λουκοπούλου-Δημ. Σ. Λουκάτου, Παροιμίες τῶν Φαράσων (Ἐκδόσεις τοῦ Γαλλ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Κέντρο Μικρασιατικῶν σπουδῶν. Ἀθήνα 1951).

Π.Π = Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμῖαι. (Ἐκδεδομένον μέρος: Τόμοι Α'-Δ', Ἀθῆναι 1899 - 1902. Ἀνέκδοτον μέρος ἐν χειρογράφῳ συλλογῇ παρὰ τῷ Λαογρ. Ἀρχεῖῳ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Α'. Τὰ συστήματα

1. Τὸ ἀλφαβητικὸν σύστημα.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο αἱ παροιμίαι τίθενται ἐν ἀλφαβητικῇ τάξει, λαμβανόμενου ὑπ' ὄψιν τοῦ ἀρχικοῦ γράμματος τῆς πρώτης λέξεως αὐτῶν. Ὑπὸ τοῦτο καταγράφονται πᾶσαι εἴτε ἀναμείξ καὶ ἀδιαφόρως ¹⁾ εἴτε κατ' αὐστηρὰν λεξιλογικὴν διάταξιν, ἀκολουθοῦσαι τὴν καὶ ὑπὸ τῶν ἐπομένων γραμμάτων τῆς λέξεως καθοριζομένην σειρὰν ²⁾.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀλφαβητικὴν αὐτὴν τάξιν δύναται νὰ βαίῃ καὶ ἡ ἀρίθμησης τῶν παροιμιῶν, γινομένη εἴτε τμηματικῶς κατὰ στοιχεῖον, εἴτε ὁλικῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τῆς συλλογῆς ³⁾.

Τὸ ἀλφαβητικὸν τοῦτο σύστημα κατατάξεως, ἀπλοῦν εἰς τὴν διάταξιν του καὶ πρόχειρον, ἔχει χρησιμοποιηθῇ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ, ἰδίᾳ εἰς παλαιότερας ἐποχάς, παρὰ συλλογῶν, οἷτινες ἀγνοοῦντες ἢ καὶ ἀδιαφοροῦντες διὰ μεθοδικώτερα συστήματα ἤθελον ἀπλῶς νὰ δημοσιεύσουν ἕνα ἀριθμὸν παροιμιῶν καὶ φράσεων, ὑπὸ πνεῦμα μᾶλλον συλλεκτικὸν καὶ γλωσσολογικὸν παρὰ λαογραφικόν. Ὅμοίως ἐπεκράτησε νὰ χρησιμοποιῇται τὸ σύστημα τοῦτο εἰς πολυγλώσσους μὲ συγκριτικὸν

¹⁾ Παράδειγμα ἡ συλλογὴ παροιμιῶν ἐκ Ρόδου, ὑπὸ Γερασίμου Δ. Δρακίδου: Ροδιακά, (Ἀθῆναι 1937), σελ. 169-225.

²⁾ Παράδειγμα ἡ συλλογὴ ᾽Α. Α. Παπαδοπούλου (Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Β', σ. 49-136 καὶ Γ' σ. 3-78).

³⁾ Ἡ ἀρίθμησης τῶν παροιμιῶν ἐνδείκνυται δι' ὅλα τὰ συστήματα κατατάξεως, καθόσον ὄχι μόνον βοηθεῖ αὐτὴ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν παραπομπήν, ἀλλὰ καὶ δίδει στατιστικῶς τὸ σύνολον ἢ καὶ τὰ μέρη τῶν ἀναγεγραμμένων παροιμιῶν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἀναφέρομεν ὅτι ἀπλῇ ἀρίθμησης τῶν παροιμιῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης τάξεως, ἐμφανίζεται παρὰ τισι συλλογεῦσι καὶ ὥς μόνος τρόπος κατατάξεως. Τοῦτο συμβαίνει συνήθως εἰς προχείρους καὶ μικρὰς συλλογὰς (πρβλ. Λαογρ. Δ', σ. 293-297), εἰς συλλογὰς παλαιῶν χειρογράφων (πρβλ. Π.Π. Α' σ. 6-52) καὶ εἰς συλλογὰς ἄνευ ἄλλης φροντίδος καταρτισθείσας (πρβ. Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ. Τόμ. Α' (1870) σ. 131-190). Ἀπλῇ ἀριθμητικῇ εἶναι καὶ ἡ διάταξις 1655 γνωμῶν ἐν τῇ ἀγγλικῇ συλλογῇ τοῦ Francis Bacon, The promus of formularies and elegancies. London 1883 (Bonser 8).

σκοπὸν συλλογὰς παροιμιῶν ¹⁾, εἰς συλλογὰς διὰ τὰ σχολεῖα ²⁾, εἰς σειρὰς λαϊκῶν ἐκφράσεων ³⁾, ὥς καὶ εἰς πίνακας ἢ εὐρετήρια παροιμιῶν ⁴⁾. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ἐν τούτοις ὅτι ἀξιόλογοι καὶ μεγάλοι συλλογαὶ παροιμιῶν διαφόρων ἐθνῶν τοῦ 19^{ου} καὶ τοῦ 20^{ου} αἰῶνος ἔχουν καταρτισθῇ μὲ βάσιν τὸ συνεχὲς ἀλφαβητικὸν σύστημα ⁵⁾.

Παραδείγματα ἑλληνικῶν συλλογῶν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν δημοσιευθεισῶν ἔχομεν ἀφθονώτατα σὺ μόνον πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἐκδόσεως τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ (1899), ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτήν. Ἀναφέρομεν πρῶτον τὰς ἐν παλαιοῖς κώδιξι καταγεγραμμένας, οἷαι αἱ τοῦ Corpus Paroemiographorum Graecorum, αἱ παρὰ Leutsch καὶ Schneidewin δημοσιευόμεναι (ἀλφαβητικωτέρα πασῶν εἶναι ἢ τοῦ Ἀποστολίου) ⁶⁾, καὶ ἔπειτα νεωτέρας, αὐτοτελῶς ἢ μετ' ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης ἐκδοθείσας. Τοιαῦται εἶναι αἱ συλλογαί: *A. Negrīs*, A Dictionary of Modern Greek proverbs (Edinburgh 1831). *I. Μανιάρη*, Ἡ Σφιγξ ἢ συλλογὴ ἑλληνικῶν παροιμιῶν (Τεργέστη 1832). *I. Βερέττα*, Συλλογὴ παροιμιῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (Λαμία, 1860). *II. Ἀραβαντινοῦ*, Παροιμιασθήριον ἢ συλλογὴ παροιμιῶν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἑπειρώταις (Ἰωάννινα 1863). *I. Βερεγγέλου*, Παροιμίαι δημώδεις (Ἐκδ. β' Ἑρμούπολις 1867) ⁷⁾. *Γ. Καβαδία*, Ὁ ποιητικὸς λόγος ἢ συλλογὴ 10.000 παροιμιῶν (Κέρκυρα 1876). *Δ. Κράχτογλου*, Συλλογὴ τῶν ἐν Βάρῃ καὶ τῶν περὶ αὐτῆς ἐν χρήσει δημῶδων παροιμιῶν (Ἀθήναι 1880). *II. Παπαζαφειροπούλου*, Περισυναγω-

¹⁾ Πβλ. *Henry-George Bohn*, A polyglot of foreign proverbs. London 1857 (Bonser 21). *E. B. Mawer*, Analogous proverbs in ten languages. London 1885 (Bonser 123). *L. de Alberti*, Proverbs in Spanish and English. London 1920 (Bonser 1314).

²⁾ *Leroux de Lincy*, Le livre des proverbes français. Paris 1842. *Proverbes moraux* (τόμ. II, σελ. 162-334). *Henri de Vibraye*, Trésor des proverbes français, anciens et modernes. Paris 1934.

³⁾ Πβλ. *Α. Α. Παπαδοπούλου*, Φρασεολογικά, (Ἀθήναι 1951). Ἐπίσης εἰς τὸ *Nouveau petit Larousse illustré*, Locutions latines et étrangères. Paris 1948, σελ. 1115-1146.

⁴⁾ Πβλ. *Henri-George Bohn*, A Hand-book of Proverbs. London, ἔκδ. 1882 (Alphabetical Index ἐν σελ. 281-583). *Otto Crusius*, Analecta critica ad paroemiographos Graecos (πίνακες). Lipsiae. 1883. *M. Α. Τριανταφυλλίδη*, Παροιμιακὲς φράσεις ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ λογοτεχνίαν (εὐρετήριον) Ἀθήνα. 1947.

⁵⁾ Πβλ. παρὰ Bonser τοὺς ἀριθμοὺς: 108, 270, 430, 660, 745, 841, 886, 1065, 1377, 1767, 2675 καὶ 3589.

⁶⁾ Gottingae (2 τόμοι) 1839—1851.

⁷⁾ Διὰ τὴν συλλογὴν ταύτην ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης παρετήρησεν ὅτι αἱ παροιμίαι εἶναι «κατατεταγμέναι ἀτελέστατα ἀλφαβητικῶς, ὀριζομένης τῆς τάξεως ὑπὸ μόνου τοῦ πρώτου γράμματος ἐκάστης», καὶ ὅτι «πλεῖστα παραδείγματα παρατηροῦνται ἐν αὐτῇ τοῦ σφάλματος ἐκείνου τῶν ἀλφαβητικῶς κατατασσόντων συλλογῶν, καθ' ὃ ἀπροσεκτοῦντες ἐνίοτε ταράσσουσι τὴν ἀλφαβητικὴν τάξιν διὰ τὰ θέσωσι πλησίον ἀλλήλων συναφεῖς παροιμίας». (Παροιμίαι, τόμ. Α' σ. ιζ' καὶ μγ').

γῇ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων (Πάτραι 1887). *Κ. Κανελλάκη*, *Χιακὰ ἀνάλεκτα* (Ἀθῆναι 1890). *Ἀ. Α. Παπαδοπούλου*, *Παροιμῖαι* (Πόντου). Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. Β'. σ. 49-136 καὶ Γ' 3-78 ¹⁾. *Λεβίδου-Dawkins*, *Παροιμῖαι ἐκ Φαράσων*, ἐν *Λαογραφίᾳ*, τόμ. ΙΑ'. (1934) σ. 131-150. *Γ. Δρακίδου*, *Ροδιακὰ* (Ἀθῆναι 1937). *Γ. Καζαβῆ*, *Νισύρου λαογραφικά* (Νέα Ὑόρκη 1940).

2. Τὸ λημματοθετικὸν σύστημα.

Ὅνομάζομεν οὕτω τὸ σύστημα ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ παροιμῖαι κατατάσσονται κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν αὐτῶν, τὴν συγκεντροῦσαν τὸ βάρος τῆς ὅλης ἐννοίας καὶ πληροφοροῦσαν περὶ τοῦ θέματος αὐτῶν.

Ἡ κυρία αὕτη λέξις, ἀναγραφομένη ἄνωθεν τῆς παροιμίας ὑπὸ τὸν εὐθὺν αὐτῆς γραμματικὸν τύπον, χρησιμοποιεῖται ὥς *λήμμα*, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔπειτα παρατίθενται ἐν ἀλφαβητικῇ τάξει πᾶσαι αἱ ὁμοίου θέματος παροιμῖαι. Ἡ ὅλη σειρά τῶν λημμάτων τούτων, χωροῦσα καὶ αὕτη κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν, ἀπαρτίζει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύστημα, διὰ τοῦ ὁποῖου προσφέρεται εἰς τὸν ἐρευνητὴν ἡ δυνατότης μιᾶς ἀλφαβητικῆς ἅμα καὶ εἰδολογικῆς ἀναζήτησεως τῶν παροιμιῶν ²⁾.

Τὸ λημματοθετικὸν σύστημα εἶναι συγχρονῶς λεξικογραφικὸν καὶ λαογραφικόν. Λεξικογραφικὸν μὲν καθόσον τὰ λήμματα τίθενται ἐν λεξιλογικῇ σειρᾷ, αἱ δὲ ἀκολουθοῦσαι ταῦτα παροιμῖαι ἐπέχουν θέσιν ὁμοει παραδειγμάτων μαρτυρούντων περὶ τῆς χρήσεως τοῦ λήμματος λαογραφικὸν δὲ καθόσον ὑπὸ τὰς κυρίας ταύτας λέξεις τοποθετεῖ ὁ συλλογεὺς καὶ ἀνευρίσκει ὁ μελετητὴς τὰς περὶ ἑνὸς θέματος παροιμίας, ὥς καὶ τὰς συγγενεῖς αὐτῶν, αἵτινες καὶ διὰ μόνου τοῦ ὅγκου τῶν πληροφοροῦν περὶ τῆς παροιμιακῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἐρευνομένου θέματος.

Τὸ λημματοθετικὸν σύστημα ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατάταξιν τῶν παροι-

¹⁾ Κρίνων τὴν συλλογὴν ταύτην ὁ Στίλπων Κυριακίδης γράφει: «*Λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ ἐκδότης εἰς τὴν κατάταξιν ἠκολούθησε τὸ ἀστοχώτατον τῶν συστημάτων, τὸ κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς πρώτης λέξεως*» (Λαογραφ. Γ' σ. 236). Σημειωτέον ὅτι ὁ αὐτὸς συλλογεὺς ἐδημοσίευσε παλαιότερον παροιμίας κατατεταγμένας λημματοθετικῶς κατὰ τὸ σύστημα Πολίτου (Λαογρ. ΣΤ' σ. 3-77).

²⁾ Ὁ ὅρος *λήμμα*, λεξικογραφικὸς κυρίως, ἐχρησιμοποιήθη παρὰ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ καὶ τῇ γλωσσολογικῇ ἐπιστῇμῃ χρήσεως αὐτοῦ. Νομίζομεν ὅτι πρῶτοι μεταχειριζόμεθα τὸν ὅρον *λημματοθετικὴ κατάταξις*. Οἱ Πολίτης καὶ Κυριακίδης προσδιορίζουν ἀπλῶς τὴν κατάταξιν ταύτην ὡς *γινομένην κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν τῆς παροιμίας*. Τὴν κυρίαν ταύτην λέξιν οἱ Ἀγγλοὶ ὀνομάζουν *principal word*, οἱ Γάλλοι *mot-clef* καὶ οἱ Γερμανοὶ *Stichwort*.

μιών πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τὸ ἀλφαβητικόν¹⁾. Ὡς πρώτην ὁμως αὐτοῦ μορφήν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν εἰς τὰ λεξικογραφικὰ ἄρθρα παράθεσιν τῶν παροιμιῶν, αἵτινες ἐχρηιάζοντο, ἵνα διασαφηνίζουσιν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐρμηνευομένων λέξεων²⁾. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη, ἰδίᾳ ἐν τῇ ξένη παροιμιογραφίᾳ, πλεῖσται τῶν συλλογῶν, αἵτινες ἀκολουθοῦν τὸ σύστημα κατατάξεως τοῦτο, ὀνομάζονται «*Λεξικά παροιμιῶν*»³⁾.

Κλασσικὸν παράδειγμα λημματοθετικῆς κατατάξεως παροιμιῶν παρ' ἡμῖν ἀποτελεῖ ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1899 ἀρξαμένη ἐκδοσις τῶν ἐλληνικῶν παροιμιῶν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Νικολάου Γ. Πολίτου⁴⁾, ἀνακοπεῖσα μὲν μετὰ τὸν Δ' τόμον (1902) συνεχιζομένη δ' ἐν τοῖς χειρογράφοις αὐτοῦ τοῖς κατατεθειμένοις ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖφ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τὰ λήμματα, τυπούμενα διὰ ζωηροτέρων στοιχείων καὶ τιθέμενα ἄνω ἀριστερὰ κατὰ τὸν γνωστὸν λεξικογραφικὸν τρόπον, συνοδεύουσι τὰς ὁμάδας τῶν παροιμιῶν, αἵτινες παρατίθενται κατ' ἀλφαβητικὴν καὶ αὐτοτελῶς ἡρσιμημένην τάξιν καὶ ὑπομνηματίζονται κατὰ χώραν, οὐ μόνον διὰ τῶν ἐρμηνειῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν τόπων προελεύσεως καὶ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἠντληθῆσαν (εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς παραθέσεως πολλῶν ὁμοίων ἐλληνικῶν καὶ ξένων παροιμιῶν).

¹⁾ Συστηματικὴν χρῆσιν τοῦ συστήματος τούτου ἐν συλλογαῖς παροιμιῶν συναντῶμεν κυρίως ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἰδίᾳ ὑπὸ Γερμανῶν συλλογῶν. Ἐκ τῶν παλαιότερων εἶναι αἱ κατατάξεις εἰς τὰς συλλογὰς τῶν *J. Eiselein*, *Die Sprichwörter und Sinnreden des deutschen Volkes in alter und neuer Zeit* (Donaueschingen 1838) καὶ *Karl Wander*, *Deutsches Sprichwörter-Lexicon* (Leipzig 1867-80). Ἡδὴ ὁμως τῷ 1780 εἶχεν ἐκδοθῇ ἐν Λισσαβῶνι ἀρίστη συλλογὴ παροιμιῶν μὲ λημματοθετικὴν κατὰταξιν, ἡ τοῦ *Francisco Rolland*, *Adagios, proverbios, rifaos e anexius da lingua portugueza* (Lisboa 1780). Πβλ. Bonser, ἀριθμοὺς 1576, 1820 καὶ 1498.

²⁾ Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται ὅτι πλεῖσται παλαιότεραι παροιμίαι μετὰ τῶν σημασιῶν των κατέστησαν εἰς ἡμᾶς γνωσταὶ ἀπὸ τῶν Λεξικογράφων (Σουίδα, Ducange, Σκαρλάτου Βυζαντίου, κ.ἄ.), ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἠρύσθησαν οἱ πρῶτοι συλλογεῖς (πβλ. καὶ Ν. Πολίτου, *Παροιμ. Α' σ. ζ'*).

³⁾ Πβλ. *Jean Meyer*, *Dictionnaire des proverbes danois etc.* Copenhagen 1757 (Bonser 862). *Karl Wander*, *Deutsches Sprichwörter-Lexicon* ἔ. ἄ. *J. Preston*, *A dictionary of English proverbs and proverbial phrases*. London 1880 (Bonser 624). *J. De jardin*, *Dictionnaire des spots ou proverbes Wallons*. Tomes 2, Liège 1891-92. *J. M. Sbarbi*, *Diccionario de refranes etc. de la lengua espanola*, Madrid 1922 (Bonser 1415). Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται καὶ τὰ σύγχρονα λεξικά τῆς λεγομένης «argot» (*Dictionnaire d'Argot* διὰ τὴν γαλλικὴν φρασεολογίαν—«*Λεξικὸ τῆς πιάτσας*» διὰ τὴν ἐλληνικὴν), ὅπου ὑπὸ τὰς λέξεις τίθενται καὶ λαϊκαὶ παροιμιακαὶ φράσεις.

⁴⁾ Ν. Γ. Πολίτου, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμίαι. Τόμοι Α'-Δ'.* Ἐν Ἀθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1899-1902 (Βιβλιοθ. Μαρασλή).

Μὲ ὑπόδειγμα τὴν συλλογὴν ταύτην τοῦ Πολίτου ἤρχισαν ἔπειτα κατὰ τάσσοντες τὰς παροιμίας αὐτῶν οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων συλλογέων, ἰδίᾳ οἱ δημοσιεύοντες ἐν τῷ περιοδικῷ «Λαογραφία», οἵτινες καὶ παρέπεμπον εἰς τὰς ἀντιστοίχους τῆς συλλογῆς αὐτοῦ, οὐ μόνον τὰς ἐκδεδομένας ἀλλὰ καὶ τὰς ἀνεκδότους¹⁾.

Ὑπάρχει ὅμως ἐν τῷ ἰδίῳ συστήματι καὶ ἕτερος τρόπος παραθέσεως τῶν παροιμιῶν μετὰ τῶν λημμάτων αὐτῶν, ὅστις εἶναι ἡ κατὰ χώραν ὑπογράμμισις τῆς κυρίας λέξεως ἐκάστης παροιμίας. Ἀντὶ δηλονότι νὰ συγκεντρῶνται αἱ παροιμῖαι τῆς συλλογῆς ὑπὸ χωριστὰ λήμματα, παρατίθενται αὗται ἐν συνεχείᾳ, λαμβανομένης μόνον φροντίδος, ὥστε ἡ κυρία αὐτῶν λέξις νὰ ρυθμίζῃ καὶ τὴν ἀλφαβητικήν των σειρὰν.

Ἰχνη τοιαύτης κατατάξεως εἰς ἑλληνικὴν συλλογὴν παροιμιῶν διέκρινεν ὁ Ν. Πολίτης ἐν ἀθωνικῷ χειρογράφῳ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, δημοσιευομένην ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ²⁾. Παραθέτομεν ὥς δεῖγμα ἐνταῦθα τινὰς τῶν ἐν λόγῳ παροιμιῶν³⁾.

25. Κλείδωνε τὸ σπύρι σου καὶ τὸν γείτονά σου κλέπτῃν μὴ τὸν κάμνης.

26. Τινὰς ἐκ τῆς γενεᾶς μᾶς κοπιᾶσαν οὐκ ἔδωκεν.

27. Ὅταν σε τάξουν γέννημα, τρέχε μὲ τὸ σακκί σου.

29. Ἡ γραῖα τὸ μισοχείμωνον πεπὸν ἐθουμήθηκεν.

30. Μάτια οὐκ εἶναι, δάκρυα πόθεν νὰ ῥθουν;

31. Εὖρομεν τὸ λουτρὸν ἄδειον καὶ ποῦ λουστὴν οὐκ εἴχαμεν.

32. Ἐγὼ εἰς μίαν χερίαν νερὸν πνίγομαι.

Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς κατὰ χώραν λημματοθεσίας συναντῶμεν σπανιώτατα εἰς νεωτέρας, ἑλληνικὰς ἢ ξένας συλλογὰς. Ἀναφέρομεν ἐκ τούτων, ἐκ μὲν τῆς ξένης παροιμιογραφίας τὰς συλλογὰς: *Henri G. Bohn*, *A hand-book of proverbs*, London, ἔκδ. 1882 (σελ. 1-24, 49-61 καὶ 66-146), *Archer Tylor*, *An index to «The*

¹⁾ Ὡς πρώτην μίμησιν ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τοῦ D. C. Hesseling γενομένην κατάταξιν τῶν παροιμιῶν τοῦ L. Warner, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Β' τόμῳ τῶν Παροιμιῶν τοῦ Πολίτου (βλ. δὴλῳσιν τοῦ συλλογέως ἐν σελ. ιβ'). Ἐκ τῶν πρώτων ἐπίσης ἐφαρμογῶν τοῦ συστήματος δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἐν ταῖς συλλογαῖς Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Ζαγορίου (Λαογρ. Β' σ. 307-329) καὶ Ὁρ. Δ. Σχινᾶ, Παροιμῖαι καὶ παρ. φράσεις ἐκ Σερρῶν τῆς Μακεδονίας (Λαογρ. Γ' σ. 180-227) κατατάξεις. Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰς ἀνεκδότους παροιμίας τοῦ Πολίτου ἐγίνοντο φροντίδι, παλαιότερον μὲν αὐτοῦ τοῦ Πολίτου, βραδύτερον δὲ τῶν διευθυντῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Πρβλ. καὶ Νίκης Πέρδικα, Σκῦρος, τόμ. ΙΙ (Ἀθῆναι, 1943), σ. 9-89.

²⁾ Σελίδες ιζ' καὶ 57-62.

³⁾ Ἐκ τῶν σελίδων 60-61. Αἱ κύριαι λέξεις δὲν εἶναι ἐκεῖ ὑπογραμμισμέναι.

Proverb» ἐν F.F.C. N° 113, Helsinki 1934 (σελ. 11-101) καὶ *F. Deprêtre*, *Mechon de 1400 rebus de la region du Gentre, La Louvière* (Βέλγιον) καὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν συλλογῶν τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς *Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκη*, *Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης* (Ἀθήνα 1949), περιλαμβανομένην (σελ. 123-163)¹⁾.

Παρέκκλισις ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς λημματοθετικῆς κατατάξεως, ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς, εἶναι ἡ περίπτωσις καθ' ἣν ἀναμειγνύονται μετὰ τῶν παροιμιῶν ἐνὸς λήμματος καὶ ἄλλαι σχετικαί, ἔστω καὶ ἂν ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δὲν περιέχεται τὸ λῆμμα τοῦτο. Ἡ τοιαύτη ἔνταξις τῶν παροιμιῶν, γινομένη ἄνευ συστήματος καὶ ἀναμείξις, δὲν εἶναι ἐπιστημονική.

Χαρακτηριστικὸν αὐτῆς δεῖγμα ἔχομεν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ *N. Λάσκαρη*, *Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της* (μέρος Γ' Ἐν Πύργῳ, 1906), ὅπου π.χ. ὑπὸ τὸ λῆμμα *ἄρρωστος* (σελ. 137) ἀνευρίσκομεν τὰς παροιμίας:

Ἄρρωστος ποὺ κλάνει, τὸ γιατρὸς τὸν βγάνει.

Ἐφτασε στοῦ παπᾶ τὸ χουλιὰρ.

Οἱ πολλοὶ γιατροὶ ἔχασαν τὸν ἄσπερ.

Ὅποιος κρύβει τὴν ἄρρωστίαν τὸν πᾶει μὲ δαυτὴν.

Ἐλύθησαν τὰ γόνατά μου.

Λάθος γιατροῦ, βουλὴ Θεοῦ.²⁾

3. Τὸ εἰδολογικὸν σύστημα.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ἀποτελοῦν πρόοδον ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν τρόπων κατατάξεως τῶν παροιμιῶν καὶ ὀφειλόμενον περισσότερον εἰς τὴν ἀπὸ ἐθνολογικῆς πλευρᾶς ἀναζητήσιν καὶ μελέτην αὐτῶν, συνίσταται εἰς τὴν καθ' ὅμοια εἶδη κατὰ τὰς τῶν παροιμιῶν, ἥτοι τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν καθ' ὁμάδας, συμφώνως εἴτε πρὸς τοὺς κόσμους ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐμπνέονται, εἴτε πρὸς τὰ θέματα περὶ τῶν ὁποίων πραγματεύονται.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1872 ὁ Πολίτης ὀνομάζει τὸ σύστημα τοῦτο «εἰδολογικόν»³⁾,

¹⁾ Ἡ συλλογεὺς δὲν ὑπογραμμίζει ἐπίσης τὰς ρυθμιζούσας τὴν κατάταξιν λέξεις τῶν παροιμιῶν, οὐδὲ τηρεῖ αὐστηρῶς τὴν ἀλφαβητικὴν τῶν σειρᾶν.

²⁾ Παρομοίαν κατάταξιν εὐρίσκομεν ἐν τῇ συλλογῇ *J. Malathouras, English proverbs and maxims* (μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν). Athens 1946.

³⁾ Πβλ. ἄρθρον αὐτοῦ ἐν «Παρθενῶνι», ἔ.ἀ. ὡς καὶ μεταγενεστέραν ὑπ' αὐτοῦ χρῆσιν τοῦ ὅρου ἐν *Λαογρ. Β'*, σελ. 510, ὅπου καὶ καθορίζει: «Υπὸ κοινὴν ἐπιγραφὴν τάσσονται αἱ συγγενεῖς τὴν ἔννοιαν παροιμίαι».

ἐνῶ παλαιότερον (1867) ὁ συλλογεὺς Ἰ. Βενιζέλος τὸ ἀναφέρει ὡς «καθ' ὕλην διαίρεσιν» ¹⁾. Καὶ ὁ Στίλπων Κυριακίδης ὀνομάζει αὐτὸ «σύστημα καθ' ὕλην» ἐξηγῶν ὅτι κατ' αὐτὸ «αἱ παροιμίαι κατατάσσονται ὑπὸ διαφόρους τίτλους, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάστη ἀναφέρεται» ²⁾. Καὶ εἶναι ὄντως σύστημα «καθ' ὕλην», ἐπειδὴ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ὕλικόν περιεχόμενον τῶν παροιμιῶν, τὰς λέξεις μὲ τὸ συγκεκριμένον νόημα καὶ τὰς εἰκόνας μὲ τὴν φυσικὴν αὐτῶν παράστασιν, περισσότερον πολλάκις ἀπὸ τὰς ἀλληγορίας καὶ τὰς ἐμμέσους διδασκαλίας αὐτῶν.

Εἰς τὴν διεθνῇ ὀρολογίαν γνωστὰ εἶναι αἱ ἐκφράσεις *par thèmes* ἢ *par sujet*, *by subjects* ἢ *under subject headings*, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας καὶ ἡμεῖς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν: *κατὰ θέματα* ἢ *κατὰ τὸ περιεχόμενον*.

Παραδείγματα τοιούτων κατατάξεων παρ' ἡμῖν ἔχομεν ἐλάχιστα, καθ' ὅσον ὁ Πολίτης, καίτοι ὑπέδειξεν ἐν ἀρχῇ τὸ σύστημα τοῦτο, ἐπέδρασεν ἔπειτα ἄλλως ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων συλλογῶν διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ληματοθετικῆς κατατάξεως τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ.

Δίδομεν πάντως ἐνταῦθα τὸ διάγραμμα τῆς ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου προταθείσης ἐν ἔτει 1872 εἰδολογικῆς κατατάξεως διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ³⁾.

α'. Κοινωνικαὶ παροιμίαι: 1. Γενικαὶ ἀρχαὶ περὶ τῆς κοινωνίας. 2. Αἱ περὶ ἠθῶν καὶ νόμων ἰδέαι. 3. Αἱ σχέσεις τῶν ἀρχῶν πρὸς τοὺς πολίτας. 4. Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες. 5. Ἰσχυροί. 6. Πλούσιοι, πτωχοὶ καὶ ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις αὐτῶν. 7. Αἱ συναναστροφαὶ καὶ κοινωνίαι (I φιλίας, II ἔχθρας, III γείτονες). 8. Ἡ κοινωνικὴ τῶν πολιτῶν σχέσις πρὸς ἀλλήλους (τρόπος τοῦ συμπεριφέρεσθαι). 9. Κοινωνικὰ καθήκοντα (I ἐλεημοσύνη καὶ ἀγαθοποιΐα, II εὐγνωμοσύνη καὶ ἀγνωμοσύνη). 10. Ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ πολιτείᾳ.

β'. Παιδαγωγικαὶ παροιμίαι: 1. Ὁμοιότης τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. 2. Ἡ μικρὰ τοῦ παιδὸς ἡλικία. 3. Τρόπος ἀνατροφῆς. 4. Συναναστροφαί. 5. Ἀνάγκη τῆς παιδείας.

γ'. Οἰκογενειακαὶ παροιμίαι: 1. Καθήκοντα τοῦ τέκνου πρὸς τοὺς γονεῖς. 2. Γάμος. 3. Συζυγικὰ καθήκοντα. 4. Ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τὰ κτήματα. 5. Ποικίλα περὶ οἰκογενείας.

δ'. Βιοτικαὶ παροιμίαι: 1. Τρόπος τοῦ ζῆν. 2. Ἀνάγκη τῆς ἐργασίας κακὰ τῆς ἀργίας. 3. Πρόνοια. 4. Μαθήματα ἐκ παθημάτων. 5. Ἀνάγκη τῆς βραδείας σκέψεως καὶ τῆς μὴ ταχύτητος ἐν ταῖς ἐργασίαις. 6. Ὀλιγάρκεια καὶ βεβαιότης εἰς τὰς ἐπιθυμίας. 7. Οἰκονομικὴ διαχείρισις. 8. Ἀποφασιστικότης ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι.

ε'. Ἐπιτηδευματικαὶ παροιμίαι: 1. Γενικὰ περὶ τεχνῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων. 2. Τρόπος

¹⁾ «Παροιμίαι δημῳδαί» ἐκδ. Β', σ. ζ'.

²⁾ Κυριακ., σ. 312.

³⁾ Ἐν Παρθενῶνι, ἔ. ἀ.

ἐργασίας. 3. Πολυτεχνίται. 4. Ἐπαγγέλματα (ἀναγραφή αὐτῶν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν). 5. Μαγειρικαὶ γαστρονομικαὶ παροιμίαι (I ἀνάγκη τροφῆς, II ἐδέσματα, III τροφή πτωχῶν, πλουσίων) 6. Ναυτικά. 7. Ἱατρικά. 8. Οἰκονομολογικά.

ζ'. *Ψυχολογικαὶ παροιμίαι*: 1. Κυρίως ψυχολογικά. 2. Τὸ ἀναλλοίωτον τῶν χαρᾶς κτήρων. 3. Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας. 4. Περὶ ὀρέξεων. 5. Περὶ φρονήσεως, περὶ παραφροσύνης. 6. Ὀνειρα. 7. Ἐρως. 8. Ἐχθραί, μίση. 9. Ἀνάγκη. 10. Ἀπληστία. 11. Φυσιογνωμικά. 12. Ποικίλαι ψυχολογικαὶ παρατηρήσεις.

ζ'. *Φιλοσοφικαὶ παροιμίαι* 1. Μεταφυσικαὶ ἰδέαι (Θεός, κόσμος κλπ.). 2. Θρησκεία. 3. Κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις (I δι' ἁμαρτήματα γονέων, παίδων, συγγενῶν. II δι' ἴδια ἁμαρτήματα. III διὰ ξένα. IV ἄλλαι περὶ ἀνταποδόσεως). 4. Εἰσαρμένη.

η'. *Γνωμικὰ καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα*. (Ἐπὶ διαφορῶν ἀντικειμένων κατ' ἀλφαβ. τάξιν).

θ'. *Ποικίλαι παροιμίαι* (Ἐπὶ διαφορῶν ἀντικειμένων, κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν).

Ἀναφέρομεν ἐπίσης ἐξ ἑλληνικῶν συλλογῶν παραδείγματα εἰδολογικῆς κατατάξεως: τὴν μικρὰν ἐπιλογὴν τοῦ Δημ. Δουκατοῦλου, Φῶς ἀπὸ τοὺς μύθους μας, τόμ. Α' Ἀθῆναι 1926 καὶ τὴν πρόσφατον ἀποδελτιωτικὴν ἐργασίαν τοῦ Δημ. Α. Τσίριμπα, Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις πρὸς τῷ ἐπιστολογράφῳ Ἀρισταγέτῳ (Ἀθῆναι, ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Πλάτων», ἔτος Β', 1951).

Ἐκ τῶν ξένων ἐχρησιμοποίησαν περισσότερο τὸ εἰδολογικὸν σύστημα κατατάξεως οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Ἀμερικανοί, οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, μελετῶντες, ὥς ἀνεφέραμεν, τὰς παροιμίας ὑπὸ ἐθνολογικὸν πρῶτα¹⁾. Δίδομεν κατωτέρω δύο διαγράμματα εἰδολογικῆς κατατάξεως ἀπηχοῦντα, τὸ μὲν τὰς ἀγγλικάς, τὸ δὲ τὰς γαλλικὰς ἀπόψεις.

1. *Leath Rachel YOFFIE*, Yiddish proverbs, sayings etc. in St Louis Mo. (The Journal of American Folklore, vol. 33, New York 1920, σ. 134-165¹⁾)

α'. *Θρησκευτικά*. Θεὸς καὶ Μοῖρα.

β'. *Πνευματικά ἰδιότητες*. Σοφία καὶ μωρία. Προνοητικότητα.

¹⁾ Μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν συλλογῶν πρῶτος ἐχρησιμοποίησε τὸ σύστημα τοῦτο ὁ *Orlando Pescetti* ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ *Proverbi italiani*, (Venetia 1598). (Bonser 2307). Τὸ σύστημα ἐπανελάβεν ἐν ἔτει 1853 ὁ *Giuseppe Giusti* (*Raccolta di proverbi toscani*) καὶ ἔπειτα ἀνεδημοσίευσεν ὁ *G. Pitre* (1880 καὶ 1910) ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ του. Ἐκτοτε οἱ Ἰταλοὶ συλλογεῖς κατατάσσουσιν μᾶλλον εἰδολογικῶς τὰς παροιμίας αὐτῶν. (Πρβλ. *N. Γ. Πολίτην* ἐν *Λαογρ.* Β'. σ. 510 καὶ *Bonser* 2473).

²⁾ Ὁ συλλογεὺς ἀναφέρει ὅτι διὰ τὴν κατάταξιν τοῦ ἠκολούθησεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ σύστημα τοῦ *J. Long* (*Handbook of Folklore*, London 1890), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς πίνακας τοῦ *G. W. Wood*, ὅπως οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ (1894) τοῦ περιοδ. *Folklore* (βλ. ἀνωτέρω).

γ'. *Ἀρεταὶ καὶ κακίαι*. 1. Ὀμόνοια, πάλη. 2. Ἐργατικότητα, καρτερία, ὀκηρία, ἀνικανότητα. 3. Ἀλήθεια, ψεῦδος, ὑποκρισία. 4. Εἰλικρίνεια. 5. Ἀγαθότης, κακία. 6. Ταπεινοσύνη, ὑπερηφάνεια, μεγαλαυχία. 7. Μετριοπάθεια, ἐγκράτεια, λαιμαργία. 8. Φιλοφροσύνη, ἐλεημοσύνη, σκληρότης. 9. Γενναιοδωρία, φιλαργυρία. 10. Εὐγνωμοσύνη, ἀχαριστία.

δ'. *Οἰκογενειακαὶ παροιμίαι*. 1. Οἰκογένεια, γονεῖς, τέκνα. 2. Γάμος. 3. Πενθερὰ καὶ νύμφη. 4. Συγγενεῖς.

ε'. *Κοινωνικαί*. 1. Φίλοι καὶ ἐχθροί. 2. Κοινὴ γνώμη. 3. Συμφωνίαι, ὁμοιότητες, σχέσεις. 4. Σπερμολογία, φλυαρία. 5. Ἥθη καὶ ἔθιμα.

ς'. *Παροιμίαι καὶ ἐκφράσεις δηλοῦσαι* : 1. Δεισιδαιμονίας. 2. Ἀδιαφορίαν καὶ ἀφροντισίαν. 3. Ἀσυναρτησίαν καὶ παράδοξα.

ζ'. *Οἰκονομικῶν σχέσεων*. 1. Χρήματα καὶ ἐργασίαι. 2. Ἐμπόριον καὶ συναλλαγá. 3. Πτωχεία καὶ πλοῦτος. 4. Οἰκονομία καὶ σπατάλη.

η'. *Ψυχολογικαί*. Ταραχὴ καὶ λύπη. 2. Εὐτυχία καὶ κακοδαιμονία. 3. Φιλοσοφία.

θ'. *Φυσικαὶ ιδιότητες*. 1. Νεότης καὶ γῆρας. 2. Ὡραιότης, προσωπικὴ χάρις.

ι'. *Ἰδιαιτέραι ἀντιλήψεις*. 1. Γυνή. 2. Ποτά. 3. Θάνατος. 4. Ἐγκλημα καὶ ποινά.

ια'. *Μετεωρολογικαί*. Τοῦ καιροῦ.

ιβ'. *Ἐθνολογικαί*. (Παροιμίαι περὶ ἄλλων λαῶν).

2. Monseigneur Michel FEGHALL, Proverbes et dictons Syro – Libanais.

(Paris, Institut d'Ethnologie, 1938)

α'. *Προσωπικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου*. 1. Ἰκανότητες ἢ ἀδυναμίαι φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ (εὐμότης - κακοεργία, πρόνοια - ἀπρόνοια, φρονήσις - μωρία, ἀλήθεια - ψεῦδος, φιλοδοξία καὶ ἐγωϊσμός, εἰλικρίνεια - ὑποκρισία, μετριοφροσύνη - ἀλαζονεία, δραστηριότης - ὀκηρία, φιλαρέσκεια - ἀβουλία, γενναιοδωρία - φιλαργυρία, ἐργή - ὑπομονή, φυσικαὶ ἰκανότητες καὶ ἀδυναμίαι κ. ἄ.). 2. Συνθῆκαι καὶ ψυχικαὶ καταστάσεις διάφοροι : Κακοδαιμονία καὶ ἀπαισιοδοξία, εὐτυχία καὶ αἰσιοδοξία, ἀπογοητεύσεις, πλοῦτος, πτωχεία, φρενοβλάβεια.

β'. *Οἰκιακὸς καὶ οἰκογενειακὸς βίος*. 1. Οἰκία καὶ ἀγροτικὰ κτίσματα. 2-6. Σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. 7. Σχέσεις μεταξὺ κυρίου καὶ ὑπηρετῶν. 8. Ἡ οἰκοδόσποινα καὶ αἱ οἰκιακαὶ ἐργασίαι. 9. Ὁ φοῦρνος καὶ ἡ παρασκευὴ τοῦ ἄρτου. 10. Μαγειρικὴ. 11. Συγκεντρώσεις περὶ τὴν ἐστίαν. 12. Παιδιά καὶ ψυχαγωγία. 13. Οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἐργαλεῖα. 14. Ἀποδημίαι εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

γ'. *Κοινωνικὸς βίος*. 1. Φιλία, ἔρως, πάθος. 2. Ἄγαμος βίος, ἀρραβών, γάμος. 3. Ψυχαγωγία καὶ λαϊκαὶ ἑορταί. 4. Μίσση καὶ ἐκδικήσεις. 5. Ἀλληλοβοήθεια, προστασία. 6. Φιλοξενία, καλοὶ τρόποι, ἐπισκέψεις. 7. Φιλανθρωπία, ἐπαιτεία. 8. Εὐγνωμοσύνη - ἀγνωμοσύνη. 9. Γείτονες, γειτνιάσις. 10. Δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ. 11. Κράτος καὶ πατρις, πόλεμος καὶ εἰρήνη. 12. Ἐπαγγέλματα. 13. Θάνατος, κηδεία, πένθη. 14. Κοινωνικαὶ σχέσεις, διαστάσεις καὶ συμφιλίωσις.

δ'. *Ἀγροτικὸς καὶ ποιμενικὸς βίος*. 1. Ὁ γεωργὸς καὶ ἡ γῆ. 2. Οἱ βόες καὶ τὸ ἄροτρον. 3. Σπορά, καλλιέργεια. 4. Συγκομιδὴ - θερισμός. 5. Ἄλως, ἄλωνισμός, μῦλος. 6. Καρποφόρα δένδρα, λαχανόκηποι, φυτά. 7. Ἀμπελουργία. 8. Σηροτροφία. 9-10. Βοσκοί, ποίμνια, νομαί. 11. Κυνήγιον καὶ ψάρευμα. 12. Νομάδες. 13. Ἀσθένειαι, δημόδης ἰατρικὴ. 14. Ἐποχαί, λαϊκὴ μετεωρολογία.

ε'. *Ἐμπορικὸς καὶ βιομηχανικὸς βίος.* 1. Μέτρα καὶ σταθμά. 2. Ἐμπόριον καὶ ἐμπορεύματα. 3. Ἀγορά, καταστήματα. 4. Ἀγοραί, πωλήσεις, τιμαί. 5. Ἐμπορικαὶ συναλλαγαί· πιστῶται καὶ ὀφειλέται.

ς'. *Θρησκευτικὸς καὶ πνευματικὸς βίος.* 1. Θρησκευτικαὶ δοξασαὶ καὶ προλήψεις. 2. Καρτερία καὶ μοιρολατρεία. 3. Προσευχαὶ καὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ ἐνέργειαι. 4. Ἑορταὶ καὶ τελεταί. Οἱ ἅγιοι καὶ ὁ διάβολος. 5. Ἱεροὶ τόποι, ἀντικείμενα λατρείας. 6. Ἱερεῖς καὶ μάντιες. 7. Σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Κατάραι, εὐχαί, βλασφημίαι. 8. Παροιμίαι ἀπὸ τὴν Γραφήν. 9. Σχολεῖον καὶ σπουδαί.

ζ'. *Ὁ βίος καὶ τὰ ἥθη τῶν ζώων.* 1. Ὁ ὄνος. 2. Ὁ ἵππος. 3. Ἡ κάμηλος. 4. Ὁ κύων. 5. Ὁ λέων καὶ τὰ ἄλλα ἰσχυρὰ ζῷα. 6. Ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ. 7. Ἡ ὄρνις. 8. Ἡ γαλῆ καὶ ὁ μῦς. 9. Τὰ πτηνά. 10. Ἄλλα ζῷα. Τὰ ἐρπετά. 11. Τὰ ζῴδια καὶ τὰ ἔντομα.

Ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαγραμμάτων ἐμφαίνεται, οἱ πόλοι περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφεται πᾶσα εἰδολογικὴ κατάταξις εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ κόσμοι (φυσικοί, κοινωνικοί, τεχνικοί) ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμπνέονται αἱ παροιμίαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ θέματα περὶ τῶν ὁποίων προγυμνάζονται. Τοῦτο ἄλλωστε ἀντιστοιχεῖ καὶ πρὸς τὴν φύσιν τῆς παροιμίας, ἥτις, περὶ τὴν φύσιν ἢ διδάσκει, στηριζομένη εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἀναγνώσιν.

Καὶ τὰ μὲν ἔκτεθέντα διαγράμματα, κατηχομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ποικίλων εἰδολογικῶν διαφορῶν, περιλαμβάνουσιν εὐρύτερον ὅλον τοὺς κύκλους τῆς φυσικῆς, κοινωνικῆς καὶ ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὥς καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, δυνάμεθα ὅμως νὰ καταστήσωμεν καὶ στενότερα λαογραφικά, περιοριζόμενοι εἰς τὰ εἰδικὰ διαφέροντα ἅτινα ἀπασχολοῦν τὴν λαογραφικὴν ἐπιστήμην¹⁾.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἡ ὥς ἄνω εὐρύτης ἢ στενότης τῶν διαγραμμάτων δὲν ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἀπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ συλλογέως. Τὸ ὕλικόν κυρίως εἶναι

¹⁾ Παραδείγματα διὰ τὴν πρώτην κατηγορίαν δυνάμεθα εἰσεῖτι ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Στίλπωνος Κυριακίδου ἀναγραφόμενα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Λαογραφίᾳ αὐτοῦ (σελ. 312—313) τῶν Long καὶ Sebillot· διὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ παρατεθέντος διαγράμματος Feghali, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν εἰς τὰ «Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» τοῦ Γεωργίου Μέγα ἀκολουθοῦμένην διάταξιν τῶν κεφαλαίων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα σχεδὸν πάντοτε ὑπάρχει θέσις διὰ σχετικὰς παροιμίας. Εἰς τὰ «Ζητήματα» ταῦτα, κυκλοφορήσαντα καὶ εἰς ἰδιαίτερα τεύχη ὑπὸ μορφήν Ἑρωτηματολογίων (Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτη 1939—1949), ὁ συγγραφεὺς εἰς πᾶσαν σχεδὸν περίπτωσιν ἐθίμου δὲν παραλείπει νὰ ὑπενθυμίῃ ὅτι ὑπάρχουν σχετικαὶ παροιμίαι καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐθίμου τούτου περιουλλογὴν των. Οὕτω καὶ μὲ μόνον τὰ κεφάλαια τῶν «Ζητημάτων» αὐτῶν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν εἰδολογικὸν λαογραφικὸν πίνακα κατατάξεως παροιμιῶν, ὅστις θὰ ἔδιδε πολὺτιμα στοιχεῖα διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἐθίμων, τῶν τρόπων ζωῆς καὶ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει καὶ συνθέτει τὸν πίνακα κατατάξεως μιᾶς συλλογῆς. Ἐξαρτᾶται ὅμως καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖον ἐγινεν ἡ συλλογὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν ἀπὸ τῆς ὁποίας μελετῶμεν τὰς παροιμίας, διὰ νὰ ἔχωμεν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μορφήν τῆς εἰδολογικῆς κατατάξεως.

Εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον θέλομεν παραθέσει σχετικούς πίνακας διὰ τὴν κατάταξιν ἑλληνικῶν παροιμιῶν.

4. Τὸ ἐννοιολογικὸν σύστημα.

Ἐνῷ τὸ εἰδολογικὸν σύστημα ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς παροιμίας, περιλαμβάνον κύκλους καὶ θέματα τοῦ ὕλικου καὶ φυσικοῦ βίου, ὡς καὶ τῶν πρακτικῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς, τὸ ἐννοιολογικὸν στηρίζεται κυρίως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν νόημα τῆς παροιμίας, τὴν ἠθικὴν ἢ ἀλληγορικὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ἥτις ὡς γνωστὸν δὲν ἐλλείπει οὐδ' ἀπὸ τὰς κοινὰς παροιμιώδεις φράσεις. Πλὴν τῶν πρακτικῆς φύσεως παροιμιῶν (μετεωρολογικῶν, γεωργικῶν, ἱατρικῶν κ.λ.π.) ὡς καὶ τῶν κυριολεκτούντων γνωμικῶν, αἱ λοιπὴν παροιμίαι καὶ τὰ γνωμικὰ κρύπτουν πάντοτε ὑπὸ τὴν φαινομενικὴν διατύπωσιν αὐτῶν ἓνα ὑπαινιγμόν, μίαν παράλληλον ἀλληγορικὴν ἔννοιαν, ἥτις μεταφέρει τὸ διδάγμα ἢ τὴν παρατήρησιν ἀπὸ τὸν ἑλικὸν κόσμον καὶ τὸν κόσμον τῶν ζώων εἰς τὸν ψυχικὸν καὶ κοινωνικὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰς ὑπὸ ἀλληγορικὴν λοιπὸν μορφήν κρυπτούμενας ἐν ταῖς παροιμίαις ἐννοίας, ὁμοῦ μετὰ τῶν φανερώς διατυπουμενῶν, λαμβάνει ἀποκλειστικῶς ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὸ ἐννοιολογικὸν σύστημα κατατάξεως, μὴ ἐνδιαφερόμενον ἄλλως διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἢ ὕλικὴν μορφήν τῆς παροιμίας.

Κεφάλαια ἐννοιολογικῆς κατατάξεως περιλαμβάνονται βεβαίως καὶ εἰς τὰς εἰδολογικὰς κατατάξεις, ἰδίᾳ ὅπου παρέχονται παροιμίαι εἰλημμένα ἐκ τῆς ἀτομικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ σχέσεων¹⁾. Ὅμοιως ἐν τῇ λημματοθετικῇ κατατάξει, ὑπὸ λήμματα ἐννοιῶν οἷαι αἱ: ἀγάπη, ἀλήθεια, ἐλεημοσύνη, κλοπή, συμφέρον κ.λ.π., αἱ παροιμίαι δίδονται καὶ κατ' ἐννοιολογικὸν τρόπον. Δὲν ἐξαντλοῦνται ὅμως ὑπὸ τὰς κατατάξεις ταύτας πᾶσαι αἱ ἐννοιαί, διότι πολλαὶ τούτων δὲν φαίνονται εἰς τὰ κείμενα τῶν παροιμιῶν, ὑπὸ τὰ ὁποῖα κρύπτονται μὲ ἀλληγορικὴν διατύπωσιν.

Διὰ τοῦτο ἡ ἐννοιολογικὴ κατάταξις δύναται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ ἐξαντλητική. Ὁ ἐπιθυμῶν ν' ἀνεύρη καὶ νὰ μελετήσῃ ἐν ταῖς παροιμίαις τὰς περὶ διαφόρων ἐννοιῶν καὶ θεσμῶν (δικαίου, τιμῆς, ἀξιοπρεπείας, γάμου, γυναικός, εὐγνωμοσύνης

¹⁾ Περὶ σχετικὰς ὑποδιαίρέσεις εἰς τὰ ἐκτεθέντα διαγράμματα.

κ.λ.π.) αντιλήψεις τοῦ λαοῦ, θὰ ἐπιτύχη εὐχερέστερον τοῦτο, ἐὰν χρησιμοποιήσῃ μίαν ἐπιμελῶς κατηρτισμένην ἐννοιολογικὴν κατάταξιν. Αὕτη θὰ τὸν ἐνημερώσῃ πολὺ πλουσιώτερον καὶ ἀκριβέστερον παρὰ αἱ ἀντίστοιχοι εἰδολογικὴ καὶ λημματοθετικὴ.

Τὸν ὅρον «ἐννοιολογικὴ κατάταξις» διὰ τὰς παροιμίας μεταχειρίζομεθα, ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, ἐπίσης πρῶτοι¹⁾. Συνεχωνεύετο μέχρι τοῦδε τὸ ὄνομα καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κατατάξεως μὲ τὴν ἐν γένει «εἰδολογικὴν». Ἐν τούτοις ἐχρησιμοποιήθη καὶ αὐτοτελῶς ἡ κατάταξις αὕτη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παροιμιογράφων, πλεῖσται δὲ εἶναι αἱ συλλογαὶ παρ' ἡμῖν, ὥς καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, εἰς τὰς ὁποίας αὕτη ἐφαρμόζεται. Οἱ διεθνῶς ἐπικρατοῦντες δι' αὐτὴν ὅροι εἶναι: παρὰ μὲν τοῖς Γάλλοις «classement idéologique», παρὰ δὲ τοῖς Ἀγγλοῖς «arrangement under abstract subjects».

Τὴν κατάταξιν ταύτην ἀνευρίσκομεν τὸ πρῶτον εἰς τὰς δι' ἠθοπλαστικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοποὺς καταρτισθείσας ἀνθολογίας γνωμῶν καὶ ἀποφθεγμάτων γνωστῶν συγγραφέων, τὰς φερομένας ἐπὶ τὸ ὄνομα «Γνωμολογίαι» ἢ λατινιστὶ «Gnomologiae»²⁾. Ἐπειτα καὶ εἰς συλλογὰς καθαρῶς λαϊκῶν παροιμιῶν, οἷα παρ' ἡμῖν ἡ ὑπὸ τοῦ Παρθενίου Καττιούλη, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος, καταρτισθεῖσα, κατανεμημένη εἰς 103 κεφάλαια ὑπὸ περιγραφικούς ἐννοιολογικούς τίτλους Ἰδοὺ οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν.

1. Ἐπὶ τῶν ἀνοήτοις καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρούντων. 2. Ἐπὶ τῶν μάτην πονούντων. 3. Ἐπὶ τῶν μάτην λαλούντων τοῖς μὴ ἐκαστασμένοις. 4. Ἐπὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐπὶ ταῖς τῶν θεῶν ἐλπίσι καθημένους ἀργεῖν. 5. Ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ σιωπηλῶν. 6. Ἐπὶ τῶν ἀπὸ ἐλάττονος κακοῦ εἰς μείζον περιπιπτόντων. 7. Ἐπὶ τῶν ἀπὸ εὐγενῶν ἢ ἀγενῶν γονέων ἀγενῶν ἢ εὐγενῶν γινομένων ἢ ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῶν σεμνῶν ἐπὶ τὰ ἄσεμνα ἡκόντων ἢ τὸ ἀνάπαλιν. 8. Ἐπὶ τῶν ἐν ἐσχάτοις κινδύνους ὄντων. 9. Ἐπὶ τῶν ταῦτα διδόντων οἷσι χαίρουσιν οἱ λαμβάνοντες. 10. Ἐπὶ τῶν διὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν πάντας εἰς ἑαυτοὺς ἐλκόντων. 11. Ἐπὶ

¹⁾ Πρβλ καὶ ἡμετέραν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς παροιμίας τῶν Φαράσων (Λουκ. σελ. 9' καὶ 199). «Κατάταξις κατ' ἐννοίαν» εἶναι ἐπίσης ὁ ὅρος τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Νικ. Β. Τωμαδάκης καὶ Σόλ. Π. Βογιατζάκης, δημοσιεύοντες ἐν ἔτει 1931 παροιμίας (λογίας) ἐκ κώδικος τῆς Μονῆς Γωνιάς (Κρήτης). «Σημειώματα ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνιάς. Ἐν Χανίοις 1931» (σελ. 15).

²⁾ Ἐκ τῶν παλαισιότων εἶναι αἱ «Gnomologiae sive Sententiae ex Demosthenis orationibus et epistolis (Βασιλεῖα 1551), ὅπου τὰ ἀποφθέγματα χωρίζονται ὑπὸ τὰ κεφάλαια: Περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς φιλοσοφίας ἢ παιδείας, περὶ φρονήσεως, περὶ ἀφροσύνης, περὶ τῶν νόμων καὶ τῶν τούτων ἐπαίνων, περὶ δικαιοσύνης, περὶ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας, περὶ δικαίου καὶ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, περὶ πονηρίας, περὶ φθόνου, περὶ συκοφάντου καὶ συκοφαντίας, περὶ ὅρκου, περὶ πολιτείας, περὶ δικαστῶν καὶ δικαστηρίων ἐπαίνων, περὶ τοῦ βουλευέσθαι, περὶ ῥήτορος, περὶ στρατηγοῦ κ.λ.π. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸ Gnomologium baroccianum, (Oxonii 1878), αἱ ἀπανθιζόμεναι γνῶμαι ἐκ τοῦ Δημοκρίτου, Ἐπικτήτου καὶ Ἰσοκράτους κατανέμονται ὑπὸ παρόμοια κεφάλαια.

τοῦ τὸν φεύγοντα μὴ ἀπ' εὐθείας τὴν φυγὴν ποιῆσθαι, ἀλλ' εἰλεῖσθαι. 12. Ἐπὶ τῶν τοῖς μεγάλοις τὰ μικρὰ φιλοτιμουμένων κ.τ.λ. ¹⁾).

Ἡ ἐννοιολογικὴ κατάταξις δύναται νὰ εἶναι εἴτε ἀμιγῶς ἠθικολογικὴ, περιλαμβάνουσα ἐννοίας ἀφορώσας μόνον εἰς τὴν ἀγωγὴν, τὰς περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεις καὶ τὴν κοινωνικὴν συμπεριφορὰν ἐνὸς λαοῦ, εἴτε καὶ πλατύτερον ἐθολογικὴ, παρέχουσα θέσιν καὶ εἰς θεσμούς καὶ ἔθιμα καὶ ἐκδηλώσεις χαρακτηριζόντα συνθετώτερον τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν.

Παραθέτομεν δείγματα, διὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ἐν συλλογῇ τοῦ γάλλου *R. Trautmann* κατηρτισμένον διάγραμμα, διὰ δὲ τὴν δευτέραν τὸ ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ τοῦ ἐπίσης γάλλου *H. Gaden* ἀκολουθούμενον.

1. *René TRAUTMANN*, La littérature populaire à la côte des Esclaves. (Contes, proverbes, devinettes). (Paris, Institut d'Ethnologie, 1931).

Φιλανθρωπία, εὐσπλαχνία, ἐπιείκεια, εὐεργεσία, καρτερία, ὑπομονή, χρηστότης, ὑπακοή. Σκέψις, ἐτοιμότης πνεύματος, φρόνησις, διαπαισία, καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον. Πονηρία, σκληρότης, σεμνοτυφία, ὑπαιτισις, ἀδυναμία, φλυαρία.

Ἀξιώσεις, ματαιοδοξία, ἐγωϊσμός.

Ὀκνηρία, λαίμαργία.

Ἐπιδοκίμα, ψεῦδος, ὄρκοι γυναικός, σκευφαντία, προδοσία, κακαὶ συμβουλαι. ἡλιότης.

Φιλαργυρία, πλεονεξία, φθόνος.

Ἀχαριστία, ἀστάθεια, ἀπιστία, μοιχεία.

Ἐκδίκησις, ἐριδὲς, θεία δίκη, πεπρωμένον.

2. *Henri GADEN*, Proverbes et maximes Peuls et Toucouleurs. (Paris, Institut d'Ethnologie, 1931).

α'. *Τὰ αἰσθήματα τῆς στοργῆς. Ἡ οἰκογένεια.* 1. Ἡ καρδία (ὡς κέντρον στοργῆς). Οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροί· ἡ ἐκδίκησις. 2. Ἡ ἐκλογὴ τῶν φίλων. 3. Ἡ γυνή. 4. Γάμος καὶ διαζύγιον· ἡ πενθερά. 5. Τὸ ἀνδρόγυνον· ἡ οἰκογένεια. 6. Οἱ γείτονες. 7. Τὰ τέκνα.

β'. *Τὸ κράτος.* 1. Ὁ βασιλεὺς, οἱ αὐλικοί, οἱ φορεῖς τῆς ἐξουσίας. 2. Πᾶσα δύναμις ἔχει ὅρια. 3. Πρέπει νὰ ὑποχωρῇ τις πρὸ τῆς ἰσχύος.

¹⁾ Παρθενίου Ἱερομονάχου Κατζιούλη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, «Περὶ τῶν ταυτοσημάντων, ἀπὸ διαφόρων ἀρχαίων στοιχείων» (βλ. Π. Π. Α' σ. 115-132).— Ἀναφερόμενος εἰς τὴν κατάταξιν ταύτην τοῦ Κατζιούλη ὁ Πολίτης γράφει: «...καὶ τὰς ταυτοσημάντους εἰς ἴδια κεφάλαια κατέταξεν, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀρχαιοτέρων παροιμογράφων ἐποίησε, πλὴν τοῦ ἐραστοῦ τῆς συλλογῆς, τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα μὲν τοῦ Πλουτάρχου φερομένης, ὑπὸ τοῦ Boissonade δὲ τὸ πρῶτον ἐκδοθείσης (ἐν τῇ Γοττιγεῖφ ἐκδόσει τῶν Παροιμιῶν τ. Α' σ. 343 κέ), ἥτις ὁμως ἐκ δύο μόνον κεφαλαίων ἀποτελεῖται. (αὐτόθι σ. λβ').»

γ'. *Τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακά.* 1. Ἡ τύχη, ἡ εὐτυχία. 2. Ἡ δυστυχία. 3. Ὁ πλοῦτος. 4. Ἡ πενία. 5. Ἡ ἀσθένεια καὶ ὁ θάνατος. 6. Καρτερία καὶ θάρρος πρὸ τῆς ἀντιξοότητος.

δ'. *Χαρακτήρ, θάρρος, εὐφυΐα.* 1. Ἡ προσωπικότης, ὁ χαρακτήρ. 2. Τὸ θάρρος καὶ ἡ δειλία. 3. Ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ βλακεία.

ε'. *Τὰ προσωπικὰ αἰσθήματα.* 1. Ἀλαζονεία καὶ ματαιοδοξία. 2. Ἐγωϊσμός. 3. Φιλοδοξία. 4. Πλεονεξία, πόθος, φθόνος.

ς'. *Ὁ λόγος.* 1. Ἡ γλῶσσα καὶ ὁ λόγος. 2. Ἡ κρυψίνοια καὶ ἡ ἐχεμύθεια. 3. Ἡ φλυαρία καὶ ἡ ἀκριτομυθία. 4. Καυχησιολογίαι. Οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα. 5. Ἀλήθεια καὶ ψεῦδος· δικαιοσύνη. 6. Οἱ ὑποκριταί. 7. Κακολογία καὶ συκοφαντία.

ζ'. *Εὐεργεσία καὶ φιλαργυρία. Εὐγνωμοσύνη καὶ ἀχαριστία.* 1. Ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ γενναιοδωρία. 2. Ἡ φιλοξενία. 3. Οἱ παράσιτοι καὶ οἱ ἐπαῖται. 4. Ἀσωτεία καὶ σπατάλη. 5. Φιλαργυρία. 6. Εὐγνωμοσύνη καὶ ἀχαριστία.

η'. *Τιμιότης, ἀνεντιμότης, κακία.* 1. Τιμιότης, χρηστότης, ἐμπιστοσύνη. 2. Ἀνεντιμότης καὶ κακία. 3. Τὸ κακὸν πάντοτε τιμωρεῖται.

θ'. *Ἡ πρακτικὴ σοφία.* 1. Ἐργατικότητα καὶ ἀσκησία. 2. Ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή. 3. Κίνδυνος καὶ παρτολμία. 4. Σύνεσις καὶ προνοητικότητα. 5. Ὀλιγάρκεια. 6. Ὑπερβολή. 7. Ἀνάμιξις εἰς τὰ ξένα. 8. Ἡ διοίκησις τῶν ἐπιχειρήσεων.

ι'. *Ἡ ζωή.* 1. Πείρα. 2. Τὰ ὄντα. 3. Ὁ κόσμος καὶ οἱ ἄνθρωποι. 4. Οἱ ἰσχυροί. 5. Ἀνάγκη ἐνὸς προσώπου. 6. Ἀλληλεγγύη. Ἡ μετὰ πατοῖς.

ια'. *Προσήλωση εἰς τὰς παραδόσεις.* 1. Ἐμμενὴ εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Κίνδυνος ἀπὸ τοὺς νεωτερισμούς. 2. Κίνδυνος ἀπὸ τὰ μὴ εἰδημένα καὶ ἀπὸ τὴν παράβασιν τῶν ἐθίμων. 3. Ἐκαστος εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν. Ἐκαστος μετὰ τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα.

ιβ'. *Παροιμίας διὰ τὴν χώραν, τοὺς κατοικοὺς καὶ τὸ παρελθὸν αὐτῆς.* 1. Ἡ χώρα. 2. Οἱ κάτοικοι. 3. Τὸ παρελθόν.

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν τῆς εὐρυτέρας ἐννοιολογικῆς κατατάξεως δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν καὶ τὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συλλογῇ παροιμιῶν τῶν Φαράσων, ἐν τῷ εὐρετηρίῳ αὐτῆς, ὑποτυπωμένην (σ. 199—202), ἔνθα παρὰ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας καὶ τὰς ιδιότητας, οἷαι αἱ ἀγάπη, ἀδιακρισία, ἀλήθεια, λαιμαργία, κ.λ.π., τίθενται πρόσωπα, καταστάσεις καὶ θεσμοί, οἷα τὰ: γερατεία, γυναῖκα, διάβολος, διοίκησις. Ὅμοιως καὶ ἡ ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Μ. Κριαρᾶ «Μελετήματα εἰς τὴν Ἑρωφίλην τοῦ Χορτιάτῃ», ἐν Ε.Ε.Β.Σ. τόμ. ΙΑ' (1935), παρεχομένη ἐννοιολογικὴ κατάταξις τῶν ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ γνωμῶν, (βλ. σελ. 266-279: *Τὸ γνωμολογικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ Ἑρωφίλῃ*) δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν ἅτε περιλαμβάνουσα τὰ κεφάλαια: α' *Γινῶμαι ἀφορῶσαι εἰς ψυχικὰ χαρακτηριστικά*, β' *Γινῶμαι ἀφορῶσαι εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον* καὶ γ' *Γινῶμαι περὶ θανάτου, θείας δίκης κλπ.*

Ἐννοιολογικὴ κατάταξις χωρεῖ καὶ εἰς τὰς εἰδικὰς συλλογὰς παροιμιῶν, τὰς πραγματευομένας μονογραφικῶς περὶ ἑνὸς θέματος. Παραδείγματα αἱ μελέται:

α') τοῦ Γερασίου Δ. Καψάλη, «Οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῶν παροιμιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»¹⁾, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἐξετάζονται κεχωρισμένως ὡς: *κακοὶ καὶ σκληροί, φιλοχρήματοι, ἀχάριστοι, ἄπιστοι, φιλήδονοι, νωθροὶ κ.λ.π.* καὶ

β') τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη, «Δοκίμιο γιὰ λυογραφικὴ σύνθεση»²⁾, ὅπου ἐξετάζεται ἡ γριὰ ὑπὸ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια τῆς ἀποδίδονται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας: *Ἀπρονοησία καὶ ἄκαιρη πρόνοια, ἄνοια καὶ ἀνόητη ἀπαίτηση, ἀσυνειδησία καὶ ἀναισθησία, ἀδιάκρισία καὶ κατάχρηση ἀδείας, ἐπιμονὴ καὶ μικρολογία κ.λ.π.*

Β'. Παράλληλοι μορφολογικαὶ διαιρέσεις³⁾.

1. Παροιμιολογικὴ διαιρέσεις.

Ὀνομάζομεν οὕτω τὴν ἀπὸ οὐσιαστικῆς ἀπόψεως διαιρέσιν τῶν παροιμιῶν εἰς κατηγορίας, οἷαι τὰ γνωμικὰ ἀποφθέγματα, αἱ ἅπλαϊ παροιμίαι, αἱ παροιμιώδεις φράσεις, αἱ συνήθεις ἐκφράσεις κ.λ.π.

Ὁ συνήθης τίτλος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον οἱ διάφοροι συλλογεῖς δημοσιεύουν τὰς παροιμίας τῶν, εἶναι: «*Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις*»⁴⁾.

Ὁ Πολίτης, ἐν τῇ προμνησθέντι ἀρχῇ τοῦ «περὶ τῶν δημωδῶν παροιμιῶν» (Παρθενὸν 1872), διαίρει τὰς παροιμίας εἰς τρία μεγάλα εἶδη: εἰς κυρίως παροιμίας, εἰς παροιμιώδεις φράσεις, καὶ εἰς συνήθεις ἐκφράσεις.

¹⁾ Ἐν Λαογρ. Ζ' (1923) σ. 385 - 421.

²⁾ Ἐν Νέα Ἑστία, τόμ. ΚΔ' (1938) σ. 1873 - 77.

³⁾ Αἱ μορφολογικαὶ διαιρέσεις τῶν παροιμιῶν εἶναι συνήθως ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὰ συστήματα τῆς κατατάξεως αὐτῶν. Συμβαίνει ὅμως πολλάκις ν' ἀποτελοῦν αὐταὶ τὴν μόνην διάταξιν τῆς ὕλης ἐν τινι συλλογῇ, ἢ νὰ βαίνουν παρὰλλήλως πρὸς ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτο κρίνομεν σκόπιμον νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα καὶ περὶ τῶν διαιρέσεων τούτων.

⁴⁾ Ὁ Ν. Πολίτης ἐξέδωκε τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ὑπὸ μόνον τὸν τίτλον *Παροιμίαι*, σημειοῖ ὅμως ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του ὅτι αὕτη περιλαμβάνει «τὰς παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικοῦ λαοῦ» (τόμ. Α' σ. ε'). Ἄλλοι συλλογεῖς πρὸ αὐτοῦ ἔγραψαν: Ὁ Ἰ. Δεκιγιάλας (1852) «Σύντομον δοκίμιον περὶ παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν ἐκφράσεων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης» (Πανδώρα, τόμ. Γ' σ. 320 - 4) καὶ ὁ Γ.Κ.Υ. (περιδης), ἔτη 1872 καὶ 1873: «*Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις*» (βλ. Π.Π. Α' σ. νγ').— Βραδύτερον ἡ ἐκφρασις «*Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις*» κατέστη συνήθης τίτλος δημοσιεύσεως τῶν συλλογῶν. Περὶ βλ. Ὁ Α. Σχινᾶ (1911) «*Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Σεργῶν*» (Λαογρ. Γ' σ. 180). Πολυδ. Παπαχριστοδούλου (1928). «*Παροιμίες καὶ παροιμιώδεις φράσεις Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀν. Θράκης*» (Θρακικά, Α' σ. 141). Κ. Χουρμουζιάδου (1941) «*Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Πετροχωρίου*» (Θρακικά, ΙΣΤ' σ. 191 - 266) κ.ἄ.

Ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς ξένοις ἀπαντῶμεν τὰς ἀντιστοιχοῦς ἐκφράσεις ὡς «*π.χ. «proverbes et locutions proverbiales»* (Bonser 1096), «*Proverbs and proverbial phrases»* (Bonser 624), «*Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten»* (Bonser 1635), «*Proverbi e modi proverbiali*» (Bonser 2168), «*Refranes y frases proverbiales»* (Bonser 1337).

μίας, όπου περιλαμβάνονται καὶ τὰ γνωμικά, εἰς παροιμιακὰς ἐκφράσεις καὶ εἰς γραφικὰ ρητά.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης εἰς τὸ περὶ παροιμιῶν κεφάλαιον τῆς «Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» αὐτοῦ (σελ. 300 κ.έ.) διακρίνει τρία κυρίως εἶδη παροιμιακοῦ λόγου: α') τὰς κυρίως παροιμίας («παρομοιώσεις, αἱ ὁποῖαι γενόμεναι ὑπὸ πάντων ἀποδεκταὶ κατέστησαν δημοτικαὶ καὶ πάγκοινοι»), β') τὰς γνώμας ἢ γνωμικά (αἵτινες «ἐκφράζουν διαφόρους ἐκ τῆς πείρας κτηθείσας πρακτικὰς ἀληθείας») καὶ γ') τὰς παροιμιώδεις φράσεις («πολυποικίλους μεταφορικὰς ἐκφράσεις», αἵτινες «στεροῦνται τῆς αὐτοτελείας τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ παροιμία»).

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἀκολουθοῦν ἐν τῇ δημοσιεύσει τῶν παροιμιῶν αὐτῶν πλεῖστοι συλλογεῖς, οἵτινες χωρὶς ἄλλην κατάταξιν παραθέτουν ἀλφαβητικῶς καὶ αὐτοτελῶς ἡριθμημένας: α') τὰς ἀπλᾶς παροιμίας, β') τὰ γνωμικά καὶ γ') τὰς παροιμιώδεις φράσεις¹⁾.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ παροιμιολογικὴ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν δίδει γάλλος συλλογεὺς, ὁ L. Martel²⁾. Οὗτος χωρίζει τὰς παροιμίας του: α') εἰς παροιμιώδεις φράσεις (locutions proverbiales), β') εἰς παροιμίας διαπιστούσας ἐν γεγονόσι (proverbes énonçant un fait) καὶ γ') εἰς παροιμίας διατυπούσας παράγγελμα (formant précepte)³⁾. Τὰς παροιμιώδεις φράσεις ὀνομάζει ἄλλως τρόπον τοῦ λέγειν (façons de parler), εἴτε οὗτοι περιέχουσι μεταφορὰν εἴτε ὀχι. Διὰ τὰς παροιμίας «τὰς διαπιστούσας ἐν γεγονόσι» παρατηρεῖ ὅτι αὐταὶ δὲν προσφέρονται ἀναγκαίως ὥς κανόνες συμπεριφορᾶς, ἐνῷ ἀντιθέτως αἱ ἄλλαι «αἱ διατυποῦσαι παράγγελμα» περικλείουν μίαν ἠθικὴν διδασκαλίαν ἢ δίδουν μίαν πρακτικὴν συμβουλήν. Ὅθεν τὰ λεγόμενα «γνωμικά» κατανέμονται ἐν τῇ διαίρεσει ταύτῃ, ὅτε μὲν εἰς τὴν μίαν, ὅτε δὲ εἰς τὴν ἄλλην κατηγορίαν τῶν παροιμιῶν, ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τούτων γίνεται εἴτε ἀμέσως διὰ συμβουλῆς εἴτε ἑμμέσως διὰ παρατηρήσεων καὶ μεταφορῶν.

Νομίζομεν ὅτι ἡ φυσικωτέρα μορφολογικὴ διαίρεσις τῶν παροιμιῶν μιᾶς συλλογῆς θὰ ᾔτο ἢ εἰς παροιμίας ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς παροιμιακὰς φράσεις ἀφ' ἑτέρου. Ὁ λαὸς ὀνομάζει «παροιμίας» καὶ τὰ γνωμικά αὐτοῦ, πολλάκις μάλιστα κυρίως ταῦτα. Τὴν παροιμιακὴν φράσιν χρησιμοποιεῖ παρεμβολικῶς ὥς ἀπλοῦν τρόπον τοῦ λέγειν, χωρὶς πάντοτε νὰ τὴν προαγγέλλῃ. Εἶναι ὅντως αὕτη «ἄνευ αὐτοτελείας».

¹⁾ Πρβλ. Βαγγέλη Κ. Μακρῆ, «Κεφαλλοντικὴ λαογραφία», ἐν Παγκεφαλληνιακῷ Ἡμερολόγιῳ 1938, σ. 146-164.

²⁾ L. Martel, Petit recueil de proverbes français. (15^η ἔκδοσις, Paris, ἄ.ἔ.). Ἐν ὅλῳ 530 παροιμίαι. Ἀρίθμησης ὀλικῇ κατάταξις ἀλφαβητικῇ κατὰ τμήματα.

³⁾ Μόνη ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ἱκανοποιῇ τὸν συλλογέα, διὰ τοῦτο καὶ παραθέτει ἐν τῷ τέλει τῆς συλλογῆς αὐτοῦ εὐρετηριακὸν πίνακα μὲ λημματοθετικὴν κατάταξιν τῶν παροιμιῶν.

Πρακτικοί όμως λόγοι, ιδίως ἡ ὑπὸ ἐνιαῖα λήμματα συγκέντρωσις ὅλων τῶν σχετικῶν ἐκφράσεων, ἀναγκάζουν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν τὸ καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Πολίτου ἐφαρμοζόμενον σύστημα τῆς ἀναμίξεως παροιμιῶν καὶ παροιμιακῶν φράσεων ἐν τῇ κατατάξει. Ἄλλως ἔχει τὸ ζήτημα, ὅταν προβαίνει τις εἰς χωριστὰς δημοσιεύσεις γνωμικῶν, παροιμιῶν, παροιμιακῶν φράσεων ἢ φραστικῶν τρόπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ¹⁾).

Χωρισταὶ συλλογαὶ γνωμικῶν παροιμιῶν ἤρχισαν ἐνωρίτατα νὰ δημοσιεύωνται διὰ παιδαγωγικοὺς καὶ ἠθοπλαστικοὺς λόγους, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῶν ρητῶν καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἀρχαίων σοφῶν ἢ καὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων ²⁾).

Διὰ τὰς παροιμιώδεις φράσεις ἔχομεν ἐπίσης αὐτοτελεῖς συλλογὰς, ἀναφέροντες δ' ἐκ τῶν προσφάτως ἐκδοθεισῶν τὰς: *Μ. Τριανταφυλλίδη* «Παροιμιακὰς φράσεις ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν» (Ἀθήνα 1947) καὶ *Ἀ. Α. Παπαδοπούλου* «Φρασσεολογικά» (Ἀθήναι 1951). Ἐκ τούτων ἡ τελευταία περιλαμβάνει μετὰ τῶν μεταφορικῶν ἐκφράσεων καὶ ἀπλοῦς φραστικοὺς τρόπους καὶ ἰδιωματισμούς.

2. Φιλολογικὴ διαίρεσις.

Ὡς τοιαύτην ἐννοοῦμεν τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλολογικῶν πηγῶν τῶν παροιμιῶν γινομένην διαίρεσιν, ἣτις πολλὰκις καὶ αὐτοτελεῖς συλλογὰς ὡς ἑκάστης τῶν προελευσέων τούτων κατατάττει ³⁾.

¹⁾ Καθ' ἡμᾶς, ὁ παροιμιακὸς λόγος ἐν γένει δύναται γὰ χωρισθῇ, ὡς εἴπομεν, α') εἰς παροιμίας καὶ β') εἰς παροιμιακὰς φράσεις. Τὴν παροιμίαν ὑποδιαίρουμεν εἰς γνωμικὰς καὶ περιστατικὰς. Αἱ πρῶται διδάσκουν τι πάντοτε εἴτε ἀμέσως (συμβουλὴ εἰς β' πρόσωπον) εἴτε ἐμμέσως (διαπίστωσις εἰς γ' καὶ α' πρόσωπον). Αἱ δευτέραι ἀναφέρουν ἢ συγκρίνουν τι πρὸς τι γινόμενον, μὲ σκοποὺς ὅχι μόνον διδακτικοὺς, ἀλλὰ καὶ ψυχαγωγικοὺς (σάτιρα, λογοπαίγνιον κλπ.). Τὰς παροιμιακὰς φράσεις χωρίζομεν εἰς κυρίως παροιμιακὰς καὶ εἰς συνήθεις ἐκφράσεις. Αἱ πρῶται εἶναι εἴτε ἀποσπάσματα παροιμιῶν εἴτε μεταφορικαὶ περιφράσεις. Αἱ δευτέραι εἶναι ἀπλοὶ φραστικοὶ τρόποι καὶ ἰδιωματισμοὶ τῆς λαλουμένης γλώσσης, οἵτινες δὲν περιέχουν ἀπαραιτήτως μεταφωρὰς ἢ ἄλλα παροιμιακὰ στοιχεῖα.

²⁾ Πρβλ. *Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν* καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς καταριθμουμένων ἀποφθεγμάτων, συμβουλῶν καὶ ὑποθηκῶν (Parisii 1563). — *Mathurino Corderio Sententiae proverbiales gallicoromanae* (Parisii 1547). — *Nannus Mirabellius Florilegii magni... libri XX* (Lugduni 1620). — *Charles Palmer: A collection of select aphorisms and maxims* (London 1748) (Bonser 143). Καὶ παρ' ἡμῖν: Ὁ Παρθένιος Κατζιούλης συλλέξας ἐγνώμας καὶ ἀποφθέγματα καὶ παροιμίας ὑρχαίας... ἐχώρισεν ἐπιμελῶς τὰς παροιμίας ἀπὸ τῶν ἀποφθεγμάτων δύο διακεκριμένας ἀλλήλων συλλογὰς καταρτίσας» (Π. Π. Α' σ. κθ' - λ'). Βλέπε ἐπίσης: *Γνωμικά ἐν περιοδικῷ Κασταλιῷ τῆς Κων/πόλεως* (τόμ. Α' (1861) σελ. 144 καὶ 192) καὶ διακρίσιν ἐν τοῖς τίτλοις: *Παροιμίαι καὶ γνωμικά ἐν τῷ τόμῳ τῶν «Σαμακῶν» τοῦ Ε. Ι. Σταματιάδου* (ἐν Σάμῳ, 1887 σ. 100 - 175). *Γνωμικά καὶ Παροιμίαι ἐν τῇ συλλογῇ Ε. Φραγκάκη* (ἔ. ἀ. σελ. 122). Ὁμοίως καὶ τὴν ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἡμετέραν συλλογὴν: *Κεφαλόνια Γνωμικά*.

³⁾ Εἶναι φανερόν ὅτι ὅπου γίνεται λόγος περὶ φιλολογικῶν πηγῶν δὲν πρόκειται μόνον περὶ λαϊκῶν παροιμιῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ λογίων, εἰσηγμένων ἢ μὴ παρὰ τῷ λαῷ ἐκ κειμένων.

Τὴν διαίρεσιν ἢ τὴν διάκρισιν τῶν παροιμιῶν κατὰ τὰς πηγὰς αὐτῶν ἀνευρίσκομεν ἐνωρίτατα εἰς παλαιὰς συλλογὰς, αἵτινες περιελάμβανον τὰς παρὰ τινι συγγραφῇ ἀπαντώσας παροιμίας ἢ τὰς παρὰ γνωστῶν φιλολόγων ἀποθησαυρισθείσας. Ἀντιπροσωπευτικὴ εἶναι ἡ διάταξις τῶν ἐπὶ μέρους τούτων συλλογῶν εἰς τὸ Corpus Paroemiographorum Graecorum ὑπὸ τῶν Leutsch καὶ Schneidewin ¹⁾, ὅπου δίδονται ἐν διαδοχῇ τὰ ὀνόματα τῶν παροιμιογράφων μετὰ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἦντλησαν: Ζηνοβίου ἐπιτομὴ ἐκ τῶν Ταρραίου καὶ Διδύμου παροιμιῶν... Διογενιανοῦ, Πλουτάρχου, Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου κ.λ.π. καὶ ἀκολουθοῦν αἱ παροιμίαι κατ' αὐτοτελῆ ἀρίθμησιν καὶ διάταξιν ἀλφαβητικὴν, συνενούμεναι εἰς γενικοὺς πίνακας ἐν τῷ τέλει τῆς ὅλης συλλογῆς.

Εἰς τοιαύτην φιλολογικὴν διαίρεσιν στηρίζονται καὶ αἱ ἀποδελτιωτικαὶ εἰς διαφόρους συγγραφεῖς ἐργασίαι διὰ τὰς παροιμίας, οἷαι αἱ τῶν *A. Hotop*, *De Eustathii proverbiiis* (Lipsiae 1888) ²⁾, *Th. Rein*, *Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten bei Lucian* (Tübingen 1894), *I. Kein*, *Sprichwörter und paroemiographische Übersetzung bei Strabo* (München 1909), *D. K. Karathanasis*, *Sprichwörter und spr. Redensarten des Altertums in den rhetorischen Schriften κ.λ.π.* (Diss. München 1936), *N. Γ. Πολίτης*, *Δημώδεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς ἐλληνικοῖς παθήμασι*. Ἐπετ. Παρνασοῦ Α' (1896), *Φ. Κουκουλέ*, *Δημώδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ Χρυσοστόμου* (ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι Θ. Βορέα, Ἀθήναι 1939), *Κ. Α. Παπαϊωαννίδου*, *Σωζοπολιτικαὶ παροιμίαι εἰλημμένα ἐκ δημοτικῶν ᾠμάτων* (Λαογρ. Α' σ. 693), *Στ. Ξανθονδίδου*, *Παροιμίαι, γινῶμαι κ.λ. Ἑρωτοκρίτου*. (Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἑρωτόκριτος, 1916, σ. 774 - 782), *Δημ. Α. Τοῖριμπα*, *Παροιμίαι καὶ παρ. φράσεις παρὰ τῷ ἐπιστολογράφῳ Ἀρισταινέτῳ*, ἔ. ἀ.

Φιλολογικὴ εἶναι κατὰ ταῦτα καὶ ἡ παρὰ Πολίτη, ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ (σελ. 3 - 132), διαίρεσις τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν κατὰ συλλογὰς (Α—Ζ), ἀναγραφούσας τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, τὸν τίτλον αὐτῶν καὶ τὸ χειρόγραφον ἐξ οὗ ἐλήφθησαν.

Ἐν τῇ ξένῃ παροιμιογραφίᾳ, ἰδίᾳ ἐν ταῖς χώραις ὅπου κλασσικοὶ συγγραφεῖς συνετέλεσαν εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς ἐθνικῆς παροιμιολογίας, πλεῖσται συλλογαί

¹⁾ *E.L. Leutsch—F.G. Schneidewin*, professores gottingenses, *Paroemiographi Graeci*. Tom. I-II. Gottingae 1839-1851.

²⁾ Πρβλ. καὶ *Φ. Κουκουλέ*, *Δημώδεις παροιμίαι καὶ φράσεις παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ Θεσσαλονίκῃς*, ΕΕΒΣ τόμ. Η' σ. 3-29.

κατηγορήθησαν περιλαμβάνουσαι ἐν χωριστοῖς κεφαλαίοις τὰς ἐκ τῶν συγγραφέων τούτων ληφθείσας παροιμίας. Ἀναφέρονται: ἐκ τῶν ἀγγλικῶν συλλογῶν τὸ βιβλίον τοῦ *J. A. Mair*, *A handbook of proverbs* (London-New York 1874) (Bonser 612), ὅπου δίδονται κεχωρισμένως αἱ παροιμίαι ἀπὸ τὴν Βίβλον, ἀπὸ ἀρχαίους κλασσικούς συγγραφεῖς, ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ,¹⁾ ὡς καὶ αἱ ἀμερικανικῆς καὶ σκωτικῆς προελεύσεως· ἐπίσης τὸ βιβλίον τοῦ *U. R. Burke*, *Shanco Panza's proverbs*, London 1872 (Bonser 1322), ὅπου δίδονται αἱ ἐν τῷ ἔργῳ «Δὸν Κιχῶτος» τοῦ Θεορβάντες περιλαμβανόμεναι παροιμίαι. Καὶ ἐκ τῶν γαλλικῶν τὴν συλλογὴν τοῦ *Leroux de Lincy* (Paris 1842), ὅπου ἐν τῷ τέλει τοῦ Β' τόμου εὐρίσκει τις παροιμίας προερχομένας α) ἐκ γάλλων συγγραφέων ἀπὸ τοῦ 12ου μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος β) ἐκ τῶν γνωστῶν διστίχων τοῦ Κάιωνος γ) ἐκ χειρογράφου περιέχοντος στίχους τοῦ λαϊκοῦ τύπου *Vilain* καὶ δ) ἐκ τινος χειρογράφου τοῦ Καϊμπριτζ.

Χωριστὴν κατηγορίαν ἀποτελοῦν πάντοτε κρινόμεναι ἀπὸ τοιαύτης φιλολογικῆς πλευρᾶς, καὶ αἱ ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας εἰλημμένοι παροιμίαι καὶ φράσεις. Ἀσχέτως πρὸς τὰς ἀλληγορίας τὰς ὁποίας αὐταὶ ἐκφράζουσι καὶ τὴν ἐκ τούτων ἐνταξίν των εἰς τὸν κοινὸν παροιμιᾶκὸν λόγον, καταγράφονται συνήθως καὶ εἰς χωριστὰ κεφάλαια, ὑπὸ τίτλους οἷοι: «*Ῥητὰ ἐξηγημένα ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς*»²⁾, «*Ῥητὰ ἐξαχθέντα ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων*»³⁾ «*Ἐκκλησιαστικαὶ παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις*»⁴⁾. Καὶ ὁ Πολίτης ἐθεώρει, ὡς εἶδομεν, τὰ χωριστὰ ρητὰ ὡς ἐν ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων εἰδῶν, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διαιρῶνται αἱ παροιμίαι⁵⁾.

Διὰ λόγους ἱστορικούς, θρησκευτικούς καὶ γλωσσικούς τὰ τοιαῦτα παροιμιᾶκὰ δάνεια ἐκ τῶν ἱερῶν κειμένων ἐμφανίζονται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀφθονώτερα ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἡ χωριστὴ συγκέντρωσις καὶ μελέτη αὐτῶν ἐνδείκνυνται σοβαρῶς⁶⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ *M. C. Wahl*, *Das parömiologische Sprachgut bei Shakespeare*, ἐν *Jahres-Bericht der höheren Handels-Fach-Schule zu Erfurt-Leipzig* 1885.

²⁾ Π. Ἀραβαντινοῦ, *Παροιμιαστήριον*. (Ἰωάννινα 1863) σελ. 172.

³⁾ Γ. Βενιζέλου, *Παροιμίαι δημώδεις*, Ἐκδ. Β' σ. 353.

⁴⁾ Τάσου Ζευγώλη *Λαογραφικά σημειώματα*. Τόμ. Α' Ἀθῆναι 1950 σ. 11-49.

⁵⁾ Βλ. ὄνωτ. σελ. 263-4.

⁶⁾ Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης ἔχει ἤδη καταθέσει ἐν χειρογράφῳ ἐκ 304 σελίδων εἰς τὴν Φιλολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων ἐγκριθεῖσαν ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον «*La Bible dans le parler proverbial du peuple grec*». Πρβλ. καὶ προγενέστερα ἄρθρα αὐτοῦ ἐν τῷ περιοδικῷ *Νέα Ἑστία: Οἱ Ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης ἑβδομάδος καὶ ἡ ἐπίδρασή τους στὴ Νεοελληνικὴ γλῶσσα* (τόμ. 19ος (1936) σ. 491-3). Ἡ

3. Χρονολογική διαίρεσις.

Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην αἱ συλλογαὶ χωρίζονται εἰς περιόδους χρονολογικάς, μαρτυρούσας περὶ τοῦ βίου τῶν παροιμιῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν.

Ὡς παραδείγματα τοιούτων συλλογῶν ἀναφέρομεν, ἐκ τῶν ξένων, τὰς : *W. W. Skeat*, *Early English proverbs, chiefly of the thirteenth and fourteenth centuries*. Oxford 1910 (Bonser 640), *C. Von Wurzbach*, *Die Sprichwörter der Polen*, Wien, 1852 (Bonser 2872), *J. Morawski*, *Proverbes français antérieurs au XV siècle*, Paris 1925 (Bonser 1065) καὶ *M. P. Tilley*, *A dictionary of the Proverbs in England, in the Sixteenth and Seventeenth centuries* (University of Michigan Press, 1950).

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν παροιμοιογραφίαν τοῦτο ἐγένετο εἴτε μὲ μονομερεῖς συλλογὰς ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν παροιμιῶν¹⁾, εἴτε μὲ συγκριτικὴν παράθεσιν ἀρχαίων, βυζαντινῶν καὶ νεοελληνικῶν παροιμιῶν²⁾.

Ἡ παρὰ Πολίτη, ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ, πρόταξις τῶν συλλογῶν τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν τοιαύτην τὴν χρονολογικὴν διάταξιν ὑποτυποῖ. Σαφέστερον ὅμως ἀκολουθεῖται ἡ διαίρεσις αὕτη εἰς μελέτην τοῦ *N. Π. Ἀνδριώτη*, *Die Ausdrucksmittel für nichts, wenig, viel im Griechischen*³⁾, ὅπου αἱ περίοδοι ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερὰ πλαισιοῦν ἐν διαδοχικῇ σειρᾷ τὰς ἀναγραφόμενας ἐκφράσεις.

Ὁμοίως καὶ παρὰ *M. Τριανταφυλλίδου* (ἑ.ἀ) αἱ παροιμιακαὶ φράσεις χωρίζονται εἰς «ἀρχαῖες φράσεις», «μεσαιωνικὰς φράσεις», «ἐκκλησιαστικὰς φράσεις» καὶ «νεοελληνικὰς φράσεις».

4. Γλωσσογεωγραφικὴ διαίρεσις.

Ὅνομάζομεν οὕτω τὴν κατὰ γεωγραφικὰς περιφερείας καὶ διαλέκτους, ἢ κατὰ

ἐκκλησιαστικὴ φρασεολογία στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα (τόμ. 20ος (1936) σ. 1572-6 καὶ 1654-60) καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ *L'Hellénisme contemporain: Locutions proverbiales du peuple grec venant des épîtres de St Paul* (ἔτος 1951, ἀρ. 3 σ. 247-257).

¹⁾ Πρβλ. *Karl Krumbhacher*, *Mittelgriechische Sprichwörter* (München 1893) καὶ *I. Φουστάνου*, Ἀστέρες, ἥτοι συλλογὴ παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν ἐκφράσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων. (Ἀθήνησιν 1877).

²⁾ Πρβλ. *Ἰωάννου Βερέττα*, Συλλογὴ παροιμιῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, μετὰ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων, ἐν *Λαμιά* 1860, καὶ *Φ. Κονκουλέ*, Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν παροιμοιογραφίαν, Ἀθηνᾶ τόμ. NB' (1948) σ. 87-112.

³⁾ Ἐν *Byz Neugr. Jahr.* τόμ. XVI (1939-40) σ. 59-155.

ἔθνη καὶ γλώσσας, γινομένην διαίρεσιν τῶν παροιμιῶν, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν ἰδίᾳ εἰς πολυγλώσσους συλλογὰς.

Χαρακτηριστικὸν παρ' ἡμῖν παράδειγμα τοιαύτης διαιρέσεως ἀποτελεῖ ἡ χιακὴ συλλογὴ παροιμιῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Rose καὶ Ἀργέντη, *The Folklore of Chios*¹⁾, ὅπου αἱ παροιμίαι δίδονται κατὰ κώμας, ἀκολουθούσας ἀλλήλας ἐν ἀλφαβητικῇ σειρᾷ.²⁾

Διὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ κατὰ ἔθνη καὶ γλώσσας χωρισμοῦ τῶν παροιμιῶν, ἀναφέρονται τὰς παλαιότερας πολυγλώσσους συλλογὰς, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν καὶ εἰς τὸ περὶ ἀλφαβητικοῦ συστήματος κεφάλαιον, ὡς καὶ τὴν ἐν Βρυξέλλαις, ἐν ἔτει 1871, ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν 2.000 καὶ πλέον παροιμιῶν, περιέχουσαν γαλλικὰς, ρωσικὰς, Ἰνδικὰς, ἀραβικὰς, Ἰουδαϊκὰς, κινεζικὰς, ἀγγλικὰς, γερμανικὰς, ἰσπανικὰς, ἰταλικὰς καὶ ὀλλανδικὰς. (Bonser 148).

Χωρισμὸν κατὰ διαλέκτους ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ *R.F. Burton*, *Wit and wisdom from West Africa* (London 1895), ὅπου αἱ παροιμίαι δίδονται κατὰ ἰθαγενεῖς γλώσσας, οἷαι αἱ *Wolof tongue*, *Kanuri tongue*, *Oji tongue*, *Ga-or Accra language* κ.λ.π. (Bonser 354).

ὑπὸ πνεῦμα τριακτῆς γλωσσολογικῆς διαιρέσεως καταρτίζονται, ὡς γνωστὸν, καὶ αἱ κατ' ἐπαρχίας συλλογαὶ παροιμιῶν, συχναὶ εὐτυχῶς ἐν Ἑλλάδι, καταγραφόμεναι αἱ πλεῖστοι εἰς τὸ οὐκ εὖ διαλεκτικῶν ἰδίωμα (Πόντου, Καππαδοκίας, Δωδεκανήσων, Κύπρου, Θράκης, Μακεδονίας, Ἡπείρου, Λέσβου, Σκύρου Κρήτης κ.λ.π.).

5. Προσφδιακὴ διαίρεσις.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μορφὴ ὑπὸ τὴν ὁποίαν διατυποῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ παροιμίαι εἶναι ἔμμετρος ἢ ρυθμικὴ. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «περὶ τῶν δημῳδῶν παροιμιῶν» (ἔ.ἀ. σ. 926) γράφει: «Αἱ πλεῖστοι τῶν παροιμιῶν εἰσιν ἔμμετροι... εἰς πολλὰς δὲ ἄλλας διακρίνονται ἔχνη μέτρου λυθέντος ἔνεκα μὴ καλῆς ἀπομνημονεύσεως. Ἐνίοτε δέ, καίτοι μὴ ἔμμετροι, εἰσὶν ὅμως διατεταγμένοι καὶ προσφέρονται οὕτως ὥστε ἀπαγγελλόμενοι ἀποτελοῦσι ρυθμὸν τινα». Καὶ προσ-

¹⁾ *Philip I. Argenti and H. J. Rose, The Folklore of Chios* (Cambridge, University press Vol. I - II 1949).

²⁾ Τόμ. II, σ. 838-938. Κρίνων τὴν κατάταξιν ταύτην ὁ Στ. Κυριακίδης (Λαογρ. II^ο σ. 398) γράφει: «Δὲν δύναται ἐπίσης νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπιτυχὴς ἡ διασπορὰ τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν αἰνιγμάτων κατὰ τὰ τοπικὰ τῆς νήσου διαμερίσματα. Αὕτη ἔφερε τοὺς ἐκδότας εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἐν οὐδέοντι τὰ αὐτά, ἐνῶ ἦτο δυνατόν νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ ὅμοια κείμενα ἐπὶ τὸ αὐτό, σημειουμένων τῶν τόπων ἐν οἷς ἀπαντῶσι».

θέτει: «Ὁ Ross πρῶτος κατέδειξε τὰ μέτρα πολλῶν παροιμιῶν καὶ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεσσάρων μόνον εἰδῶν εἰσι: α' τετράμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικόν, β' δίμετρον τροχαϊκὸν ἀκατάληκτον, γ' δίμετρον τροχαϊκὸν καταληκτικόν, δ' δίμετρον ἱαμβικὸν ἀκατάληκτον μετὰ καταληκτικοῦ»¹⁾).

Στηριζόμενοι εἰς τὴν ρυθμικὴν ταύτην φύσιν τῶν παροιμιῶν, πολλοὶ συλλογεῖς προέβησαν εἰς τὴν κατὰ τὰ μέτρα καὶ τὸν τονισμόν αὐτῶν διαίρεσιν τῶν παροιμιῶν. Ἦδη εἰς συλλογὰς ἀρχαίων ἑλληνικῶν παροιμιῶν, ἐκδοθείσας κατὰ τὰ πρῶτα ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας ἔτη, ἀπαντῶμεν τὸ σύστημα τοῦτο. Οὕτω ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ I. Scaliger (1594)²⁾ ἔχομεν τὴν διαίρεσιν: α') παροιμίαι ἔμμετροι ἀπὸ ἐξαμέτρων, β') παροιμίαι ἔμμετροι ἀπὸ τροχαϊκῶν, γ') παροιμίαι ἔμμετροι ἀπὸ ἱάμβων.

Καὶ ἐν ἄλλῃ συλλογῇ, τοῦ 1612, φερούση τίτλον «Στρωματεὺς ἔμμέτρων παροιμιῶν»³⁾ ἡ διαίρεσις βαίνει ὡς κάτωθι: α') ἀπὸ ἐξαμέτρων, β') ἀπὸ ἱαμβείων γ') ἀπὸ τροχαϊκῶν, αἱ δὲ παροιμίαι παρατίθενται ὑπὸ ἑκάστην κατηγορίαν ἐν ἀλφαβητικῇ τάξει.

Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ συστήματος τοῦτου καὶ μετὰ πολλῆς λεπτομερείας κατηγορισμένη εἶναι ἡ διαίρεσις εἰς τὴν ὁποίαν προβαίνει ἐν τῷ χειρογράφῳ αὐτοῦ ὁ ἐξ Ἀμοργίου λόγιος Ε. Ἰωαννίδης.⁴⁾ Οὗτος χωρίζει τὴν ἐν 10.000 περίπου παροιμιῶν συλλογὴν αὐτοῦ εἰς κατηγορίας, ἔχουσας κοινὸν γνώρισμα τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν στίχων, ὡς καὶ τὸν κατὰ ρυθμὸν τονισμόν αὐτῶν. Οὕτω διακρίνει παροιμίας:

Δισυλλάβους ὀξυτόνους: Παθός, μαθός.

» παροξυτόνους: Εἶπα, ξεῖπα.

Τρισυλλάβους ὀξυτόνους: Ἡ παπᾶς ἢ ζευγᾶς.

» παροξυτόνους: Ἀνέβα κατέβα.

» προπαροξυτόνους: Ἀρρατα, θέματα.

¹⁾ Ὅλων σχεδὸν τῶν δημοτικῶν στίχων τὰ μέτρα ἀνευρίσκονται εἰς τὴς παροιμίας. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος στίχος κυριαρχεῖ εἰς αὐτάς, ὡς καὶ εἰς τὸ δημῶδες ᾄσμα. Ἀκολουθοῦν οἱ βραχυτέροι στίχοι, οἱ ἀποκληθέντες «παιδιὰ τοῦ δεκαπεντασύλλαβου» (Σ. Κυριακίδης, ἐν Η.Μ.Ε. ἔτος 1923), ἤτοι οἱ: ἱαμβικὸς ὀκτασύλλαβος, ἱαμβικὸς ἐπτασύλλαβος καὶ τροχαϊκὸς ὀκτασύλλαβος, ἐτι δὲ καὶ τετρασύλλαβος καὶ τρισύλλαβος (π.χ. ᾄ-κλη-ρος/ᾄ-θε-ος).

²⁾ Παροιμίαι ἔμμετροι. Proverbiales graecorum versus. I. Scaliger pridem collegit, composuit, digessit. Lutetiae 1594.

³⁾ Παρὰ Andrea Schotto, Παροιμίαι Ἑλληνικαί, sive proverbialia Graecorum. Antverpiae 1612 σ. 580 - 645.

⁴⁾ Λ. Α. ἀριθ. 1357 Α-Γ' (ἔτος 1876).

- Ἑπτασλλάβους ὀξυτόνους μονάς: *Μηδὲ καῖται μῆδ' ἐργᾶ.*
- » » διπλᾶς: *Τὸ πολὺ ἀπ' ἀρχοντιά
καὶ τὸ λίγ' ἀφ' τὴν καρδιά.*
- » παροξυτόνους μονάς: *Ὁ ἓνας σὰν κανέννας.*
- » » διπλᾶς: *Φάβα χωρὶς κρεμμύδι,
γάμος χωρὶς παιγνίδι.*
- » προπαροξυτόνους μονάς: *Βλέποντας καὶ κάνοντας.*
- » » διπλᾶς: *Μὲ τὸν ἥλιο τὰ ῥμπαζα
μὲ τὸν ἥλιο τὰ ῥβαζα.*
- Ὀκτασλλάβους ὀξυτόνους μονάς: *Ὁ πρῶτος ἔχει προτιμή.*
- » » διπλᾶς: *Μηδὲ καλὴ μῆδὲ κακία
μῆδὲ πηλένια πεθερά.*

κ. ο. κ.

Παράδειγμα παρομοίας κατατάξεως ἐν τῇ ἐννῇ παροιμιογραφίᾳ ἀναφέρομεν τὴν ἐν τῷ *Journal of American Folklore* (τομ. 59 (1946) σελ. 365-386) δημοσιευομένην συλλογὴν τῶν *Charles A. Ferguson* καὶ *W. D. Preston*, 107 Bengali proverbs, ὅπου, ὡς οἱ ἴδιοι συλλογὰς ἀναγράφουσι, «The proverbs are classified according to prosodic structure» (ὁσλ. 366).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

1. Τοῦ ἀλφαβητικοῦ συστήματος.

Κρίνων ὁ Πολίτης, ἐν ἔτει 1909, συλλογὴν παροιμιῶν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Κρητικῷ Ἀστέρει» τῶν Χανίων, γράφει: «Δυσχεραίνει δὲ τὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ ἡ ἔλλειψις οἵασδήποτε κατατάξεως. Διότι κατάταξις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαίως ἢ καταγραφή κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν, ὀριζουμένην ἐκ τοῦ ἀρκτικοῦ γράμματος τῆς πρώτης λέξεως ἐκάστης παροιμίας. Ἡ ἀλφαβητικὴ τάξις καθόλου οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν καὶ χρησιμότητα, ἀλλὰ συλλογὴ ἐν ἣ τὸ ἄσπερος λ.χ. προτάσσεται τοῦ ἀκριβὸς ἢ τὸ αὐγὸ τοῦ ἄσκημη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα οἰανδήποτε κατάταξιν» ¹⁾).

Καὶ ὁ Στίλπων Κυριακίδης ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Λαογραφίᾳ» αὐτοῦ (σελ. 312) γράφει: «Τὸ χεῖριστον πάντων (τῶν συστημάτων) εἶναι ἡ ἀλφαβητικὴ κατάταξις κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς πρώτης λέξεως τῆς παροιμίας. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου παραλλαγαὶ τῆς αὐτῆς παροιμίας διασπείρονται εἰς διάφορα στοιχεῖα τοῦ

¹⁾ Ἐν Λαογρ. Α' σ. 350—1.

ἀλφαβήτου, καθόσον δὲν συμβαίνει πάντοτε ν' ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ αὐτὸ γράμμα. Οὕτως ἡ παροιμία, *τὶ γυρεύει ἡ ἀλωποὺν ἔς τὸ παζάρι*; θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τ, ἐνῶ ἡ κρητικὴ παραλλαγή αὐτῆς, *εἴτα γυρεύ' ἡ ἀλωποὺν ἔς τὸ παζάρι*; θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ ε».

Ἡ ἀλφαβητικὴ λοιπὸν κατάταξις τῶν παροιμιῶν, εἴτε γίνεται κατὰ τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν γράμμα, εἴτε καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τ' ἀκολουθοῦντα, δὲν εἶναι σύστημα ἐπιστημονικὸν οὐδὲ πρακτικόν. Εἶναι πάντοτε μία πρόχειρος λύσις, μία λεξιλογικὴ ταξινομήσις τῶν παροιμιῶν, ἥτις ἀναμένει τὴν λαογραφικὴν κατάταξιν. Ὁ μελετῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰς διαλέκτους αὐτῆς ἢ ὁ θέλων ἀπλῶς νὰ λάβῃ γνῶσιν δειγμάτων ἐκ τῶν παροιμιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δύναται βεβαίως νὰ χρησιμοποίησιν ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένας συλλογὰς ὁ θέλων ὅμως νὰ μελετήσῃ τὰς ἐπὶ ὀρισμένων θεμάτων καὶ ἐννοιῶν σκέψεις καὶ δοξασίας τοῦ λαοῦ, ὁ θέλων νὰ χρησιμοποιήσῃ παροιμίας διὰ τὰς λαογραφικὰς αὐτοῦ μελέτας, μεγάλως θέλει καταπονηθῇ ἀναζητῶν τὰς ἄγνωστον ποῦ τῆς συλλογῆς κειμένας παροιμίας τῶν διαφερόντων του ¹⁾.

Σοβαρὸν ἐπίσης ἐλάττωμα τῆς ἀλφαβητικῆς κατάταξεως τῶν παροιμιῶν εἶναι ἡ ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν παραλλήλων ἀνωμαλία καθόσον αὗται ἀναγράφονται ὡς μόνον διακορυφίζονται τῇδε καθεὶς καὶ διεσπάρως ἀνευρίσκονται, ἀλλὰ καὶ διόγκουσι ψευδῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν παροιμιῶν τῆς συλλογῆς. Διὰ τοῦτο πολλοὶ συλλογεῖς, καίτοι ἀκολουθοῦντες ἀλφαβητικὴν διάταξιν, παραθέτουν ἀμέσως μετὰ τῆς βασικῆς παροιμίας καὶ τὰς παραλλαγὰς, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν διακοπὴν τῆς ὅλης σειρᾶς ²⁾, ἄλλοι δὲ ἀποφεύγουν τὴν παραθέσιν ὅλων τῶν παραλλαγῶν.

Παρὰ ταῦτα, τὸ ἀλφαβητικὸν σύστημα κατάταξεως δὲν εἶναι παντελῶς ἀπορριπτέον. Ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο οὐ μόνον συγχωρεῖται ἀλλὰ καὶ συνιστᾶται. Αἱ περιπτώσεις αὗται εἶναι:

α) Ὅταν ὁ συλλογεὺς εἶναι ἄπειρος παντὸς ἄλλου συστήματος κατάταξεως ἢ γνωρίζῃ ταῦτα ἀτελῶς. Προκειμένου οὗτος νὰ προβαίνει εἰς κατάταξεις προκαλοῦσας σύγχυσιν, εἶναι προτιμότερον νὰ ταξινομῇ τὰς παροιμίας τοῦ ἀλφαβητικῶς. Ἡ

¹⁾ Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν αἱ περιπτώσεις καθ' αἷς, λόγῳ τῆς συμπτώσεως τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν παροιμιῶν, πολλὰ ὅμοια ἀναγράφονται ἐν ὁμαδικῇ συνεχείᾳ. (Π. χ. ὁ Θεός... ὁ Θεός... ὁ Θεός... τὸ καλὸ... τὸ καλὸ... τὸ καλὸ... ἀγαπῶ, ἀγάπα με, ἀγάπη... κ. ἄ.). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, πλῆθος ὁμοίων πρᾶξιμοι εὐρίσκονται ἀναγεγραμμέναι καὶ ὑπὸ ἄλλα στοιχεῖα (τὸ Θεό, γιὰ τὸ καλὸ, ἐγὼ ἀγαπῶ), ὅπου ὁ μελετητὴς πολλάκις δὲν σκέπτεται νὰ τὰς ἀναζητήσῃ.

²⁾ Πρβλ. Thomas Gaisford, *Paroemiographi Graeci*, Oxonii 1836, καὶ I. Βενιζέλου, *Παροιμίαι δημόδεις*.

τοιαύτη ταξινόμησης είναι τότε εξυπηρετική διὰ μίαν γενικὴν ἐποπτείαν, διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν ἢ τὴν λημματοθέτησιν τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ. Αἱ εἰδικαὶ ὑπηρεσίαι τῶν λαογραφικῶν Ἀρχείων, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκλήθησαν ἐκ τῶν προτέρων νὰ ὑποδείξουν τὸν ὀρθὸν τρόπον κατατάξεως, θὰ χρησιμοποιήσουν καὶ τὰς ἀλφαβητικῶς προσφερομένας ταύτας συλλογὰς ὡς πρώτην ὕλην διὰ τὴν γενικὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν ¹⁾.

β) Ὅταν πρόκειται περὶ μικρᾶς ἐπιλογῆς σοφῶν λόγων, προοριζομένων δι' ἠθικοπλαστικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς.

γ) Ὅταν αἱ παροιμίαι ἀναφέρονται εἰς ἓν κεχωρισμένον θέμα. Π.χ. παροιμίαι διὰ τὴν βροχήν, διὰ τὸν πλοῦτον, διὰ τὴν μητέρα κλπ. ²⁾.

δ) Ὅταν, ἐν τῷ τέλει μιᾶς μελέτης ἢ συλλογῆς, καταρτίζεται πῖναξ τῶν ἀναγραφεισῶν παροιμιῶν.

2. Τοῦ λημματοθετικοῦ συστήματος.

Τὸ σύστημα τοῦτο λειτουργεῖ μὲ καθωρισμένον μηχανισμόν καὶ στηρίζεται, ὡς εἴπομεν, εἰς τοὺς λεξικογραφικοὺς τρόπους συγκεντρώσεως φράσεων ὑπὸ δοθέντα λήμματα.

Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὴν δυσκολίαν τὴν ὅταν παρουσιάζει ἡ ἐπιτυχὴς ἀνέγερσις τῆς κυρίας λέξεως διὰ τὸ λῆμμα, κατὰ τὰ ἄλλα ἡ λημματοθετικὴ κατάταξις χωρεῖ σχεδὸν αὐτομάτως, συγκεντροῦσα τὰς παροιμίας μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν κατὰ τρόπον ἐνιαῖον καὶ ἐξαντλητικόν.

Εἰς μίαν πλουσίαν συλλογὴν παροιμιῶν τὸ λημματοθετικὸν σύστημα ἐφαρμόζεται ἀνέτως καὶ ἀποδοτικῶς. Εἰς τὰς μικρὰς ὅμως καὶ ἄνευ παραλλαγῶν συλλογὰς, ὅπου ἕκαστον λῆμμα δύναται νὰ συνοδεύῃ μίαν μόνον ἢ καὶ οὐδεμίαν παροιμίαν, τὸ σύστημα τοῦτο ἐφαρμοζόμενον φαίνεται σχολαστικόν καὶ ἰσχνόν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ λόγον ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ, διότι κάποτε καὶ αἱ μικραὶ αὗται συλλογαὶ συνενούμεναι θ' ἀπαρτίσωσι τὸ Corpus τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν, ὅπου ὁ μελετητὴς θὰ δύναται ν' ἀναζητήσῃ, ὡς ἐν Λεξικῷ, ἀπάσας τὰς σχετικὰς μὲ τὰ διαφέροντά του παροιμίας.

Παραλλήλως πρὸς τὴν λεξικογραφικὴν ταύτην φύσιν του, τὸ λημματοθετικὸν σύστημα εἶναι καὶ λαογραφικόν, ἐπειδὴ διὰ τῆς κατατάξεως ἀφ' ἑνὸς μὲν καθιστᾷ

¹⁾ Αὐτὸς ὁ Ν. Γ. Πολίτης καίτοι εἶχε δημοσιεύσει τὰς παροιμίας του μὲ λημματοθετικὸν ὑπόδειγμα, ἐδέχετο μετὰ ταῦτα καὶ ἐδημοσίευεν εἰς τὴν «Λαογραφίαν» συλλογὰς παροιμιῶν μὲ ἀλφαβητικὴν κατάταξιν. (Πρβλ. τόμους Α' σ. 299 καὶ 650, Β' σ. 689, Δ' σ. 292).

²⁾ Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑπάγονται καὶ αἱ ἀλφαβητικαὶ σειραὶ τῶν ἐπὶ μέρους ομάδων τῆς λημματοθετικῆς, τῆς εἰδολογικῆς καὶ τῆς ἐννοιολογικῆς κατατάξεως.

ἀμέσως φανερά τὰ θέματα καὶ τοὺς κύκλους ἐμπνεύσεως τῶν παροιμιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχει προχείρους εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν τὰς παροιμίας, συγκεντρῶν ταύτας ὑπὸ λήμματα ὅτε μὲν εἰδολογικά ὅτε δ' ἐννοιολογικά.

Ἐν γένει διὰ τὴν ὅλην συγκέντρωσιν, ἀρχαϊκὴν ταξινόμησιν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν παροιμιῶν, τὸ λημματοθετικὸν σύστημα εἶναι τὸ πρακτικώτατον πάντων. Ἀπασαι ἀνεξαιρέτως αἱ παροιμίαι εὐρίσκουν θέσιν ἐν τῇ κατατάξει ταύτῃ, εὐκολώτερον δὲ δύναται τις ν' ἀνεύρη λήμματα ἄνευ παροιμιῶν, ἢ παροιμίας ἄνευ λημμάτων.

Ἡ μόνη, ὡς εἵπομεν, δυσχέρεια παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λημμάτων τούτων. Ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας δύο ἢ καὶ περισσότεραι λέξεις διεκδικοῦν τὴν κυρίαν θέσιν. Παράδειγμα ἡ παροιμία: *Τὸ ντουφέκι σου, τὴ γυναῖκα σου καὶ τ' ἄλογό σου νὰ μὴν τὸ δίνης εἰς τὸν ἄλλο*, τὴν ὁποίαν ὁ Πολίτης κατατάσσει ὑπὸ τὸ λῆμμα *ἄλλο*¹⁾. Τὴν παροιμίαν ταύτην θὰ ἡδυνάμεθα ἐξ ἴσου λογικῶς νὰ κατατάξωμεν καὶ ὑπὸ τὰς λέξεις *γυναῖκα* ἢ *ντουφέκι*. Ὑπάρχουν ἀντιστροφῶς καὶ παροιμίαι εἰς τὰς ὁποίας οὐδεμία λέξις ἐνδείκνυται σαφῶς διὰ τὴν κυρίαν αὐτὴν θέσιν. Παράδειγμα ἡ παροιμία: *Τραῦτα τ' ἄλογό σου μὴ σὲ πατήσῃ τὸ γομάρι μου*, λεγομένη εἰρωνικῶς παρὰ τῶν πτωχοτέρων πρὸς τοὺς πλουσιωτέρους, τὴν ὁποίαν ὁ Πολίτης κατατάσσει ὑπὸ τὸ λῆμμα *ἄλλο*²⁾. Διὰ τοῦτο οὐχὶ καὶ ὑπὸ τὸ λῆμμα *τραῦ* ἢ *γομάρι*; Καὶ εἰς τὴν παροιμίαν: *Ὁ κωλὸς ἂν δὲν κουραστῇ δὲν καθίζει*, ποία λέξις πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς βαρυνούσα ἐν τῇ χρήσει τῆς παροιμίας, τὸ *κωλὸς* ἢ τὸ *καθίμαι*;

Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ παροιμίαι, εἰς τὰς ὁποίας τὸ πραγματικὸν λῆμμα δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸ κείμενον. Τοιαύτη εἶναι ἡ παροιμία: *Νεῖο παλιὸ ἀνακατωμένο, κί' ἂ γλυτώσῃς θαῦμα πὲς το!*³⁾. Βεβαίως τὸ ἀνακατώνω ἔχει ἐνταῦθα τὰ μεγαλύτερα δικαιώματα κυρίας λέξεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα περιλαμβάνεται ἐν τῷ κείμῳ, οὐσιαστικὸν ὅμως λῆμμα εἶναι τὸ *κρασι*, περὶ τοῦ ὁποίου κυρίως πρόκειται.

Αἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις δεικνύουν ὠρισμένας δυσχερείας τοῦ λημματοθετικοῦ συστήματος, ἐκ τῶν ὁποίων πολλαὶ πολλάκις ἀμφιταλαντεύσεις καὶ ἀστοχίαι περὶ τὴν κατάταξιν παρουσιάζονται. Καὶ αὐτὸς ὁ Πολίτης δὲν ἀπέφυγεν ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ τὰ σχετικὰ σφάλματα, ὅπως θέλομεν ἶδει κατωτέρω. Ἀσφαλὴς πάντως τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν σφαλμάτων αὐτῶν εἶναι ἡ χρῆσις παραπομπῶν δι' ὅλας τὰς βαρυνούσας λέξεις,⁴⁾ ὡς καὶ ἡ τήρησις ὠρισμένων κανόνων, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσει εἰς τὸ οἰκτεῖον κεφάλαιον.

¹⁾ Π. Π. Α' 596, 21.

²⁾ Αὐτόθι ἀριθ. 23.

³⁾ Δ. Α. 798 (δελετίον).

⁴⁾ Πρβλ. καὶ Κυριακ. σ. 313-314.

3. Τοῦ εἰδολογικοῦ συστήματος.

Τὸ εἰδολογικὸν σύστημα ἀποτελεῖ, ὡς εἴπομεν, πρόοδον ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν τρόπων κατατάξεως, καθόσον διὰ τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ παρέχει ἀμέσως, ἀφ' ἑνὸς μὲν συγκριτικὴν εἰκόνα τῶν τομέων ἐμπνεύσεως καὶ τῶν θεμάτων τῆς λαϊκῆς παρατηρήσεως καὶ σοφίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ συγκεντρωμένας τὰς εἰς τοὺς τομεῖς καὶ τὰ θέματα ταῦτα ἀντιστοιχοῦσας παροιμίας. Ἐὰν τελικὸς σκοπὸς πάσης συλλογῆς παροιμιῶν εἶναι ἡ διὰ τούτων γνῶσις οὐ μόνον τῶν τρόπων ἐκφράσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς σοφίας, τῶν ἀντιλήψεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ, ἡ εἰδολογικὴ κατάταξις ὁδηγεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατὰ τὸν πρακτικώτερον καὶ πλέον ἄμεσον τρόπον.

Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι καὶ λαογραφικώτερον τοῦ λημματοθετικοῦ, καθότι ἐλευθερούμενον ἀπὸ τὸν περιορισμὸν ἑνὸς λεξικοῦ, διαμορφοῦται εἰς συνθετικὴν ἐποπτεῖαν τοῦ ὕλικου, χωροῦσαν ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια τῆς ἐθνολογικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐπιστήμης. Καὶ ὅχι μόνον ἀκολουθεῖ τὰ ποικίλα διαφέροντα τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ τὰ συμπληροῖ προσκομίζον χαρακτηριστικὰ παροιμιακὰ στοιχεῖα.

Συγκρίνων ὁ Πολίτης, ἐν ἔτει 1872, τὴν κατάταξιν ταύτην πρὸς τὴν συνήθη τότε ἁλφαβητικὴν, σημειοῖ ὅτι αὕτη πλεονεκεῖ ἐκείνης κατὰ τὸ ὅτι «εὐκολύνει τὴν τῶν παροιμιῶν ζήτησιν καὶ τὴν ἐξέτασιν περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου» ¹⁾.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀντιρρήσεις διὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁρμώμεναι κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ παροιμίαι ὑπὸ τὴν φαινομενικὴν κυριολεξίαν αὐτῶν κρύπτουν κατὰ τὸ πλεῖστον μεταφοράς, ἀλλοιούσας διὰ τῆς ἐννοίας αὐτῶν τὰς ἀμέσους φραστικὰς παραστάσεις. Αὐτὸς ὁ Πολίτης ἐπανερχόμενος ἐπὶ τοῦ θέματος, ἐν ἔτει 1910, ὅτε καὶ ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἐκδώσει λημματοθετικῶς κατατεταγμένας τὰς παροιμίας αὐτοῦ, παρατηρεῖ: «Ἡ εἰδολογικὴ μέθοδος παρουσιάζει μεγάλας καὶ ἀνυπερβλήτους ἐνίοτε δυσχερείας... Σπουδαιότητα δὲ τῶν δυσχερειῶν εἶναι ὅτι ἡ μὲν κατάταξις ἀναγκαιῶς γίνεται κατὰ τὴν κυρίαν τῆς παροιμίας σημασίαν, ἐνῶ ἡ χρῆσις αὐτῆς ὑπονοεῖ μεταφορικὴν ἢ ἄλλην τινὰ δευτέραν σημασίαν». Καὶ προσθέτει ἀμέσως, ἀναφερόμενος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ G. Pitré, ἐν τῷ προλόγῳ τῆς συλλογῆς τῶν ἰταλικῶν παροιμιῶν (1880) ἐκτιθεμένας ὁμοίας ἀντιρρήσεις: «Καὶ ἂν εἰς τὰς παροιμίας τῶν λατινικῶν ἐθνῶν, ὧν αἱ παροιμίαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι γινώμαι ἢ ἀξιώματα, τοσοῦτον προσκόπτει ἡ εἰδολογικὴ κατάταξις, ἀναδεικνύεται ἀνεφάρμοστος καὶ παντελῶς ἄσκοπος εἰς τὰς ἑλληνικάς, περιλήψεις κατὰ τὸ πλεῖστον

¹⁾ Ἐν «Παρθενῶνι», ἔ. ἀ.

οὔσας μύθων καὶ λεγομένας εἰς περιστάσεις οὐδὲν ἐχούσας κοινόν, εἰμὴ σπανιώτατα, πρὸς τὴν κυρίαν ἔννοιαν αὐτῶν»¹⁾).

Ὅμοιως ὁ Στίλπων Κυριακίδης ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Λαογραφίᾳ» (σελ. 313) γράφει: «Ἡ τοιαύτη (εἰδολογικὴ) κατάταξις εὐκολύνει βέβαια πολὺ τοὺς μελετητάς, τοὺς ἐρευνῶντας εἰδικὰ θέματα, δὲν εἶναι ὅμως καὶ πολὺ πρακτικὴ. Διότι πολλάκις ἡ αὕτη παροιμία θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ πλείονας τίτλους, καθ' ὅσον ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς εἶναι ποικίλη. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἐὰν ἀνεγράφετο ἐφ' ἅπαξ, θὰ ἦτο δύσκολος ἡ ἀνεύρεσίς της... Ἐπειτα εἶναι πολλαὶ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν κυρίως παροιμιῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς ἀπλαῖ παρομοιώσεις δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ ἓνα οἰονδήποτε τίτλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ παρίστατο ἀνάγκη πολλαπλασιασμοῦ τῶν τίτλων, τὸ ὅποιον βεβαίως θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀδιέξοδον χωρὶς νὰ διευκολύνῃ καθόλου τὴν εὔρεσιν».

Αἱ ἐπιφυλάξεις αὗται, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν χρηστικότητα τοῦ εἰδολογικοῦ συστήματος, εἶναι βεβαίως δικαιολογημέναι. Εἶναι ὅμως ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τοῦ Πολίτου καθ' ἣν τοῦτο ἀναδεικνύεται «ἀνεφάρμοστον καὶ παντελῶς ἄσκοπον» εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας, ἐπειδὴ αὗται εἶναι «κατὰ τὰ πλείστον περιλήψεις μύθων καὶ λεγόντων εἰς περιστάσεις οὐδὲν ἐχούσας κοινόν, εἰμὴ σπανιώτατα πρὸς τὴν κυρίαν ἔννοιαν αὐτῶν». Αἱ κυριολεκτοῦσαι παροιμίαι δὲν εἶναι «σπανιώταται». Αἱ μετεωρολογικαί, γεωργικαί, ναυτικαί, ἐορτολογικαί, ἱατρικαί, γαστρονομικαί, δεισιδαιμονικαί καὶ ἐννοιολογικαί παροιμίαι διδάσκουν ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ ἀλληγορίας τὸ πρακτικῶς ὠφέλιμον, τὸ γινόμενον ἢ τὸ δέον γενέσθαι. Ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ συλλογῇ παροιμιῶν τοῦ Πολίτου, πλεῖστα καὶ στατιστικῶς βαρύνοντα παραδείγματα λημμάτων καὶ παροιμιῶν ἀνευρίσκομεν μὲ κυρίαν καὶ οὐχὶ μεταφορικὴν σημασίαν²⁾.

Ἐξ ἄλλου αἱ παροιμίαι παρουσιάζουν ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὕλικόν περιεχόμενον καὶ τὴν καθαρῶς εἰδολογικὴν τῶν μορφῆν. Αἱ παροιμίαι: *Θέλεις θέριζε καὶ δένε, θέλεις δένε καὶ κουβάλειε* — *Ἐῖπε ὁ γάϊδαρος τὸν πετεινὸν κεφάλαιον* — *Ἀνύπαντρος προξενήτης γιὰ λόγον του γυρεύει*, δὲν εἶναι μόνον μεταφοραί, μῦθοι καὶ ἀλληγορίαι, ἐπὶ ὠρισμένων περιστάσεων λεγόμεναι, ἀλλὰ καὶ δείγματα ἑλληνικοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐνεπνεύσθησαν.

Ὡστε δυνάμεθα εἰς μίαν εἰδολογικὴν κατάταξιν, ὅταν αἱ μεταφοραὶ τῶν πα-

¹⁾ Λαογρ. Β' σ. 510.

²⁾ Πρβλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ τὰ λήμματα: *ἀγάπη, ἀγαπῶ, ἅγιος* . . . *ἀδελφή, ἀδελφός, ἀδικία, ἀδικος, ἀλήθεια*, κ.ά., μὲ τὰς ἐντεταγμένας εἰς αὐτὰ παροιμίας.

ροιμιῶν καὶ αἱ παρομοιώσεις δὲν βοηθοῦν, νὰ τὰς ὑπαγάγωμεν ὑπὸ ἓνα γενικὸν τίτλον, νὰ στηριζώμεθα εἰς τὴν φαινομένην ἔννοιαν αὐτῶν καὶ νὰ τὰς κατατάσσωμεν ὑπὸ τίτλους ὕλικοῦ περιεχομένου. Ἀλλὰ συνήθως αἱ μεταφορικαὶ ἔννοιαι αἱ κρυπτόμεναι εἰς τὰς παροιμίας αὐτὰς δύνανται νὰ συγκεντρῶνται εἰς τὰ ἰδιαίτερα ἐννοιολογικὰ κεφάλαια, ἅτινα, ὡς εἶδομεν, δὲν ἐλλείπουν ἀπὸ τὰς εἰδολογικὰς κατατάξεις, ἢ καὶ ν' ἀποτελέσουν τὸ περιεχόμενον μιᾶς ἰδιαίτερας ἐννοιολογικῆς κατατάξεως, περὶ τῆς ὁποίας διαλαμβάνομεν εἰς τὰ οἰκεῖα κεφάλαια.

Τὸ μειονέκτημα τῆς ἐπαναλήψεως τῶν παροιμιῶν, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὴν δευτέραν τῶν ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων, εἶναι βεβαίως ἀναπόφευκτον, δυνάμεθα ὅμως νὰ προσφύγωμεν εἰς τὰς παραπομπάς, αἵτινες, ὡς γνωστόν, δὲν ἐλλείπουν οὐδὲ ἀπὸ τὴν λημματοθετικὴν κατάταξιν. Ἀφοῦ δηλαδὴ κατατάξωμεν κατὰ τὸ κυριαρχοῦν περιεχόμενον αὐτῆς μίαν παροιμίαν, δυνάμεθα ἔπειτα νὰ τὴν ἀναφέρωμεν παραπεμπτικῶς, ὅταν καὶ ἄλλα κεφάλαια τὴν διεκδικοῦν. Τὴν παροιμίαν π.χ. *Ἡ κόττα πίνει νερό, κοιτάει καὶ τὸν ἀέρα*, θὰ τὴν κατατάξωμεν μὲν ἐν τῷ παρατεθέντι διαγράμματι εἰδολογικῆς κατατάξεως τοῦ Feghali, εἰς τὴν κατηγορίαν: *Ἡ ὄρνις* (ζ' 7), θὰ παραπέμψωμεν διὸς εἰς ταύτην καὶ ὅταν εὐρεθῶμεν πρὸ τῶν κατηγοριῶν: *Εὐγνωμοσύνη καὶ ἀνγνωμοσύνη*, (γ' 8) καὶ *Σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν* (α' 7) ¹⁾.

Τέλος ἂς σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ εἰδολογικὴ κατάταξις δύναται νὰ βοηθήσῃ καὶ διὰ τὴν ρύθμισιν ἐτέρας ἀνωμαλίας ἐν τῇ καταγραφῇ τῶν παροιμιῶν. Πολλοὶ συλλογεῖς ἀποφεύγουν ἐξ αἰδοῦς ν' ἀναμείξωσι μετὰ τῶν ἄλλων παροιμιῶν τὰς αἰσχροῦς ἢ τολμηροῦς περὶ τὴν ἔκφρασιν παροιμίας. Ὅσάκις ἀποτολμῶσι τοῦτο, καλύπτουν τὰς σχετικὰς λέξεις μὲ ἀποσιωπητικά. Μὲ τὴν εἰδολογικὴν ὅμως κατάταξιν δυνάμεθα νὰ συγκεντρώσωμεν τὰς παροιμίας ταύτας ὑπὸ ἴδιον κεφάλαιον, φέρον τὸν τίτλον «*Ἀσεμνοὶ παροιμίαι*» καὶ νὰ τὰς παραθέσωμεν ὡς ἀκριβῶς λέγονται, χωρὶς νὰ εὐθυνώμεθα διὰ τὰς ἐκφράσεις των, ἀφοῦ ἐπληροφορήσαμεν περὶ τούτου τὸν ἀναγνώστην ¹⁾.

4. Τοῦ ἐννοιολογικοῦ συστήματος.

Ἐδείξαμεν ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ κεφαλαίῳ τὸν μηχανισμόν καὶ τὴν φύσιν τοῦ συστήματος τούτου, ὡς καὶ τινὰς τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ. Ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐννοιολογικὴ κατάταξις δύναται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ σχετικῶς ἑξαντλητική. Ὅσον καὶ ἂν αὕτη ἀποτελῇ σύστημα εἰδικόν, ἐνδιαφερόμενον μόνον διὰ τὰς ἐν ταῖς παροιμίαις ὑπαρχούσας ἐννοίας, ἀλληγορίας καὶ

¹⁾ Τοιοῦτον χωρισμὸν ἔχει κάμει εἰς τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ καὶ ὁ Ν. Λάσκαρης, ἐν τῷ τόμῳ «*Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της*». (Μέρος Γ' σ. α-η').

μεταφοράς, εϋρίσκεται πλησιέστατα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ συνόλου τῶν παροιμιῶν, ἀφοῦ αὗται χρησιμοποιοῦνται σχεδὸν πᾶσαι μὲ διδακτικὴν σκοπιμότητα¹⁾.

Ἀκόμη καὶ αἱ πρακτικῆς φύσεως παροιμίαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς περιλαμβανόμεναι ὑπὸ θέματι ἐννοιολογικόν, εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ ὁποίου ἀποβλέπουσιν. Οὕτω αἱ γεωργικαὶ παροιμίαι δύνανται νὰ συγκεντρώνωνται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν *καλλιέργεια* ἢ *γεωργία*, αἱ μετεωρολογικαὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν *καιρὸς*, αἱ ἱατρικαὶ ὑπὸ τὸ *ὕγεια* καὶ αἱ τεχνικαὶ ὑπὸ τὸ *ἐργασία*.

Ἄλλαι εὑρεῖται προσηγορικαὶ ἔννοιαι, οἷαι αἱ: *γυναῖκα*, *ἄρχων*, *διάβολος*, *πλούσιος*, *Ἕλλην*, *Θεὸς* δύνανται νὰ συγκεντρώνουν ἐπίσης κατὰ τὸν ἐννοιολογικὸν τρόπον ὁλοκλήρους κύκλους παροιμιῶν. Ἡ λέξις *Θεός*, ἀπλοῦν λῆμμα ἐν τῇ λημματοθετικῇ κατατάξει, ὑποδιαίρεσις τοῦ κεφαλαίου «Θρησκευτικαὶ παροιμίαι» ἐν τῇ εἰδολογικῇ, ἐμφανίζεται ἐνταῦθα μὲ αὐτοτελῆ τίτλον «Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ παρὰ τῷ λαῷ» συγκεντρώνουσα πλῆθος παροιμιῶν, ἐνδεικτικῶν τῶν σχετικῶν λαϊκῶν δογμάτων καὶ ἀντιλήψεων.

Ἄλλὰ περισσότερον παντὸς ἄλλου σκόπημα καὶ πολύτιμος εἶναι ἡ ἐννοιολογικὴ κατάταξις διὰ τὴν μελέτην τῶν περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεων ἑνὸς λαοῦ, τῆς ἠθικῆς ἐγωγῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ.

Ὁ γάλλος ἐθνολόγος Mauss, εἰς τὸ κεφάλαιον «περὶ ἠθικῶν φαινομένων» (*rhéno-mènes moraux*) τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ γράφει: «Δύναται τις ἐπίσης νὰ μελετήσῃ τὴν ἠθικὴν μιᾶς κοινωνίας ἐξετάζων τὴν φιλολογίαν τῆς καὶ εἰδικώτερον τὰς παροιμίας αὐτῆς»²⁾.

Παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ τάσις τῆς ἐν παροιμίας διατυπώσεως τῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων καὶ ἀπαιτήσεων αὐτοῦ εἶναι ἔντονος καὶ συχνή. Ὅθεν ἡ ἐννοιολογικὴ κατάταξις, ἐφαρμοζομένη εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας, δύναται νὰ παρουσιάσῃ ὡς τίτλους ἀπάσας τὰς ἠθικὰς ἐννοίας, αἵτινες ἐδιδάχθησάν ποτε εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ ἀπῆρτήθησαν παρ' αὐτοῦ. Καὶ δύναται ἀντιστοίχως νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λαϊκὴν ἀγωγήν, παρέχουσα συγκεντρωμένας τὰς περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐννοίας — ἠθικῆς, πνευματικῆς, φυσικῆς — γνώσεις καὶ ἀπόψεις τῶν γεροντοτέρων. Ὅμοίως ἐξυπηρετεῖ καὶ τὴν ἐθνολογικὴν ἐπιστήμην,

¹⁾ Ὁ διαπρεπὴς βέλγος λαογράφος Roger Pinon ἀναφερόμενος εἰς παρασκευαζομένην παρ' αὐτοῦ ἔκδοσιν παροιμιῶν, μοῦ γράφει: θ' ἀκολουθήσω τὴν λημματοθετικὴν κατάταξιν, ὅπως διαγράφεται αὕτη εἰς τὴν συλλογὴν βελγικῶν παροιμιῶν τοῦ Dejardin. Θὰ ἐπρότιμων ὁμως μίαν ἐννοιολογικὴν κατάταξιν στηριζομένην εἰς τὴν *σημασίαν* τῶν παροιμιῶν, τὴν *χρησιμότητά* των καὶ τὴν *χρῆσιν* των. (Ἐπιστολὴ 18 Φεβρ. 1951).

²⁾ Marcel Mauss, Manuel d'Ethnographie, Paris 1947, σ. 162.

ιδία τὰ κοινωνιολογικά, θρησκευτικά καὶ ἠθικολογικά διαφέροντα αὐτῆς, πληροφοροῦσα ἀμέσως καὶ συγκριτικῶς περὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀντιλήψεων καὶ τοῦ σχετικοῦ κύρους αὐτῶν.

Εἰς τὸ οἰκεῖον τμήμα θέλομεν ὑποδείξει τὸν τρόπον τῆς παραθέσεως τῶν ἐννοιῶν, ἐν αὐτοτελεῖ συστήματι καὶ εἰς βοηθητικούς εὑρετηριακούς πίνακας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΧΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΛΗΜΜΑΤΟΘΕΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

1. Τὸ λημματοθετικὸν ὡς βασικὸν σύστημα κατατάξεως.

Στηριζόμενοι εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ λημματοθετικὸν σύστημα, ὡς σύστημα λεξικογραφικόν, ἐξαντλεῖ ἐν τῇ κατατάξει αὐτῶν ἀπάσας τὰς συλλεγομένας παροιμίας, ὅτι εἶναι τὸ ἀρχαιακῶς μεθοδικώτερον, διότι ὁδηγεῖ κατὰ τρόπον ἐνιαῖον καὶ ἄμεσον εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν παροιμιῶν μετὰ τῶν παραλλαγῶν των, διευκολύνον οὕτω καὶ τὴν περὶ τούτων γλωσσικὴν καὶ φιλολογικὴν ἔρευναν, ὅτι διὰ τῆς ἐπιλογῆς τῶν λημμάτων ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὴν τε εἰδολογικὴν καὶ ἐννοιολογικὴν κατατάξιν, ὅτι προσφέρει τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ ἑτοιμὸν διὰ τῆς ἄλλης κατατάξεως καὶ ὅτι τέλος ἔχει καθιερωθῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ παροιμιολογίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πολίτου, θεωροῦμεν τὸ σύστημα τοῦτο βασικὸν καὶ τὸ πρακτικώτερον πάντων διὰ τὸν ἀποθησαυρισμὸν καὶ τὴν μελέτην τῶν κειμένων τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν.

Κρίνομεν ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν συλλογέων ἐπὶ τινων βασικῶν ἀπαιτήσεων περὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν διατύπωσιν τοῦ λήμματος, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ κατατάξει ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβεστέρα λημματοθεσία καὶ νὰ συμπύπτῃ αὕτη παρὰ τοῖς διαφοροῖς συλλογεῦσιν ¹⁾).

Α'. Ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν καὶ τὴν κατανομήν τῶν λημμάτων.

α'. Τὸ λῆμμα πρέπει νὰ λαμβάνεται ἀπαραιτήτως ἐκ τοῦ κειμένου τῆς παροιμίας. Ἡ κατὰ συγγενεῖς ομάδας παροιμιῶν λημματοθεσία, περὶ τῆς ὁποίας διελάβομεν ἐν σελίσιν 253-4, ἅτε διασπῶσα τὴν ἐνότητα τῶν λημμάτων καὶ ὁδηγοῦσα εἰς εἰδολογικὴν κατάταξιν, δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιῇται ²⁾).

¹⁾ Οἱ διατυπούμενοι κατωτέρω κανόνες στηρίζονται μὲν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ ἀκολουθούμενα, λαμβάνουν ὅμως ὑπ' ὄψιν καὶ ξένους λημματοθετικούς τρόπους κατατάξεως, ὡς καὶ τὴν ἐκ τῆς πολυετοῦς ἐργασίας ἡμῶν πείραν.

²⁾ Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ βαρύνουσα λέξις παραλειπομένη νοῆται οἰκοθεν, δὲν πρέπει νὰ τίθεται ὡς λῆμμα. Τὴν παροιμίαν π.χ. *στοὺς εἴκοσι γνώση, στοὺς τριάντα γρόσι, στοὺς σαράντα*

β'. Τὸ λήμμα νὰ τίθεται ἔξω τῆς παροιμίας καὶ ἐν εὐθείᾳ λεξιλογικῇ μορφῇ, ἥτοι εἰς ὀνομαστικὴν ἑνικοῦ διὰ τὰ ἐπίθετα, τὰς μετοχὰς καὶ τὰς ἀντωνυμίας, εἰς ἔνεστώτα τῆς ὀριστικῆς (α' πρόσωπον, σπανιώτ. τρίτον) διὰ τὰ ρήματα. Ἡ «ἔσω-τερικὴ» ἢ «κατὰ χώραν» λημματοθεσία, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ λήμμα μένει ὑπὸ τὴν γραμματικὴν μορφήν αὐτοῦ ἐν τῷ κειμένῳ, ὑπογραμμιζόμενον ἀπλῶς ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει, δὲν βοηθεῖ εἰς τὸν λεξικογραφικὸν τρόπον προσφορᾶς τῶν παροιμιῶν, τὸν ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἡ λημματοθετικὴ κατάταξις.

γ'. Ὁ γλωσσικὸς τύπος τοῦ λήμματος νὰ λαμβάνηται ἀπὸ τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, ἡ δὲ ὀρθογραφία αὐτοῦ ν' ἀκολουθῇ τὴν ἐν χρήσει τῆς δημοτικῆς, οὐχὶ δὲ τὴν ἱστορικὴν τοιαύτην ¹⁾. Εἰς συλλογὰς παροιμιῶν μὲ ἰδιωματικὰ κείμενα πρέπει ν' ἀποφεύγεται κατὰ τὸ δυνατόν ἡ ἀναγραφὴ διαλεκτικῶν λημμάτων. Συλλογαὶ χωροῦσαι ὑπὸ λήμματα οἷα τὰ: ἀδέρκια, ἄδρωπος, αἴος, ἀμμάτιν, αὐκά, βλάσκα, βρένιμος, Γριστός, καλοπικροῶνω κ.λ.π. ²⁾ ὅχι μόνον χρησιμοποιοῦνται δυσκόλως, ἀλλὰ καὶ δυσχεραίνουν τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν καὶ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος παροιμιῶν ³⁾.

δ'. Λήμματα τῆς αὐτῆς γλωσσικῆς οἰκῆς πρέπει νὰ ἐμφανίζονται ὑπὸ ἐνιαίαν λεξικογραφικὴν μορφήν. Οὕτω θὰ γράφωμεν ἀνδρόγυνον παρὰ τὸ ἄνδρας, ἀραιῶν παρὰ τὸ ἀραιός, γαῖδαρος ὅπως καὶ γαῖδουροδένω, ἐμπροστινός ὅπως ἐμπρός, ντύνω ὅπως ντύσιμο, ὀμιλῶ ὅπως ὀμιλία, κ.τ.λ. οὐχὶ δὲ ὡς ἀνομοίως γράφονται τὰ λήμματα ταῦτα παρὰ Πολίτη, ἄνδρας — ἀνδρόγυνον, ἀραιός — ἀραιῶνω, γάδαρος — γαῖδουροδένω, ἐμπρός — ἐμπροστινός, ντύσιμο — ἐντύνω, μιλῶ — ὀμιλία ⁴⁾.

γυναῖκα, ἡμεῖς δὲν θὰ λημματοθετήσωμεν μὲ τὸ ἐννοούμενον χρόνος, ὡς παρὰ Πολίτη (ἀριθ. 22), ἀλλὰ μὲ τὴν λέξιν εἴκοσι, τὴν πρώτην τῶν ἀναγραφομένων, παραπέμποντες βεβαίως καὶ εἰς τὸ χρόνος, ὡς καὶ εἰς τὸ τριάντα καὶ σαράντα.

¹⁾ Ἐχομεν ὑπ' ὄψει λήμματα παρὰ Πολίτη, ἅτινα ἐγράφησαν μὲ τὴν ἱστορικὴν τῶν ὀρθογραφίαν, οἷον: ἄραις, γαστρῶνω, στουπεῖ, φαγεῖ κ.ἄ.

²⁾ Κ. Π. Χατζηϊωάννου: «Κυπριακὲς παροιμίαι». Λαογρ. IB' σ. 231-252.

³⁾ Εἰς τὰς ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθείσας «Παροιμίας τῶν Φαράσων» (ἐ.ἄ.), τῶν ὁποίων σημειωτέον τὴν λημματοθεσίαν, γενομένην πρὸ πενταετίας, δὲν παρουσιάζομεν ὡς ἀπολύτως ὑποδειγματικὴν, ἐφροντίσαμεν διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν λημμάτων καὶ διὰ τῶν παραπομπῶν νὰ ἐξουδετερώσωμεν τὴν ἐκ τῶν ἰδιωματικῶν λημμάτων ἀνωμαλίαν.

⁴⁾ Ὁ τρόπος ἐν γένει τῆς διατυπώσεως τῶν λημμάτων δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζῃ μεγὰς γλωσσικὰς καὶ γραμματικὰς διαφοράς. Ἀναφερόμεθα ἐπίσης εἰς σχετικὸς ἀνωμαλίας περὶ τὴν διατύπωσιν τοῦ λήμματος παρὰ Πολίτη, ὅπου - ἵνα ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ ἐκδεδομένον μέρος τῆς συλλογῆς αὐτοῦ - παρὰ τοὺς λαϊκοὺς τύπους: ἅγιος Νικόλας, ἀρφανός, ἀστένεια, βρίσκω, γαστρῶνω, Δεκέμπερης, συναντῶμεν τὰ καθαρῶντα: ἀδελφός, ἅλας, ἄσχημος, διάβολος.

ε'. Τὸ γένος τῶν ὀνομάτων, τῶν μὲν οὐσιαστικῶν νὰ δίδεται κατὰ χωριστὰ λήμματα διὰ τὸ ἀρσενικὸν καὶ τὸ θηλυκὸν (ἀδελφός—ἀδελφή, γέρος—γριά, καλόγερος—καλογριά, νοικοκύρης—νοικοκυρά, παπᾶς—παπαδιά, σκύλος—σκύλα¹⁾), τῶν δὲ ἐπιθέτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν εἰς μόνον τὸν ἀρσενικὸν αὐτῶν τύπον (καλός, ὁμορφος, πονηρός, τσιγκούνης κ.τ.λ.). Ἐξαιρέσεις θὰ γίνεται διὰ τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων, ὅσα λαμβάνονται ὡς οὐσιαστικά: τὸ καλό, τὸ κακό, τὸ δίκαιο, τὸ σωστό.

ς'. Τὰ ρήματα νὰ τίθενται κεχωρισμένως εἰς τὴν ἐνεργητικὴν καὶ τὴν μέσην φωνήν των, ἀναλόγως τῆς διαθέσεως τοῦ λήμματος, αἱ δὲ μετοχαί των νὰ ἐντάσσονται ὑπὸ τὴν ἀντίστοιχον φωνήν. Οὕτω θὰ ἔχωμεν ἀγαπῶ καὶ ἀγαπιέμαι (ἀγαπημένος), ἀκούω καὶ ἀκούομαι, ἀνακατώνω καὶ ἀνακατόνομαι (ἀνακατωμένος), ἄπτω καὶ ἄπτομαι, βασιῶ καὶ βαστιέμαι, βρέχω καὶ βρέχομαι (βρεμένος), γεννῶ καὶ γεννιέμαι, γράφω καὶ γράφομαι, δανεῖζω καὶ δανείζομαι, μεθῶ (μεθυσμένος), παντρεύω καὶ παντρεύομαι, τρώω καὶ τρώγομαι (=μαλώνω)²⁾.

ζ'. Ἐν γένει πᾶσα αὐτοτελής λέξις νὰ τίθεται ὡς αὐτοτελὲς λῆμμα, χωρὶς νὰ συγχωνεύεται μὲ ἄλλην συγγενοῦς συνθέσεως ἢ σημασίας, ὡς τὰ: γερόβοῖδο καὶ γέρος, δασκαλόπουλο καὶ δάσκαλος, παρὰ Πολίτη (Γ' 601 καὶ Δ', 303). Ὅμοίως αἱ χωρισταὶ ἔννοιαι ζαβός, κοντός, λαλός, παλαβός, τοελλός, χαζός κ.λ.π. νὰ δίδονται κεχωρισμένως καὶ οὐχί, ὡς παρὰ Πολίτη, ἐνσωματωμέναι εἰς τὴν πλατυτέραν ἔννοιαν μωρός³⁾. Ἄλλως ἔχει τὸ ζήτημα διὰ λέξεις τῆς αὐτῆς ρίζης καὶ σημασίας, διαφερούσας μόνον κατὰ τὴν κατάληξιν. Ταύτας εἶναι ὀρθότερον νὰ ἐνώνωμεν ὑπὸ τὸ αὐτὸ λῆμμα: ἄδειος (καὶ ἀδειανός), βία (καὶ βιάση καὶ βιασύνη), κλειδαριά (καὶ κλειδωνιά), μόνος (καὶ μοναχός), πρῶϊμος (καὶ πρόμιος).

Β'. Ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ λήμματος.

Διὰ τὸν ἐπιτυχῆ καθορισμὸν τῆς κυρίας λέξεως τῆς παροιμίας ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων λεξικογραφικὴ τις πεῖρα καὶ σαφὴς γνῶσις τοῦ πνεύματος ἐκάστης παροιμίας. Παρέχομεν ὅμως ἐνταῦθα καὶ πρακτικὰς τινὰς ὁδηγίας, αἵτινες δύνανται νὰ βοηθήσουν τοὺς συλλογεῖς διὰ τὴν σχετικῶς ἀσφαλῆ καὶ ὁμοιόμορφον λημματοθέτησιν τῶν παροιμιῶν αὐτῶν.

¹⁾ Τὰ γένη τῶν ζώων χωρίζονται ἐκεῖ μόνον, ὅπου ὑπάρχει καταφανὴς διαφορὰ σημασίας καὶ χαρακτηῖρος. Πετεινός καὶ κόττα χωρίζονται βεβαίως, ὅχι ὅμως ἐλάφι καὶ ἀλαφίνα. Διὰ τὰ γάτος καὶ γάτα, γαῖδαρος καὶ γαῖδούρα δύναται ἐπίσης νὰ γίνῃ διάκρισις.

²⁾ Ἀπὸ τὰ ρήματα ταῦτα, μόνον τὰ ἄπτω, γεννῶ καὶ δανεῖζω χρησιμοποιεῖ μὲ δύο φωνὰς ὁ Πολίτης.

³⁾ Ὅτι αἱ ἔννοιαι αὗται σαφῶς διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, μαρτυροῦν καὶ αἱ παροιμίες: Πικρὸ καλὰ νὰ τὰ ᾄγης μ' ἕνα λωλὸ παρὰ μ' ἕνα ζαβό. (Λ. Α. 1609, 34) καί: Καὶ ὁ κοντός σὰν τὸν ζουρλό θέλει δέσιμο κι' ἐκειός. (Λ. Α. 798, 448).

α'. Ὡς λῆμμα πρέπει κυρίως νὰ λαμβάνεται ἡ λέξις ἐκείνη τοῦ κειμένου, ἥτις προεκάλεσε τὴν παροιμίαν, ἔδωσε δηλαδή ἀφορμὴν εἰς τὸν λέγοντα νὰ ἐνθυμηθῇ ἢ νὰ διατυπώσῃ τὴν ἐν λόγῳ παροιμίαν.

Οὕτως εἰς τὰς παροιμίας καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις: — *Στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα, ὅσο θέλεις βρόντα.* — *Τὸ σκυλί σου καὶ τὸ γατί σου, ὅπως τὰ μάθης κάνουν.* — *Δὲν εἶναι παῖξε, γέλασε.* — *Ὅλα τὰ κάνουν οἱ ἀνθρώποι, μόνο τὸ γάμο ὁ Θεός.* — *Ἀδειασέ μας τὴ γωνιά.* — *Τοῦ Μαρτιοῦ τὸ χιόνι τὸ κατουροῦν οἱ σκύλοι,* θὰ δώσωμεν κατὰ σειρὰν λήμματα τὰ: *κουφός, μαθαίνω, παίζω, γάμος, ἀδειάζω καὶ Μάρτης,* ἐπειδὴ ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν καὶ μόνον τῶν ἐννοιῶν, καὶ διὰ νὰ εἴπῃ τὰς ἀπόψεις του ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, ἀνέφερε τὰς ἀντιστοιχοῦσας παροιμίας ὁ λαός.

Ὅμοιως τὰς παροιμίας: — *Τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, πατάτες μὲ τὰ μύδια.* — *Βρέχει καὶ χιονίζει καὶ ὁ παπᾶς χερομυλίζει.* — *Υπομονὴ ὑπομονή, ὡς πότε νὰ ὑπομένω* γιὰ δέστε ἡ ὑπομονὴ πῶς μ' ἔχει καμωμένο. — *Ὁ δεῖπνος ὁ μυστικός,* θὰ θέσωμεν ὑπὸ λήμματα: *ἴδιος, βρέχω, ὑπομονή καὶ δεῖπνος,* ἐπειδὴ ἤλθον εἰς τὸν νοῦν τοῦ εἰπόντος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀπαγγελίας ἢ τῆς παραστάσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν λέξεων ¹⁾.

Ἀκόμη καὶ εἰς παροιμίας, ὅπου γίνεται λόγος περὶ δύο συγκοινωνῶν ἢ περισσοτέρων ὑποκειμένων ἐξ ἴσου ἀπασχολούντων τὴν σκέψιν τοῦ λέγοντος, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸ οὐσιωδῶς ἐπικρατοῦν καὶ νὰ τὸ θεωρήσωμεν κυρίαν λέξιν τῆς παροιμίας.

Οὕτως εἰς τὰς παροιμίας: — *Λιχουδιάρης καὶ ἀκριβὸς καὶ οἱ δύο τους ἀνεχόρταγοι.* — *Ὁ στραβὸς καὶ ἀνήξερὸς εἶν' τὸ ἓνα.* — *Μήτε στ' ἀντρόγυνο χολή, μήτε στ' ἀδέρφια μάχη.* — *Ὅποιος γελάει τσιοῦπα, χαλάει μοναστήρι, ὅποιος χήρα, χαλάει ἐκκλησιά, καὶ ὅποιος παντρεμένη, κάνει ψυχικό,* θὰ ἐκλέξωμεν διὰ τὴν λημματοθεσίαν τὰς λέξεις: *ἀκριβὸς, ἀνήξερὸς, ἀδελφός, παντρεμένη,* διότι ταύτας ἐπιζητεῖ νὰ ἐξάρῃ διὰ τῶν συγκρίσεων ὁ λαός. Διὰ τὰς ἄλλας θὰ σημειώσωμεν μόνον παραπομπάς.

β'. Τὸ λῆμμα πρέπει περισσότερον ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὴν ἀλληγορίαν τῆς παροιμίας καὶ ὀλιγώτερον τὸ ὑλικὸν περιεχόμενον αὐτῆς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι συνέπεια τῆς προηγουμένης. Ἡ ἐννοιολογικὴ μορφή τῆς παροιμίας καὶ οὐχὶ ἡ εἰδολογικὴ εἶναι πάντοτε πλησιεστέρα πρὸς τὴν σκέψιν τοῦ λαοῦ καὶ τὸ παροιμιακὸν πνεῦμα τοῦ κειμένου. Οὕτως εἰς τὰς παροιμίας: *Τὸ σκοινὶ ὅταν τεντώσῃ, κόβεται.*

¹⁾ Κατὰ παρόμοιον συνειρμικὸν τρόπον ἐκφέρονται παροιμιωδῶς καὶ αἱ διάφοροι γνωσταὶ ἐκκλησιαστικαὶ φράσεις. Οὕτω λέγει ὁ λαός: *φόβος καὶ τρόμος,* ὅταν ἀκοῇ ἡ σκέπτεται τὴν λέξιν: *φόβος.* *Χαῖρε καὶ ἀγάλλον,* ὅταν θέλῃ νὰ εἴπῃ: *χαῖρε.* *Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου,* ὅταν ἀκοῇ ἡ βλέπῃ διαμοιρασμὸν περιουσίας τινός. Διὰ τὴν κατάταξιν τῶν φράσεων αὐτῶν θὰ προτιμηθοῦν ὡς λήμματα αἱ πρῶται ἐκεῖναι λέξεις.

—Με τὸ στανιὸ τὸ σκυλὶ μαντρὶ δὲ φυλάει. —Τὸ ἥσυχο νερὸ τρυπάει τὸ βουνό. —Σὰ μάθη ὁ σκύλος στὰ πετσίᾳ ὄλο πετσί φωνάζει. — Ἀπὸ σιγαλὸ ποταμὸ ψηλὰ τὰ ροῦχα σου. — Στὴ βράση ἀπάνω κολλᾷ τὸ σίδερο, θὰ δώσωμεν τὰ λήμματα: *τεντώνω*, *στανιό*, *ἥσυχος*, *μαθαίνω*, *σιγαλὸς* καὶ *βράση*, τὰ ὁποῖα δεικνύουν καὶ τὰς ἀλληγορίας τῶν παροιμιῶν, οὐχὶ δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Πολίτου εἰδολογικῶς τεθέντα: *σκοινὶ* (ἀρ. 11), *σκύλος* (ἀρ. 98), *νερὸ* (ἀρ. 63), *σκύλος* (ἀρ. 67), *ποταμὸς* (ἀρ. 21) καὶ *σίδερο* (ἀρ. 13).

γ'. Εἰς παροιμίας, αἵτινες, ἐμφανίζονται ὑπὸ πολλὰς παραλλαγὰς, προτιμῶμεν ὡς λῆμμα τὴν λέξιν, ἣτις παραμένει εἰς τὰς παραλλαγὰς καὶ δὲν ἀντικαθίσταται.

Οὕτω π.χ. εἰς τὰς παροιμίας: — Ἄδουλος δουλειὰ δὲν ἔχει, τὸ βρακὶ τοῦ λεῖ καὶ δένει (Π.Π.Δ' 521) — Δουλειὰ δὲν ἔχει ὁ διάβολος, τ' ἀρχίδια τοῦ θὰ τριβῇ (Π.Π.Δ' 373) — Ὁ ζουρλὸς δουλειὰ δὲν ἔχει, τὰ βρακιά τοῦ λεῖ καὶ δένει (Π.Π.Δ' 533) τὴν θέσιν λήμματος πρέπει νὰ λάβῃ ἡ λέξις δουλειά, ἣτις παραμένει βασικὴ καὶ ἀναντικατάστατος εἰς τὰς παραλλαγὰς, ἔστω καὶ ἐὰν αἱ λέξεις ἄδουλος, διάβολος, ζουρλός, λωλὸς διεκδικοῦν ἐξ ἴσου τὴν θέσιν κυρίας λέξεως. Οὐχὶ ὁρθῶς λοιπὸν ὁ Πολίτης λύει τὴν συνοχὴν τῶν παραλλαγῶν τούτων, κατατάσσων τὴν δευτέραν ὑπὸ τὸ λῆμμα διάβολος.

Ὅμοιως τὰς παραλλαγὰς: Ἄνεμος ποῦ δὲν σε βλάπτει, ἄφησέ τον νὰ φυσᾷ (Π.Π.Γ' 131) — Ἄνθρωπος ποῦ δὲν βλάπτει, ἄφες καὶ δὲν ὠφελεῖ (Π.Π.Γ' 132) — Γαῖδαρος ποῦ δὲν σε βλάπτει, ἄφησέ τον νὰ γκαρτζῇ (αὐτόν), θέτομεν, ὡς καὶ ὁ ὁ Πολίτης, ὑπὸ τὸ λῆμμα βλάπτω, ἐπειδὴ ἡ λέξις αὕτη παραμένει ἀμετάβλητος ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῶν.

Καὶ τὰς παροιμίας: Ὁ ἓνας κόβει κὶ ὁ ἄλλος ράβει (Π.Π. ράβω 3) — Ἐνας μὲ λούζει κὶ ἄλλος μὲ χτενίζει (Π.Π. ἓνας 35) — Ἐνας τοῦ μακρὸν κὶ ἄλλους τοῦ κονν-τὸ (Π.Π. ἄλλος 149). — Ὁ ἓνας ὄρτσα κὶ ὁ ἄλλος φόρτσα (Π.Π. ἓνας 90), πρέπει νὰ τὰς ἐνώσωμεν ὑπὸ τὰ λήμματα ἓνας ἢ ἄλλος, αἵτινα παραμένουν εἰς τὰ κείμενα, καὶ νὰ μὴ τὰς διασπᾶσωμεν, ὡς ὁ Πολίτης, ὑπάγοντες τὰς μὲν ὑπὸ τὸ ἓνας, τὰς δὲ ὑπὸ τὸ ἄλλος ἢ ὑπὸ τὸ ράβω¹⁾.

Ὅμοιως καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις: Ὡσπου νὰ πῆς κρεμμύδι — Ὡσπου νὰ πῆς ἀλάτι — Ὡσπου νὰ πῆς κύμινον — Ὡσπου νὰ πῆς Κύρι' ἐλέησον, πρέπει νὰ τὰς συγκεντρώσωμεν ὅλας ὑπὸ τὴν κοινὴν λέξιν λέγω, καὶ νὰ μὴ τὰς χωρίζωμεν εἰς κρεμμύδι, κύμινον, Κύριος, ἀλάτι¹⁾.

Τὸ κριτήριον τοῦτο τῆς κοινῆς καὶ σταθερᾶς ἐν ταῖς παραλλαγαῖς λέξεως

(¹) Ἀναφερόμεθα καὶ εἰς τὸ ἀδημοσίευτον μέρος τῆς συλλογῆς τοῦ Πολίτου, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος, εἰς τοὺς ἐκδεδυμένους τόμους τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ, σημειώνει παραπομπὰς εἰς τὰ χειρόγραφα του.

τότε μόνον δύναται νὰ μὴ ἰσχύσῃ, ὅταν φανεροὶ παράγοντες συνηγοροῦν διὰ τὴν προτίμησιν ἄλλης λέξεως. Παράδειγμα αἱ παροιμίαι: *Τέχνη θέλει τὸ ραπάνι, κάθε τόπος δὲν τὸ κάνει* (Λ.Α. 798, 1160)—*Τέχνη θέλει τὸ πριόνι, κι' ὅπου δὲν τὴν ξέρ' ἰδρώνει* (αὐτόθι)—*Τέχνη θέλει ὡς κι' ἡ ὁρμήνεια, σὰν πὺν θέλει κάθε τέχνη* (αὐτόθι). Ἐκ τούτων αἱ μὲν δύο πρῶται θὰ κρατήσουν ὡς λῆμμα τὴν λέξιν *τέχνη*, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἀπηγγέλθησαν, ἡ δὲ τρίτη θὰ τεθῇ ὑπὸ τὸ *ὁρμήνεια*, τὸ ὁποῖον κυρίως ἀπησχόλησε τὴν σκέψιν τοῦ λέγοντος.

δ'. Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν προτίμησιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ λόγου, ὡς λήμματος, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ οὐσιαστικὸν ἐκλέγεται ὡς λῆμμα, ὅταν δεικνύῃ τὸ πρόσωπον, τὸ ζῶον ἢ τὸ πρᾶγμα, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος ἐν τῇ παροιμίᾳ, εἴτε τοῦτο εἶναι ὑποκείμενον, εἴτε ἀντικείμενον, εἴτε καὶ ἄλλος προσδιορισμὸς τῆς προτάσεως. Παραδείγματα ἐκ τῶν τοῦ Πολίτου: *Καινούρια ἀγάπη χάνεται, παλιὰ δὲ λησμονιέται* (Π.Π.Α' 164) — *Τοῦ ἄη Παντελεήμονος, πέντε μέρες κι' Αὔγουστος* (Π.Π.Α' 248) — *Ἡ ἀλήθεια πλέει σὰν τὸ λάδι στὸ νερὸ* (Π.Π.Α' 497) — *Εἰς τὸν δόκανο δὲν μπαίνει ὁπὸ τῶνος ἢ ἀλεποῦ* (Π.Π.Α' 454) — *Ἀλόγο πρᾶσσο ζητᾷ* (Π.Π.Α' 588) — *Θελεῖς ἀλεύρι νὰ βγάλῃς καρβέλι* (Π.Π.Α' 467) — *Ὅποιος ἀγαπάει τὴν ἀδικίαν, βροῖται στὸ σπίτι του κακὰ* (Π.Π.Α' 324). — *Γιὰ τὸν κάθε κλέφτη ξύλο, γιὰ τὸν ἀκαμάτη φοῦρκα*. (Π.Π.Α' 375).

2. Τὸ ἐπίθετον λαμβάνεται ὡς λῆμμα καὶ ὑπὸ τὰς δύο αὐτοῦ ιδιότητας, τοῦ τε ἐπιθετικοῦ καὶ τοῦ κατηγορηματικοῦ προσδιορισμοῦ.

Ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς χρησιμοποιεῖται:

α.) Ὅταν ἀντικαθιστᾷ τὸ οὐσιαστικόν του. Π.χ. *Ὁ καλὸς καλὸ δὲν ἔχει* (Π.Π. 40). — *Τὸν ἀκάλεστο στὸ γάμο σὰν τὸ γαῖδαρο τὸν ἔχουν*. (Π.Π.Α' 371). — *Τ' ἄγνεστα, τ' ἀφάντα στὸν πλόκο ἀπλωμένα* (Π.Π.Α' 263) — *Αὐτὸ ἦταν ἀπὸ τ' ἄγραφα* (Π.Π. 281).

β.) Ὅταν εἶναι ἰσχυρότερον τοῦ οὐσιαστικοῦ του κατὰ τὴν σημασίαν καὶ τὴν θέσιν του ἐν τῇ παροιμίᾳ. Π.χ. *Σὲ δένδρον ἀδιαφόρετον μὴν κάτσης στὸν δροσὸν του* (Π.Π.Α' 323) — *Ἡ ἀδικη πέτρα τρώει τὸ δίκιον βουνὸν* (Π.Π.Α' 330) — *Τὸ πολὺ Κυριελέησον κι' ὁ παπᾶς τὸ βαριέται* (Π.Π. 83). Τοιαῦτα ἰσχυρὰ ἐπίθετα εἶναι συνήθως τὰ: *καλός, κακός, πονηρός, ἔξυπνος, δίκαιος, ἀδικος κ.λ.π.*¹⁾.

Ὡς κατηγορηματικὸς προσδιορισμὸς χρησιμοποιεῖται χωρὶς

¹⁾ Ὅταν ὅμως τὸ οὐσιαστικὸν εἶναι ἰσχυρότερον καὶ ἀποτελεῖ αὐτὸ καθ' αὐτὸ θέμα παροιμιᾶκόν, τότε τὸ ἐπίθετον τὸ ὁποῖον τὸ συνοδεύει δὲν ὑπολογίζεται. π.χ. *καλὸς γείτονας, κακὴ πεθερά, πονηρὴ ἀλεπού, δίκαιος κρετῆς, μεγάλη γυναῖκα κ.τ.λ.*

δυσκολίαν, διότι τὸ βάρος αὐτοῦ φαίνεται ἀμέσως ὅτι πίπτει ἐπὶ τῆς παροιμίας. Π.χ. Ἀκριβὰ τὰ σφουγγᾶτα του (Π.Π.Α' 419) — Γδυμνὸς σὰν ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς μάννας του (Π.Π. Δ' 177) — Νησιτικός περνᾷς, μὰ γυμνὸς δχι (Π.Π. Δ' 181) — Μ' ἄδεια χέρια πάει στὸ μοναστήρι (Π.Π.Α' 298) — Λύκο, γιατί 'ν' ὁ σβέρκος σου χοντρός; Γιατὶ κάνω τὴ δουλειά μου μοναχός μου (Π.Π. 11).

3. Ἡ ἀντωνυμία χρησιμοποιεῖται ὅπως καὶ τὸ ἐπίθετον, περισσότερο ὅμως ὑπὸ τὴν ιδιότητά της τοῦ κατηγορηματικοῦ προσδιορισμοῦ. Αἱ πλέον ἐν χρήσει, ὡς λήμματα, ἀντωνυμιαί εἶναι:

— Αἱ προσωπικαί: ἐγὼ (εἰς παροιμίας ἐγωῖστικοῦ περιεχομένου, οἶαι αἱ: Ἀγαπῶ καὶ σένα μὰ κάλλιο ἔχω μένα. (Π.Π. Δ' 647) — Ἐγὼ 'μαι δῶ πὺν σπῶ τ' αὐγό! (Π.Π.Δ' 651) καὶ σὺ (εἰς παροιμίας εὐθύνης, οἶαι αἱ: Ἐσὺ θεοῦσα τ' ἀναψες, ἐσὺ θεοῦσα σβύστα (Π.Π. 2).

— Αἱ κτητικαί: δικός μου κ.λ.π. εἰς παροιμίας οἶαι αἱ: Δικὴ μου μάννα πέθανε, καμμιὰ μὴν ἀπομείνη! (Π.Π. Δ' 435) — Καθενὸς τὸ δικό του. (Π.Π.Δ' 438) — Καὶ τὰ μονὰ καὶ τὰ ζυγὰ δικά του (Π.Π.Δ' 446).

— Αἱ αὐτοπαθεῖς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λόγου του εἰς παροιμίας οἶαι: Καθένας τὴ βρωμά του δὲν τὴ σιχαίνεται. (Π.Π.Δ' 625) — Κάθε πετεινὸς σὴν αὐλή του κρᾶζει Π.Π.Δ' 625) — Πᾶς λέγει τὸ μαῖοντι του ἐνός; (Π.Π.Δ' 630) — Κάθε τσαπὶ γιὰ λόγου του δουλεύει (Π.Π. 5).

— Αἱ δεικτικαὶ αὐτὸς καὶ τέτοιος εἰς παροιμίας οἶαι: Αὐτὰ καὶ πάλι αὐτά! (Π.Π. Β' 661) — Ἀπ' αὐτιά σου κι' ἀπ' αὐτιά σου ἔμακρύνανε τ' αὐτιά σου (Π.Π. Β' 660) — Τέτοιος εἶσαι τέτοια κάνεις (Π.Π. 1).

Αἱ ἀόριστοι κάθε καὶ ἄλλος εἰς παροιμίας μὲ γνωμικὸν περιεχόμενον, οἶαι αἱ: Κάθε λαγγαδάκι μὲ τ' ἀέριτον (Π.Π. 3) — Κάθε ποταμάκι μὲ τὴν κατεβασιά του (Π.Π. 5) καὶ εἰς τὰς γνωστὰς κοινωνιολογικάς: Ἄλλος χάσκει κι' ἄλλος χάφτει. (Π.Π.Α' 549) — Ἄλλοι κλαῖν κι' ἄλλοι γελοῦν (Π.Π.Α' 532) — Ἄλλος ἔφαγε τὰ σῦκα κι' ἄλλος τὰ πλερώνει. (Π.Π.Α' 539) — Ἄλλο σέμπρος κι' ἄλλο δοῦλος. (Π.Π.Α' 539) κ.λ.π.

4. Τὸ ρῆμα λαμβάνεται ὡς λῆμμα εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων, καὶ συνενώνει ὑπ' αὐτὸ τὰς μεγαλυτέρας ομάδας παροιμιῶν. Τοῦτο ἰδίως συμβαίνει, ὅταν ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς πράξεις ἢ καταστάσεις προσώπων καὶ πραγμάτων, τὰς ὁποίας ὁ λέγων θέλει νὰ ἐξάρῃ, ἐπαινῶν αὐτὰς ἢ ψέγων, ἢ νὰ τὰς χρησιμοποίησιν ὡς παράδειγμα διὰ τὴν διατύπωσιν γνωμικῶν. Π.χ.

— Κότσυφά μου, κερομύτη, ὅ,τι ἄρπάξης μὲ τὴ μύτη. (Π.Π. Β' 477) — Ἄν ἄρτυθῇς ἄς εἶν' λαρδί, κι' ἄν κλέψῃς ἄς εἶν' λογάρι (Π.Π. Β' 495) — Ἀνάμενε, κερά μου, νὰ κάμω γιὰ νὰ σ' ἀγαπᾷ (Π.Π. Β' 205) — Ὅποιος βιάζεται

σκοντάφτει (Π.Π. Γ' 112) — "Οποῖος πεινάει βλέπει σὸν ὕπνο του κουλοῦρες (Π.Π. 23) — "Ἡ θελές τα κ' ἔπαθές τα. (Π.Π. 31) — "Αρχισαν τὰ μυρμήγκια νὰ τρῶν τὴ ζάχαρη (Π.Π. Β' 509) — Οἱ μάννες τρῶνε τὰ ξινὰ καὶ τὰ παιδιὰ μουνδιοῦνε. (Π.Π. 159).

5. Ἡ μετοχή ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὰς παροιμίας ὑπὸ τὴν διπλὴν ιδιότητά της, τὴν ρηματικὴν καὶ τὴν ἐπιθετικὴν, λαμβάνει δὲ ὕεσιν λήμματος ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐν τῇ παροιμίᾳ σημασίαν αὐτῆς. Καὶ εἰς τὰς δύο ὁμως περιπτώσεις ἀναγράφεται, ὡς εἴπομεν, αὕτη ὑπὸ τὸν ἀντίστοιχον ἐνεργητικὸν ἢ παθητικὸν τύπον τοῦ ρήματος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει.

Οὕτως αἱ παροιμίαι: Ἀπὸ τὰ μετρημένα τρώει ὁ λύκος — Ἀνακατωμένος ὁ ἐρχόμενος — Θέλοντας μὴ θέλοντας, φόρεσε καὶ σύ, Χριστέ, κόκκινα ποδήματα — Τ' ἄρεσούμενο τ' ἀνθρώπου, τὸ καλύτερο τοῦ κόσμου — Ὁ πεινασμένος κουλοῦρες βλέπει σὸν ὕπνο του — Ὁ χορτασμένος δὲν πιστεύει τοῦ νηστικοῦ. — Μαθιμένο νὰι τ' ἀρνὶ νὰ κορνεύεται νὰ ζῇ, θὰ τεθῶσι ὑπὸ τὰ λήμματα: μειρῶ, ἀνακατώνομαι, θέλω, ἄρεσω, πίνω, χορταίνω καὶ μαθαίνω.

6. Ἐκ τῶν προθέσεων τίθενται ὡς λήμματα αἱ ἀντί, ἀπὸ καὶ κατά, ὅταν χρησιμοποιοῦνται μὲ ἐπιρρηματικὴν σημασίαν. π.χ. Ἀντὶ γὰ λαγὸ ἔβγαλε ἀρκοῦδα. (Π.Π. Β' 322). — Ἀντὶς νὰ τρίζη ὁ ζυγὸς τρέχει τὸ βόδι. (Π.Π. Β' 324). — Ἀπὸ δῆμαρχος κλητήρας. (Π.Π. Β' 360). — Ἀπὸ πέτρα σὲ λιθάρι. (Β' 363). — Ἀπὸ τὴ μαμμὴ ὡς τὴ λεχού. (Π.Π. Β' 368) Κατὰ τὸ Μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλια του. (Π.Π. 22). — Κατὰ τὸ γάϊδαρο καὶ τὸ φόρτωμα. (Π.Π. 13).

7. Τὸ ἐπίρρημα τίθεται ὡς λῆμμα, ὅταν ἐπέχη θέσιν κατηγορηματικοῦ προσδιορισμοῦ καὶ ἀναφέρεται εἰς ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς παροιμίας. Π.χ. Ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἡ ἀγουρίδα μέλι. (Π.Π. Α' 138) — Α ὕρι ο ἔχει ὁ θεὸς (Π.Π. Α' 636) — Ἀκριβὰ πουλεῖ ὁ χωριάτης καὶ θαρρεῖ πὺς διαφορίζει. (Π.Π. Α' 415). — Ἀλλιῶς, βαβά, τὸ κόσκινο, ἀλλιῶς καὶ τὸ πλαστήρι. (Π.Π. Α' 510) — Πρῶτα καβαλλίκεψε τ' ἄλογο, κι' ἔπειτα βάρ' του νὰ περπατήσῃ. (Π.Π. 1) — Τοῦ φιδιοῦ τὸ δάγκμα ὅσ τερα πονεῖ. (Π.Π. 50).

8. Ἐκ τῶν συνδέσμων τέλος χρησιμοποιοῦνται ὡς λήμματα τὰ ζεύγη ἢ... ἢ, καί... καί, μήτε... μήτε, οὔτε... οὔτε, Π.χ. "Ἡ τοῦ ὕψους ἢ τοῦ βάθους. (Π.Π. 14). "Ἡ αὐγὰ ἢ πουλιά. (Π.Π. 3) — "Ἡ παπᾶς παπᾶς ἢ ζευγᾶς ζευγᾶς (ὁ Πολίτης τὸ κατατάσσει εἰς τὸ παπᾶς) — Μήτε σύ, παπᾶ, κουκιά, μήτ' ἐγὼ βεργατικά (Π.Π. 14).

Αἱ ἀνωτέρω ὑποδείξεις βοηθοῦν, νομίζομεν, σημαντικῶς διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν συνεπεστέραν καὶ ὁμοιογενῆ κατάταξιν τῶν παροιμιῶν, κατὰ τὸν λημματοθετικὸν τρόπον. Ἐλπίζομεν ἐξ ἄλλου ὅτι καὶ μὲ τὴν ἔκδοσιν, εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον, ἑλληνικῶν παροιμιῶν παρὰ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θὰ ὑπάρχῃ διὰ τοὺς συλλογεῖς

πλήρης και ακριβέστερον καθοριστικός γνώμων διὰ τὴν κατάταξιν τῶν παροιμιῶν των. Σημειοῦμεν πάντως ὅτι σκόπιμον συμπλήρωμα τῆς ληματοθετικῆς ἢ καὶ ἄλλης κατατάξεως εἶναι ἡ ἐν τέλει τῆς συλλογῆς παράθεσις *πίνακος τῶν κυριωτέρων λέξεων τῶν παροιμιῶν*, ὅστις αὐτομάτως δύναται ν' ἀναπληρώσῃ πᾶσαν ἔλλειψιν ἐν τῇ ληματοθεσίᾳ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀναζήτησιν οἰουδήποτε θέματος μεταξὺ τῶν παροιμιῶν ¹⁾).

2. Περιπτώσεις χρησιμοποίησεως τῶν ἄλλων συστημάτων.

Ὁ εἰδολογικὸς καὶ ὁ ἐννοιολογικὸς τρόπος κατατάξεως τῶν παροιμιῶν, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν συστήματα εἰδικῆς ἐπιλογῆς καὶ ἐρεῦνης, δὲν ἐνδείκνυνται βεβαίως διὰ τὴν κατάρτισιν ἀρχειακῶν συλλογῶν καὶ *corpus* παροιμιῶν. Δύναται ὅμως ὁ συλλογεὺς, μετὰ πᾶσαν ληματοθετικὴν κατάταξιν, ἰδίᾳ τῶν ἐπὶ μέρους συλλογῶν, νὰ προβαίνει καὶ εἰς εἰδολογικὴν ἢ ἐννοιολογικὴν κατάταξιν, εἴτε ἐπαναλαμβάνων ἐν παραρτήματι τὰς παροιμίας εἴτε παραπέμπων εὐρετηριακῶς εἰς τοὺς ἀντιστοίχους τῶν ἀριθμοὺς. Τὴν χρῆσιν ὅμως ἑκατέρου τῶν συστημάτων τούτων συνιστῶμεν οὐ μόνον ὑπὸ μορφήν βοηθητικῶν πινάκων, ἀλλὰ καὶ αὐτοχρῆτως, μὲ ἄμεσον αὐτῶν ἐφαρμογὴν εἰς μικροτέρας ἰδίᾳ συλλογὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν καὶ ἐθνογραφικὰ, τοπικὰ συμπεράσματα. Ἰδιαιτέρως διὰ τόπους τῶν ὁποίων τὸ παροιμιακὸν ὕλικον ἔχει ἐπαρκῶς ἀποθησαυρισθῇ (εἴτε εἰς ληματοθετικὰς εἴτε καὶ εἰς ἀλφαβητικὰς κατατάξεις), αἱ εἰδικαὶ αὗται κατατάξεις καθίστανται πολὺτιμοι καὶ ἀπαραίτητοι ²⁾. Μὲ πολλὰς τοιαύτας κατατάξεις συλλογῶν ἐκ πολλῶν περιοχῶν, ἡ σχετικὴ συγκριτικὴ ἐρευνα θ' ἀνεύρισκε χαρακτηριστικῶς τὰς διαφορὰς καὶ τὰ κοινὰ σημεῖα ἐμπνεύσεως καὶ περιεχομένου τῶν κατὰ τόπους παροιμιῶν.

Ἀλλὰ καὶ διὰ πρακτικωτέρους παιδαγωγικοὺς καὶ ἐκλαϊκευτικοὺς λόγους, ὡς καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνδιαφέροντος παρὰ τῇ λαῷ διὰ τὰς παροιμίας του, αἱ δύο αὗται κατατάξεις, χωρισταὶ ἢ ἐνιαῖαι ³⁾, ἐνδείκνυνται περισσότερον. Τὰ σχολεῖα, οἱ λογοτέχναι, οἱ ἀνθολογεῖς παροιμιῶν καὶ γενικώτερον τὸ κοινόν, εὐρίσκουσι προχειροτέρας, εἰς τὰς κατατάξεις ταύτας, τὰς παροιμίας τῶν διαφερόντων των καὶ τὰς χρησιμοποιοῦν *συχνότερον* ⁴⁾.

¹⁾ Βλ. κεφάλαιον : Οἱ βοηθητικοὶ πίνακες.

²⁾ Διὰ τὰς παροιμίας π.χ. τοῦ Πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Κύπρου, αἵτινες ἔχουν δημοσιευθῇ ἐν σχετικῇ ἐπαρκείᾳ εἰς βιβλία καὶ περιοδικὰ, μία ἀνακατάταξις κατὰ τὸν εἰδολογικὸν τρόπον θὰ ἦτο ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀποκαλυπτικὴ.

³⁾ Ἐννοοῦμεν ἐνιαίᾳς τὰς εὐρυτέρας εἰδολογικὰς κατατάξεις, αἵτινες περιλαμβάνουν καὶ ἐννοιολογικὰ κεφάλαια, καὶ ἐνδιαφέρονται μετὰ τῆς αὐτῆς προσοχῆς καὶ διὰ τὰς ἀλληγορικὰς ἐννοίας τῶν παροιμιῶν.

⁴⁾ Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα κατηρτίσαμεν καὶ τὴν ὑπὸ ἔκδοσιν συλλογὴν ἡμῶν *Κεφαλονίτικα γνωμικά*.

Ὡς πολυτίμους ἐπίσης διὰ τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν συνιστῶμεν καὶ τὰς *μονογραφικὰς* συλλογὰς παροιμιῶν, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκέντρωσιν ὀρισμένης φύσεως παροιμιῶν, οἷαι αἱ *νομικαί, ἱατρικαί, μετεωρολογικαί, ἀλιευτικαί* κ.λ.π., *χωρίζομένων* ἐπίσης ἐσωτερικῶς μὲ ἐιδολογικὴν κατάταξιν ¹⁾.

Αἱ *μονογραφικαί* αὗται συλλογαὶ δύνανται νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ συνθετικαὶ ἐργασίαι, μελετῶσαι ἀναλυτικώτερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς παρετήρησε καὶ ἀπεφάνθη περὶ τῶν διαφόρων φυσικῶν ἢ κοινωνικῶν φαινομένων ²⁾.

3. Οἱ βοηθητικοὶ πίνακες.

Εἰς τὸ τέλος πάσης συλλογῆς παροιμιῶν, ὑφ' οἷονδήποτε σύστημα κατατάξεως καὶ ἂν προσφέρεται αὕτη, ἀπαραίτητος εἶναι ἡ παράθεσις εὗρετηρίων καὶ *πινάκων ἀνακεφαλαιούντων* τὴν ὕλην ἢ ἄλλως βοηθούντων εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς.

Ἐὰν ἡ συλλογὴ περιλαμβάνῃ κείμενα εἰς διαλεκτικὸν ἰδίωμα, τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν πινάκων τούτων πρέπει νὰ κατέχῃ τὸ *λεξιλόγιον*. Τοῦτο θὰ περιλαμβάνῃ ἀπάσας τὰς ἰδιωματικὰς λέξεις τῶν κειμένων, παραπέμπον εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν παροιμιῶν, εἰς τὰς ὁποίας αἱ λέξεις αὗται ἀπαντῶσι ³⁾.

Ἀκολουθοῦν οἱ *ἀνακεφαλαιωτικοὶ πίνακες* τῶν παροιμιῶν, οἵτινες δύνανται νὰ ῥωσούν συντόμως καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τὰς παροιμίας τῆς συλλογῆς. Τοῦτο κυρίως γίνεται εἰς τὸ τέλος μελετῶν, ὅπου ἐχρησιμοποιήθησαν σποραδικῶς παροιμίαι, ἢ συλλογῶν κατατεταγμένων κατὰ τὸ ἐιδολογικὸν ἢ ἐννοιολογικὸν σύστημα. Ἡ συνοπτικὴ αὕτη παράθεσις τῶν παροιμιῶν γίνεται διὰ μεθόδολογικοὺς συγκεντρωτικοὺς λόγους, ἐξυπηρετεῖ ὅμως καὶ τὴν ἀντίστροφον πλευρὰν τῆς ἐρεῦνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μελετητὴς ἐκκινῶν ἀπὸ γνωστήν του παροιμίαν ἀναζητεῖ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τινὶ ἐιδολογικῇ συλλογῇ ἢ ἐν τινὶ πραγματείᾳ. Παρα-

¹⁾ Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ παροιμιῶν τῶν Stephens - Bonser (ἐ.ἀ.) χωρίζεται εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου εἰδικὸν κεφάλαιον διὰ τὰς ἐπὶ μέρους ταύτας συλλογὰς. (Βλ. σελ. 418-456 «Non regional proverbs»). Ἐκεῖ ἀνευρίσκει τις συλλογὰς περιλαμβανούσας αὐτοτελῶς, κατὰ μὲν τὸν ἐιδολογικὸν τρόπον, παροιμίας διὰ τὰ ζῶα, διὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, διὰ τὴν γεωργίαν, τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν οἰκίαν, τὰς τροφάς, τὸ κυνήγιον, κ.τ.λ., κατὰ δὲ τὸν ἐννοιολογικόν, διὰ τοὺς πρὸς τοὺς ἀστέιους, διὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ ἐγκλημα, διὰ τὴν ὑγίαν, τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν κ.λ.π.

²⁾ Ὑποδειγματικὴ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ R. O. Frick: «Le peuple et la prévision du temps» ἐν Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Basel 1926 σ. 254—279. Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἐργασιῶν ἀναφέρομεν ἐπίσης τὴν ὑπὸ τίτλον «Στοιχεῖα τοῦ ποινικοῦ δικαίου εἰς τὰς παροιμίας» τοῦ Μ. Τουρτόγλου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου τόμ. Ε' (1945 - 48) σ. 126 - 158.

³⁾ Πρβλ. Λουκ. σ. 171 - 190 (Λεξιλόγιον καταρτισθὲν ὑπὸ Ι. Κεσίσογλου).

δείγματα τοιούτων ἀλφαβητικῶν πινάκων τῶν παροιμιῶν ἐν τῷ τέλει συλλογῶν καὶ μελετῶν ἀναφέρονται εἰς τὰ κάτωθι βιβλία:

Ἐκ τῶν ξένων: 1. *Leutsch-Schneidewin*, *Paroemiographi Graeci* (Göttingae 1839-1851). Ὁ πίναξ παρατίθεται ἐν τῷ τέλει τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου, ὑπὸ τὸν τίτλον *Appendix proverbiorum*, καὶ περιλαμβάνει ἀναμειξ τὰς παροιμίας ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους συλλογῶν τοῦ βιβλίου. 2. *Henri G. Bohn*, *A hand-book of proverbs* (London 1882). *Alphabetical index* σελ. 281—583. Δίδονται ἐκεῖ ἀλφαβητικῶς ὅλαι αἱ παροιμίαι τῆς συλλογῆς, αἱ ὑπὸ ποικίλα συστήματα παρατεθεῖσαι. 3. *Augusti Holop*, *De Eustathii proverbiiis* (Lipsiae 1888). Ὁ πίναξ περιλαμβάνει ἀπᾶσας τὰς ἀναφερομένας παροιμίας τοῦ Εὐσταθίου. 4. *Karl Krumbacher*, *Mittelgriechische Sprichwörter* (München 1893). Τὴν ἄνευ τάξεως, ὥς ἐν τοῖς χειρογράφοις, παράθεσιν τῶν παροιμιῶν ἀκολουθεῖ πίναξ ἀπασῶν ἐν ἀλφαβητικῇ σειρᾷ. 5. *L. Martel*, *Petit recueil des proverbes français* (Paris). Ἀκολουθεῖ ἀλφαβητικὸς πίναξ τῶν 530 παροιμιῶν τῆς συλλογῆς, χωριστὸς διὰ τὰς φράσεις καὶ χωριστὸς διὰ τὰς παροιμίας.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων: 1. *Ἰω. Φουστᾶτου*, Ἄσπερες, ἥτοι συλλογὴ παροιμιῶν καὶ παροιμιῶδων φράσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων μετὰ τῶν ἀναγκαιῶν ἐπεξηγήσεων. (Ἀθήναι 1877). Αἱ παροιμίαι δίδονται ἐν τῇ συλλογῇ χωρὶς σύδεμιν τάξιν, ἀκολουθεῖ ὅμως ἀλφαβητικὸς πίναξ παρὸν εἰς τὸ τέλος. 2. *Δημ. Α. Τσίριμπα*, Παροιμίαι καὶ παρ. φράσεις παρ' Ἀρισταίνεω. Μέλησις εἰς τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ πίναξ τῶν παρατεθεισῶν παροιμιῶν καὶ φράσεων. 7. *D. S. Loucatos*, *Locutions proverbiales du peuple grec, venant des épîtres de saint Paul «L'Hellénisme contemporain»* Athènes, Mai—Juin 1951, σελ. 247—257. Παρατίθεται συγκεντρωτικὸς ἀλφαβητικὸς πίναξ τῶν ἀναφερθεισῶν φράσεων.

Τὰ εὐρετήρια καταρτίζονται εἴτε κατὰ τὸ εἰδολογικὸν σύστημα εἴτε κατὰ τὸ ἐννοιολογικὸν καὶ δύνανται εἴτε νὰ ταξινομοῦν ἐκ νέου τὰς παροιμίας, ὅταν αὐταὶ ἀνεγράφησαν κατ' ἄλλο σύστημα ἐν τῇ συλλογῇ, εἴτε νὰ παραπέμπουν ἀπλῶς εἰς ταῦτα. Παραδείγματα τοιούτων εὐρετηριακῶν πινάκων ἀναφέρονται ἐν ταῖς συλλογαῖς: 1. *F. H. Koerte*, *Die Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten der Deutschen etc.* Β' ἔκδοσις, Leipzig 1861, ὅπου ἀκολουθοῦν πίνακες χωρίζοντες τὰς παροιμίας εἰς ἀγροικίας, ἡμερολογιακάς, τοῦ ποτοῦ κ.τ.λ (Bonser 1651). 2. *J. Dejardin*, *Dictionnaire des spots Wallons*. Εἰς τὰς σελίδας 497—501 καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Table synoptique» φέρεται πίναξ, ὅστις κατατάσσει εἰδολογικῶς τὰ ἐν τῇ συλλογῇ χρησιμοποιηθέντα λήμματα. 3. *Α. Λουκοπούλου—Α. Λουκάτου*: Παροιμίες τῶν Φαράσων. Εἰς τὰς σελίδας 199—202 παρατίθεται εὐρετήριον ἐννοιολογικόν.

Ἀπαραίτητος, ὥς καὶ ἀλλαχοῦ ἐτονίσαμεν, εἶναι καὶ ὁ *πίναξ τῶν κυρίων λέξεων* τῶν παροιμιῶν. Οὗτος, περιλαμβάνων τὰς στοιχειώδεις λέξεις τῶν κειμένων καὶ παραπέμπων εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν περιλαμβανουσῶν ταύτας παροιμιῶν, καθίσταται μία *πλήρης λημματοθετικὴ κατάταξις*, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς δευτερεύοντα λήμματα καὶ παρέχουσα πλουσιώτερον ὕλικόν διὰ τὴν εἰδολογικὴν καὶ τὴν ἐννοιολογικὴν κατάταξιν ¹⁾).

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν πινάκων τῶν κυρίων λέξεων δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν καὶ τοὺς *πίνακας τῶν λημμάτων*, οἵτινες εἴτε ἀκολουθοῦν τὰς λημματοθετικὰς κατατάξεις ²⁾ εἴτε δίδονται ὑπὸ τύπον εὗρετηρίου εἰς συλλογὰς ὑπὸ ἄλλο σύστημα κατατεταγμένας. ³⁾

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ περὶ τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ τρόπου κατατάξεως μιᾶς ἐπιστημονικῆς συλλογῆς παροιμιῶν, παρέχομεν ἐνταῦθα τὴν σειρὰν καὶ τὸ εἶδος τῶν συστημάτων, ἅτινα, ὡς νομίζομεν, πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἡ συλλογὴ αὕτη.

1. Βασικὴν παράθεσιν τῶν παροιμιῶν ἐν λημματοθετικῇ κατατάξει.

2. Λεξιλόγιον (ἐὰν πρόκειται περὶ ἰδιωματικῆς συλλογῆς).

3. Εὗρετήριον τῶν παροιμιῶν, μετὰ τὰς ἀριθμητικὰς παραπομπάς, εἴτε ὑπὸ εἰδολογικὸν εἴτε ὑπὸ ἐννοιολογικὸν διαγράμματι.

4. Πίνακα τῶν κυριωτέρων λέξεων τῶν παροιμιῶν ⁴⁾).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

1. Δείγματα εἰδολογικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς κατατάξεως.

Διὰ τὴν εἰδολογικὴν κατάταξιν τῶν παροιμιῶν δυνάμεθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀνεπτύξαμεν, ν' ἀκολουθῶμεν δύο διαγράμματα: ἐν ὑπὸ εὐρύτερον ἐθνογραφικὸν πνεῦμα καὶ ἐν ὑπὸ στενώτερον λαογραφικόν. Δίδομεν κατωτέρω διαγράμματα εἰδολογικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς κατατάξεως, τὰ ὅποια κατηρτίσαμεν δι' ἑλληνικὰς παροιμίας, καὶ τὰ ὅποια βεβαίως δύνανται νὰ τροποποιοῦν οἱ συλλογεῖς, ἐφ' ὅσον ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν ὑπὸ κατάταξιν παροιμιῶν τὸ ἀπαιτοῦν.

¹⁾ Εἰς τὰς ἰδιωματικὰς συλλογὰς παροιμιῶν τὸ Λεξιλόγιον, ἐφ' ὅσον παραπέμπει εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν παροιμιῶν, ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὸν πίνακα τοῦτον.

²⁾ Βλ. Λουκ. σελ. 191 - 198.

³⁾ Πρβλ. *L. Martel*, ἔ. ἄ. σελ. 289 - 310: «Table alphabétique».

⁴⁾ Διὰ τὰς ἐκλαϊκευτικὰς ἐκδόσεις, ὡς εἶπομεν, ἡ εἰδολογικὴ κατάταξις εἶναι προτιμότερα. Θὰ ἀκολουθῇ ὅμως καὶ εἰς ταύτην ὁ πίναξ τῶν κυριωτέρων λέξεων, μὲ παραπομπὰς εἰς τὰς παροιμίας, ὥστε νὰ ἐξυπηρετῇται καὶ ἡ λημματοθετικὴ.

Ι. ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΗ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Α'. Γεωγραφικῆς φύσεως παροιμίαι.

- α. Μετεωρολογικαί. (Κλίμα, καιροί, χρόνος, φύσις, οὐρανός).
- β. Μορφογεωλογικαί. (Ἔδαφος, ποταμοί, θάλασσα, ὄρυκτά).
- γ. Φυτῶν καὶ ζώων.

Β'. Ἀνθρωπολογικαὶ παροιμίαι.

- α. Τοῦ ἀνθρώπινου σώματος.
- β. Ὑγιεινῆς καὶ δημώδους ἰατρικῆς.
- γ. Τῶν ἀνθρώπινων ἰδιοτήτων (χαρακτήρες, φύσις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν).
- δ. Χαρακτηρισμοὶ ξένων ομάδων (χωριῶν, ἐπαρχιῶν, ἐθνῶν).

Γ'. Βιοτικαὶ καὶ οἰκονομολογικαὶ παροιμίαι.

- α. Κατοικία καὶ κτήματα.
- β. Τροφαὶ καὶ ἐνδυμασία.
- γ. Γεωργικὸς, ἀλιευτικὸς καὶ ποιμενικὸς βίος.
- δ. Ἔργασία, ἐργαλεῖα καὶ μισθοδοτικαὶ σχέσεις.
- ε. Ἐμπόριον καὶ ἐπαγγέλματα. Χρέη καὶ δανεία.
- ς. Πλοῦτος καὶ πτωχεία.

Δ'. Κοινωνολογικαὶ παροιμίαι.

- α. Οἰκογενεαὶ καὶ συγγενικαὶ σχέσεις.
- β. Κοινωνικαὶ σχέσεις (κουμπάροι, γείτονες, φίλοι, ἐχθροί).
- γ. Παροιμίαι ἀφορῶσαι ἐπισήμους θεσμούς (στράτος, ἐκκλησία, στρατός, κληρὸς).
- δ. Ἱστορικαὶ παροιμίαι (γεγονότα, ἀνέκδοτα, παραδόσεις).

Ε'. Πνευματικῆς φύσεως παροιμίαι.

- α. Ἀντίληψις, μάθησις, σχολεῖον.
- β. Πείρα, σωφροσύνη, προνοητικότητα.

Σ'. Ψυχικῆς φύσεως παροιμίαι.

- α. Θρησκευτικαὶ (ἀντιλήψεις περὶ Θεοῦ, ἁγίων καὶ διαφόλου).
- β. Συναισθηματικαὶ (ἀγάπη, ἔρωτες, φιλία).
- γ. Ἀνθρωπιστικαὶ (εὐσπλαγχνία, ἀγαθοεργία).
- δ. Ψυχολογικαὶ (συνείδησις καὶ ἐσωτερικὸς βίος).

Ζ'. Ἠθικολογικαὶ παροιμίαι.

- α. Ἠθικοὶ καὶ ἀνῆθικοι χαρακτήρες ¹⁾
- β. Ἀδικον καὶ τιμωρία. Παροιμίαι λαϊκοῦ δικαίου.
- γ. Δεοντολογικαὶ παροιμίαι (καθήκοντα ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, τῶν γονέων, τῆς πατρίδος, τῆς ἐκκλησίας, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων).

¹⁾ Εἰς ταῦτας ἀνήκουν καὶ αἱ σατιρικαὶ παροιμίαι, αἱ μαστιγοῦσαι ἐλαττώματα καὶ ἀνηθικούς πράξεις. Πολλὰι τούτων εἶναι ἄσεμνοι.

Η' Ἑθιμικαὶ παροιμίαι.

- α. Λατρευτικά ἔθιμα.
- β. Κοινωνικά ἔθιμα.
- γ. Ἑπαγγελματικά ἔθιμα.
- δ. Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις.

II. ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΗ ΛΟΓΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Α' Ἀτομικὸς βίος.

- α. Παροιμίαι ἀφορῶσαι τὸ παιδίον, (γέννησις, ἀνατροφή, χαρακτήρ).
- β. Παροιμίαι διὰ τὴν γυναῖκα, τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις καὶ τὸν γάμον.
- γ. Παροιμίαι περὶ τὴν τελευτὴν καὶ τὰ μετὰ θάνατον.
- δ. Παροιμίαι ἀφορῶσαι τὸν χαρακτήρα τῶν ἀτόμων.

Β' Κοινωνικὸς βίος.

- α. Παροιμίαι οἰκογενειακῶν σχέσεων.
- β. Παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ σχέσεις.
- γ. Παροιμίαι λαϊκοῦ δικαίου.

Γ' Θρησκευτικὸς βίος.

- α. Ἀντιλήψεις περὶ Θεοῦ, ἁγίων καὶ ἀγίων.
- β. Φράσεις ἐκ τῆς Γραφῆς. Χριστιανικά παρρηγήματα.
- γ. Παροιμίαι λατρείας, ἐορτῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν.
- δ. Στοιχειολατρεία.

Δ' Φυσικὸς βίος.

- α. Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφαί.
- β. Ἰδιότητες τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἀσθενεῖαι, δημώδης ἰατρική.
- γ. Μετεωρολογία, (παροιμίαι τοῦ καιροῦ, τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν).
- δ. Παροιμίαι τοῦ ἐδάφους, ὀρυκτῶν, ζώων καὶ φυτῶν.

Ε' Μαγεία καὶ μαντική.

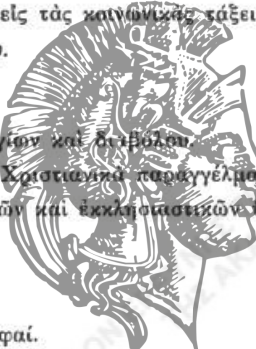
- α. Παροιμίαι μὲ ἐνδείξεις μαγείας.
- β. Παροιμίαι μαντικῆς, ἀστρολογίας καὶ ὄνειροκριτικῆς.
- γ. Παροιμίαι δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων.

Σ' Οἰκονομικὸς βίος.

- α. Ἑπαγγέλματα καὶ τέχναι.
- β. Ἐμπόριον καὶ δοσοληψίαι (χρὴ καὶ δάνεια).
- γ. Παραγωγικαὶ ἀσχολίαι (γεωργία, ἀλιεία, ποιμεν. βίος).
- δ. Λαϊκὴ οἰκονομολογία.

Ζ' Καλλιτεχνικὸς βίος.

- α. Λαϊκαὶ τέχναι καὶ χειροτεχνία.
- β. Παροιμίαι διὰ τὸ ὥραϊον καὶ τὸ ἄσχημον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

III. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ¹⁾

- Ἀγάπη, (στοργή, ἔρωτες, περιποιήσεις).
Ἀδιακρισία, (θράσος, ἀπαιτήσεις).
Ἀδιαφορία, (περιφρόνησις, σκληρότης).
Ἀδύνατον, (ματαιοπονία).
Ἀλήθεια, (ελικρίνεια).
Ἀλληλεγγύη, (ἀμοιβαιότης, ἀλληλοσεβασμός).
Ἀνικανότης, (ἀδυναμία, ἀβουλία).
Ἀνυπομονησία, (θυμός, νευρικήτης).
Ἀπροθυμία, (προφάσεις).
Ἀσωτεία, (πορνικά, μέθη).
Ἀτυχία, (ζάλη, στενοχωρία).
Γενναιότης, (ἀποφασιστικότης, σωματική ρώμη).
Γῆρας, (νεότης).
Γυνή, (ἡ θέσις αὐτῆς εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν κοινωνίαν).
Διάβολος, (δοξασίαι καὶ γνῶμαι).
Δικαιοσύνη, (ἐμιδότης, ἀδικία, μεροληψία).
Δοκίμη, (δραστηριότητα, ἐπιρροή).
Δουλικότης, (ὑποταγή, φόβος).
Δυσκολία, (ἀδιέξοδος, ἀνάγκη).
Ἐγωϊσμός, (ὑποκειμενικότης, ἐπιμονή).
Ἐλαττώματα, (κακαὶ συνήθειαι).
Ἐμπιστοσύνη, (δυσπιστία).
Ἐνοχλητικότης, (πολυπραγμοσύνη, ὑπερβολή).
Ἐπακολουθήματα, (συνέπειαι).
Ἐπικαιρότης, (ἀκαιρία, χρόνος).
Ἐργασία, (προσπάθεια, μέθοδος).
Εὐγένεια, (ἀγένεια, ἀγροικία).
Εὐγνωμοσύνη, (ἀχαριστία).
Εὐθύνη, (θάρος, δικαιώματα).
Εὐσυνειδησία, (φιλοτιμία, εὐθιξία).
Εὐτυχία, (ἐπιτυχία, εὐκαιρία).
Θεός, (θεϊκά, ἄγιοι).
Ἰκανότης, (εὐφυΐα, κατορθώματα).
Κακία, (ζηλοτυπία, ἐχθρότης, ἐκδίκησις).
Κακολογία, (δυσφήμις, συκοφαντία).
Καλωσύνη, (εἰρηνικότης, φιλανθρωπία).
Κλοπή, (ἀρπακτικότης, ἐκμετάλλευσις).
Κοινωνία, (ζωή, κοινὴ γνώμη).
Λαιμαργία, (ἀπληστία, πλεονεξία).
Μωρία, (βραδύνοιο, φρενοπάθεια).
Ξενητεία, (ξένα ἦθη, ξένοι λαοί).
Οἰκογενειακὴ τιμή.
Οἰκονομία, (ἐπάρκεια, αὐτοσυντήρησις).
Παιδίον, (παιδαγωγικαὶ ἀρχαί).
Πατὴρ, (γονετήρια, τόπος).
Πείρα, (ἀπειρία, μαθήσις).
Πόθος, (δύναμις, ἐπιθυμία).
Πονηρία, (ὑποκρισία, διαφθορά).
Πτοχία, (στέρησις, ὀρφάνεια, χρεὴ).
Συμφορὸν, (ὑπολογισμός).
Σωφροσύνη, (προνοητικότης, οἰκονομία).
Τάξις, (ἀκαταστασία, ὀκνηρία).
Τιμωρία, (θεοῦ καὶ ἀνθρώπων), ἀνταπόδοσις.
Τύχη (καὶ μοῖρα).
Ὑπερφάνεια, (ἀλαζονεία, καυχησιολογία).
Ὑπομονή, (ἐγκαρτέρησις, ἐλπίς εἰς τὸν Θεόν).
Φιλία, (σχέσις, συνεταιρισμοί, ὁμοιότης χαρακτηρισμῶν).
Φιλοδοξία, (ματαιοδοξία).
Φλυαρία, (ἀκριτομυθία, ἐπιφυλακτικότης. Λόγοι καὶ ἔργα).
Χρήματα, (πλοῦτος, φιλαργυρία, γενναιοδωρία).
Ψεῦδος, (ἀνελικρίνεια).

¹⁾ Κατηρτίσαμεν συνθέτους ομάδας συγγενῶν ἐννοιῶν, ἵνα μὴ αἱ παροιμίαι διασπείρονται εἰς πάσας τὰς ἐπὶ μέρους ἀλληγορίας. Πρβλ. καὶ Δουκ. σ. 199-202.

2. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΚΑΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΚΤΕΘΕΝΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

	Αλφαριθμητικῶς *	Δηματοθετικῶς	Ειδολογικῶς	Ἑννοιολογικῶς
1	Ὁ,τι βγάλη τὸ μοναστήρι.	Δῆμμα: μοναστήρι.	ΦΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν.	Οἰκονομία, ἐπάρκεια, ἀντοσυντήρησις.
2	Ὁ,τι βλέπεις στὴ γειτονιά σου, πάντεχ' καὶ στὴ γωνιά σου.	» γειτονιά	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία γειτονικῶν σχέσεων.	ἀλληλεγγύη, ἀμοιβαιότης
3	Ὁ,τι γυαλίζει, δὲν εἶναι διαμάντι.	» γυαλίω	ΦΥΣΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν.	ἐμπιστοσύνη - δυσπιστία.
4	Ὁ,τι δὲ μοιάζει, μήτε γειτονιάζει.	» δμοιάζω	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία γειτονικῶν σχέσεων.	φιλία, σχέσεις, ὁμοιότης χαρακτηρῶν.
5	Ὁ,τι δὲν ἀπόθεσες, μὴ τὸ σηκώσης.	» σηκώνω	Παροιμία λαϊκοῦ δικαίου.	δικαιοσύνη, τιμότης ἀδικία.
6	Ὁ,τι δὲν κερδίζεις ἀπ' τὸ χέρι σου, κέρδιζε ἀπ' τὸ δόντι σου.	» δάτω	ΛΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	οἰκονομία, ἐπάρκεια, ἀντοσυντήρησις.
7	Ὁ,τι ἔβρεξε, κατέβασε.	» δρέγων	ΦΥΣΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Μετεωρολογικαὶ παροιμίες.	ἐπακολουθήματα, συνέπειαι.
8	Ὁ,τι ἔχ' ἢ γριά σὸ νοῦ της τὰ βλέπε καὶ σ' ὄνειρό της.	» ὄνειρο	ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΜΑΝΤΙΚΗ: Παροιμία ὀνειροκριτικῆς.	πόθοι, ὄνειρα, ἐπιθυμίες.
9	Ὁ,τι ἔχεις νὰ κάμης, κάμε το, μὰ συλλογού καὶ τὰ στερνά.	» ἐστερνός	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία λαϊκοῦ δικαίου.	τιμωρία, θεϊκὴ ἀνταπόδοσις.
10	Ὁ,τι ἔγωγ' μπρός μου τὸ λέγωντ' ἀντρός μου.	» λέγω	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία συζυγικῶν σχέσεων.	ἀλήθεια, εὐλικρίνεια.

(*) Τὰ παραδείγματα ἔχουν ληφθῇ τυχαίως ἐκ τῆς συλλογῆς I Βενιζέλου (ἐκδ. Β' σ 238-240).

Ἀλφαριθμητικῶς	Δηματοθετικῶς	Εἰδολογικῶς	Ἑννοιολογικῶς
11	Ὁ,τι κάμης λάβης, καρδιά μὴ σὲ πονέσῃ.	Λῆμμα: κάνω	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία λαϊκοῦ διαίτου.
12	Ὁ,τι κόψῃ τὸ δόντι μου κι' ὅ,τι βάλ' ἡ ράχη μου.	» δόντι	ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία χαρὰ κτήρος καὶ συμπεριφορᾶς.
13	Ὁ,τι λάβ' ἡ νόψη στὸν παστό.	» νόψη	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία σχετικαὶ μὲ τὸν γάμον.
14	Ὁ,τι λέγει τ' ἀγεῖλ σου νά 'χω κι' ὅ,τι λέγ' ἡ καρδιά σου νά 'χῃς.	» καρδιά	ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία χαρὰ κτήρος καὶ συμπεριφορᾶς.
15	Ὁ,τι μέλλει, δὲν ξεμέλλει κι' ὅ,τι γράφει, δὲν ξεγράφει.	» μέλλω	ΜΑΓΕΙΑΙ ΚΑΙ ΜΑΝΤΙΚΗ: Δοξασίαι καὶ προλήψεις.
16	Ὁ,τι μόκαμες, γειτόνισα, στὸν ἐδικό μου γάμο, νά μ' ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς διπλά νά σοῦ τὰ κάμω.	» κάμω	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία γειτονικῶν σχέσεων.
17	Ὁ,τι ξέρεi ὁ μυαλός μου, δὲν τὰ ξέρεi ὁ καλός μου.	» μῦθος	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία ἐρωτικῶν σχέσεων.
18	Ὁ,τι σπέρνει, ἐκείνο θὰ φνιγρώσῃ.	» σπέρνω	ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΒΙΟΣ
19	Ὁ,τι τρώγῃ τὸ παιδί, εἶναι χαλάλι κι' ὅ,τι φορεῖ, χαράμι.	» παιδί	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία ἀναφερόμενη εἰς τὸ παιδίον.
20	Ὁ,τ' ὁ νοῦς μου βάνει, ἀργάτης δὲ βγάνει.	» νοῦς	ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΒΙΟΣ: Παροιμία χαρὰ κτήρος καὶ συμπεριφορᾶς.

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΡΟΥΣΗ ΜΕΛΕΤΗ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

α) Ἑλληνικά:

Ἀναγνωστόπουλος Γ. σ. 253
 Ἀνδριώτης Ν. Π. σ. 263, 268
 Ἀυροστόλιος (Μ) σ. 250.
 Ἀραβοντινός Π. σ. 250, 267.
 Βενιζέλος Ι. σ. 250, 255, 267, 294.
 Βερέττας Ι. σ. 250, 268.
 Βογιατζάκης Σ.Π. σ. 260.
 Δεκιγάλας Ι. σ. 263.
 Δρακίδης Γ. Δ. σ. 249, 251.
 Ζευγώλης Τ. σ. 267.
 Ἰωαννίδης Ε. σ. 270.
 Καβαδίας Γ. σ. 250.
 Καζαβῆς Γ. σ. 251.
 Κανελλάκης Κ. σ. 251.
 Κατziούλης Π. σ. 260, 261, 265.
 Καυρῆς Γ. Δ. σ. 263.
 Κεαστογλου Ι. σ. 288.
 Κουκουλές Φ. σ. 266, 268.
 Κράχτογλου Δ. σ. 250.
 Κριαρᾶς Μ. σ. 262.
 Κυριακίδης Στ. σ. 241, 251, 255, 258, 264, 269, 271, 276.
 Λάσκαρης Ν. σ. 254, 277.
 Λεβίδης Α. σ. 251.
 Λουκάτος Δ. σ. 246, 265, 267, 270, 287, 289, 290.
 Λουκόπουλος Δ. 248, 256, 289.
 Μακρῆς Β. Κ. σ. 264.
 Μανιάρης Ι. σ. 250.
 Μέγας Γ. σ. 258.
 Ξανθουδίδης ΣΤ. Α. 266.
 Παπαδόπουλος Α. Α. 249, 250, 251, 265.
 Παπαζαφειρόπουλος Π. σ. 250.
 Παπαϊωαννίδης Κ.Δ. σ. 266.
 Παπαχριστοδοῦλου Π. σ. 263.
 Πέρδικα Ν. σ. 253.
 Πολίτης Ν.Γ. σ. 246, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 263, 266, 267, 271, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 284.

Σκαρλάτος Βυζάντιος σ. 252.
 Σουΐδας σ. 252.
 Σταματιάδης Ε.Ι. σ. 265.
 Σχινᾶς Ο. Δ. σ. 253, 263.
 Τουρτόγλου Μ. σ. 283.
 Τριανταφυλλίδης Μ.Α. σ. 250, 265, 268.
 Τσίριμπας Δ. Α. σ. 256, 266, 289.
 Τωμαδάκης Ν.Β. σ. 260.
 Ὑ(περείδης) Γ.Κ. σ. 263.
 Φουστᾶνος Ι. σ. 268, 289.
 Φραγκάκη Ε. Κ. σ. 254, 265.
 Χατζηϊωάννου Κ. Π. σ. 280.
 Χουρμουζιάδης Κ. σ. 263.
 Alberti L. de, 250.
 Argenti Ph., 269.
 Bacon F., 245.
 Bohn H. G. 250, 253, 289.
 Bonser W. 248, 288, 289.
 Burke U. R. 267.
 Burton R. F. 269.
 Corderio Math. 265.
 Crusius O. 250.
 Dejardin J. 246, 252, 289.
 Deprêtre F. 254.
 Dawkins R. M. 251.
 Du Cange (Ch.) 252.
 Eiselein J. 252.
 Feghali M. (Mr) 257, 277.
 Ferguson Ch. A. 271.
 Frick R. O. 288.
 Gaden H. 261.
 Gaisford Th. 272.
 Giusti G. 256.
 Hesseling D. C. 253.
 Hotop A. 266, 289.
 Karathanasis D. K. 266.
 Kein J. 266.
 Koerte F. H. W. 289.
 Krumbacher K. 268, 289.
 Larousse 250.
 Le Roux de Lincy 250, 267.
 Leutch E. L. 250, 266, 289.
 Long J. 256, 258.
 Mair J. A. 267.
 Maiathouras J. 254.
 Martel L. 264, 289, 290.
 Mauss M. 246, 278.
 Mawer E. B. 250.
 Meyer J. B. 252.
 Mirabellus N. 265.
 Morawski J. 268.
 Negris A. 250.
 Palmer Ch. 265.
 Pescetti O. 256.
 Pinon R. 278.
 Pitre G. 275.
 Preston J. 271.
 Preston W. D. 252.
 Rein T. W. 266.
 Rolland F. 252.
 Rose H. J. 269.
 Ross L. 270.
 Sbarbi J. M. 251.
 Scaliger J. 270.
 Schneidewin F.—W. 250, 266, 289.
 Schottus A. 270.
 Sébillot P. Y. 258.
 Seiler F. 246.
 Skeat W. W. 268.
 Stephens T. A. 248, 288.
 Tilley M. P. 268.
 Trautmann R. 261.
 Tylor A. 246, 253.
 Vibraye H. de, 250.
 Wahl M. C. 267.
 Wander K. F. W. 252.
 Warner L. 253.
 Wood G. W. 249, 256.
 Wurzbach C. 268.
 Yoffie L. R. 256.